

ลักษณะทางกายภาพ ประชากร และวัฒนธรรมของชุมชน

ลักษณะทางกายภาพ

ที่ตั้ง บ้านดงทอง ตั้งอยู่ในเขตตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ห่างจากตัวจังหวัดยโสธร 6 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

- ทิศเหนือ มีเขตติดต่อกับ บ้านโนนทอง หมู่ 9 ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
- ทิศตะวันออก มีเขตติดต่อกับบ้านหนองไม้ตาย อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
- ทิศตะวันตก มีเขตติดต่อกับบ้านศาลาแดง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
- ทิศใต้ มีเขตติดต่อกับ ถนนแจ้งสนิท และบ้านทองงาม หมู่ 11 ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

บ้านดงทองมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 3,013 ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 2,964 ไร่ พื้นที่ตั้งบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ 49 ไร่ บ้านดงทองมีลักษณะเป็นชุมชนหนาแน่น มีบ้านเรือนที่นักอาศัยปลูกสร้างในพื้นที่เดียวกันและล้อมรอบด้วยทุ่งนาซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกทิศตะวันตกและทางทิศเหนือทิศใต้ ของบ้านโนนทอง และบ้านทองงาม พื้นที่ทำกินของชาวบ้านดงทอง จึงกระจายอยู่ตามทิศเหนือทิศใต้ ตะวันออกและตะวันตก

ห่างจากบ้านดงทองไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติ ชาวบ้านเรียกว่า ดง มีลักษณะเป็นโคก กล่าวคือเป็นพื้นที่ที่สูงกว่าทุ่งนา ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการหาของป่า ทำไร่ และเลี้ยงวัว ควาย

ภูมิอากาศ ภูมิอากาศของบ้านดงทองมีลักษณะคล้ายกับพื้นที่อื่นๆ ในเขตจังหวัดยโสธร กล่าวคือจัดอยู่ในลักษณะร้อนชื้นสลับแล้ง (tropical wet-dry climate) มีฤดูฝนและฤดูแล้ง เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ฝนตก และอิทธิพลของมรสุมตะวันออกเฉียง

เฉียงเหนือทำให้อากาศหนาว อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดประมาณ 31.8°C อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดประมาณ 22.1°C โดยเฉลี่ยต่อปี 26.8°C ดังนั้นบ้านแดงทองจึงมี 3 ฤดู คือ

ฤดูฝน เริ่มจากเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ในฤดูนี้มีฝนตก เพราะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ นอกจากนี้ ยังได้รับอิทธิพลจากลมพายุพัดจากทะเลจีนตอนใต้ เข้าสู่แผ่นดินทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของภาคอีสาน ลมพายุจะพัดเข้ามาประมาณเดือนสิงหาคม และเดือนกันยายน ฤดูฝนจึงมีความสำคัญต่อการทำนา อันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านแดงทอง และมีความสำคัญต่อการปลูกพืชอื่นๆ ตลอดจนพืชพรรณธรรมชาติและสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้าน

ฤดูหนาว เริ่มจากเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศทั่วไปหนาวเย็น เพราะได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเวลา 4 เดือน นับว่าเป็นช่วงเวลาที่บ้านแดงทองเก็บเกี่ยวผลผลิตจากไร่นา เช่น ข้าว ปอ แดงไหม และมันสำปะหลัง

ฤดูร้อน เริ่มจากเดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน อากาศทั่วไปร้อนจัดและแห้งแล้ง

จากสภาพภูมิอากาศดังกล่าวเป็นผลให้พฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตของชาวบ้านแดงทองต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม

ทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน (Soil) บ้านแดงทอง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง สภาพของดินจึงคล้ายกับพื้นที่อื่นในเขตอำเภอเมือง ซึ่งมีสภาพพื้นที่แบบลานตะพักน้ำ (terrace) เนื้อดินเกิดจากตะกอนที่มีเนื้อหยาบ บางแห่งเป็นดินเค็ม ใช้ประโยชน์ในการทำนาเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์จากดินของชาวบ้านแดงทอง พบว่ามี 2 ลักษณะ คือ

ดินในพื้นที่ลุ่มต่ำ ใช้ประโยชน์ในการทำนา ประมาณ 2327 ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ หลังการเก็บเกี่ยวข้าวมีชาวบ้านหลายหลังคาเรือนปรับบางส่วนของพื้นที่นาเพื่อปลูกผักขายที่นาชายทุ่งติดกับชุมชนทางทิศตะวันออกเฉียง

ดินในสภาพเป็นโคก ใช้ประโยชน์ในการทำไร่ทำสวน ประมาณ 634 ไร่ และสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 49 ไร่

ป่าไม้ พื้นที่ป่าห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตรทางทิศตะวันตก มีสภาพเป็นป่าโปร่งหรือป่าแดง จัดเป็นป่าไม้ผลัดใบ (deciduous forest) ในฤดูแล้งมีพื้นที่ประมาณ 280 ไร่ ต้นไม้ที่ขึ้นได้แก่ ต้นพะยอม ต้นยาง ต้นแต้ ต้นชาด ต้นบก มีหญ้าขึ้นปะปน เดิมชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าหลายด้าน เช่น เป็นแหล่งหาสมุนไพร แหล่งอาหารจำพวกเห็ด หน่อไม้ สัตว์เลี้ยงคลาน และแมลงบางชนิดที่กินได้ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเชื้อเพลิงซึ่งชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในรูปของฟืน ต่อมาชาวบ้านเริ่มจับจองพื้นที่ป่าดังกล่าว โดยทำเอกสารสิทธิ์ จึงทำให้เกิดการหักร้างถางป่าเพื่อทำไร่ ได้แก่ ไร่ฝ้าย ไร่แดงโม ไร่ป่อ พร้อมกับมีการปลูกไม้ยืนต้นที่กินผลได้ จำพวกมะม่วง กล้วยน้ำว้าเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามแม้ชาวบ้านจะจับจองและได้สิทธิ์ ในพื้นที่ป่าดังกล่าวก็มิได้ทำรั้วกั้นพื้นที่ของตัวเอง ชาวบ้านจึงสามารถเข้าไปหาของป่าได้ ยกเว้นพืชผลที่เจ้าของปลูกไว้ในไร่เพื่อนบ้านจะไม่ลुक้าเข้าไปเก็บ

ปัจจุบันพื้นที่ป่าของบ้านเหลือน้อยลง เนื่องจากถูกตัดถางสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่ขยายออกมาจากบ้านดงทอง บ้านโนนทอง และบ้านทองงาม มีจำนวนหลายหลังคาเรือน เกิดเป็นชุมชนใหม่ขึ้นกับตำบลดงทอง นอกจากนี้ชาวบ้านได้ขายที่ดินในสิทธิ์ของตัวเอง ทำให้สิทธิ์การถือครองที่ดินเปลี่ยนจากชาวบ้านมาเป็นของนายทุน พ่อค้า และนายหน้าซื้อขายที่ดินจากตัวเมือง สิ่งที่น่าประหลาดให้เห็นคือ พื้นที่ป่าของชุมชนกำลังจะหมดไป กลายเป็นชุมชนใหม่และพื้นที่จัดสรรของนายทุนเข้ามาแทนที่

แหล่งน้ำ แม้บ้านดงทอง จะอยู่ห่างลำน้ำชีเพียง 20 กิโลเมตร แต่ชาวบ้านมิได้ใช้ประโยชน์จากลำน้ำชี เนื่องจากไม่มีระบบชลประทานทอดน้ำจากลำน้ำชีเข้าสู่หมู่บ้าน ดังนั้น ชาวบ้านจึงอาศัยน้ำธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต ตามแหล่งน้ำดังนี้

1. **น้ำฝน** นับว่าเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญที่สุด เพราะอาชีพหลักคือการทำนาข้าว ชาวบ้านต้องพึ่งพาน้ำฝน เป็นผลให้ชาวบ้านทำนาข้าวประเภทนาปี คือทำนาได้ปีละครั้งตามฤดูกาลที่มีฝนตก ฝนที่ชาวบ้านดงทองได้รับเกิดจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และฝนจากลมพายุไซร่อน ซึ่งฝนจะตกระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายน จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และโดยการสัมภาษณ์ (interview) ชาวบ้านบอกว่า ฝนจะเริ่มตกประมาณต้นเดือนพฤษภาคม (เดือน 6) แล้วทิ้งช่วงประมาณกลางเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกันยายน (กลางเดือน 7 ถึงเดือน 10)

2. **น้ำผิวดิน** เนื่องจากบ้านดงทองไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน แหล่งน้ำผิวดินจึงเป็น

หนองน้ำธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านดงทองใช้ประโยชน์ร่วมกับหมู่ 9 และหมู่ 11 หนองน้ำธรรมชาติพบตามพื้นที่ลุ่มต่ำ ตามทุ่งนาเรียงรายรอบชุมชนทั้งสาม ได้แก่ หนองผ่อง หนองข้างต่าย หนองแก หนองหอ หนองยุง หนองแช่ หนองคะหนุ่น หนองขวา หนองบัวตาเซียด แหล่งน้ำดังกล่าวเป็นหนองน้ำส่วนบุคคล ซึ่งเจ้าของอนุญาตให้เพื่อนบ้านจับปลา หรือใช้ประโยชน์ด้านอื่นได้ ยกเว้นการทำนาข้าว ซึ่งเจ้าของจะใช้พื้นที่ดังกล่าวทำนาปลูกข้าวเจ้าลอย เมื่อถึงฤดูร้อน (เดือนมีนาคม-เมษายน) น้ำจะแห้งขอด

นอกจากนี้ยังมีหนองน้ำธรรมชาติที่เป็นหนองน้ำสาธารณะ ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แก่หนองหลวง หนองธาตุ หนองบัวแดง หนองบัวละโว้ง เมื่อปี พ.ศ.2537 ทางกรมได้ขุดหนองน้ำดังกล่าวให้ลึกลงกว่าเดิม เพื่อเก็บกักน้ำฝนไว้ใช้ตลอดปี แต่ละหนองมีปริมาณน้ำดังนี้

หนองหลวง	จุน้ำ	25,600	ลูกบาศก์ลิตร
หนองธาตุ	จุน้ำ	14,100	ลูกบาศก์ลิตร
หนองบัวแดง	จุน้ำ	13,300	ลูกบาศก์ลิตร
หนองบัวละโว้ง	จุน้ำ	11,000	ลูกบาศก์ลิตร

ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากหนองน้ำสาธารณะในลักษณะ ดังนี้

1. เป็นแหล่งน้ำดื่มของสัตว์เลี้ยงจำพวก วัว ควาย ตลอดฤดูแล้ง โดยเฉพาะเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน

2. ทดน้ำเข้าสู่นาข้าว โดยใช้เครื่องสูบน้ำส่วนบุคคล ในกรณีนี้จะใช้ได้เฉพาะผู้ที่มียุทธภัณฑ์ติดกับหนองน้ำสาธารณะ จะสูบน้ำได้ในปริมาณไม่มากนัก เนื่องจากเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก เจ้าของนาจึงไม่นิยมที่จะสูบน้ำจากหนองสาธารณะเข้านาตนเอง ยกเว้นกรณีที่เป็นเช่นเลี้ยงต้นกล้าเอาไว้รอน้ำฝน ก่อนที่ต้นกล้าจะแห้งเฉาตาย

3. เป็นแหล่งจับสัตว์น้ำ จำพวก กุ้งฝอย ปลา มีชาวบ้านดงทอง ประมาณ 34 หลังคาเรือนเท่านั้นที่จับปลาตามหนองน้ำสาธารณะซึ่งนับว่ามีจำนวนน้อย จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่าน้ำลึกต้องใช้เรือพาย ชาวบ้านไม่มีเรือพาย จึงทำได้เพียงตักสวิง และหว่านแหรอบริมหนอง

3. น้ำใต้ดิน ชาวบ้านดงทอง ใช้ประโยชน์จากน้ำใต้ดินในลักษณะต่างๆ ดังนี้
ใช้รดสวนผัก ซึ่งชาวบ้านปลูกขาย โดยใช้เครื่องเจาะน้ำใต้ดินแล้วใช้เครื่อง

สูบน้ำขึ้นมารดสวนผัก จากการสำรวจพบว่าชาวบ้านที่ประกอบอาชีพปลูกผักขายจะมีเครื่องสูบน้ำทุกครัวเรือน

ใช้อุปโภค ได้แก่ อาบ ชำระล้าง และเป็นน้ำดื่มของสัตว์เลี้ยง น้ำใต้ดินประเภทนี้จำแนกออกเป็น 4 ชนิด ดังนี้คือ

1. น้ำบาดาลสาธารณะ นำขึ้นมาใช้โดยใช้เครื่องโยก มีจำนวน 3 บ่อ
2. น้ำบ่อสาธารณะ จำนวน 2 บ่อ
3. น้ำบ่อส่วนบุคคล จำนวน 19 บ่อ
4. น้ำใต้ดินโดยการเจาะและใช้เครื่องปั้มน้ำส่วนบุคคล มีประมาณ 151 เครื่อง 1 เครื่องต่อ 1 หลังคาเรือน)

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านนำน้ำใต้ดินมาใช้ประโยชน์ภายในบ้านเป็นส่วนใหญ่ ปริมาณน้ำใต้ดินจะลดลงในเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน แต่ไม่ถึงกับแห้งขาด โดยเฉพาะน้ำบ่อสาธารณะมีปริมาณเพียงพอตลอดปี ทั้งนี้เพราะชาวบ้านใช้น้ำบ่อส่วนบุคคลและน้ำที่ปั้มน้ำขึ้นมาโดยเครื่องเป็นส่วนใหญ่ ผู้ที่ใช้น้ำบ่อสาธารณะมีเพียง 11 หลังคาเรือนเท่านั้นซึ่งอาศัยอยู่ใกล้กับบ่อน้ำสาธารณะ

ส่วนน้ำดื่มของชาวบ้านจะใช้น้ำฝน แต่ละหลังคาเรือนจึงมีโอ่งรองรับน้ำฝนเก็บไว้ดื่มตลอดปี นอกจากน้ำฝนแล้ว ชาวบ้านยังมีแหล่งน้ำดื่มจากบ่อน้ำธรรมชาติห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตร

สัตว์ในท้องถิ่น จำแนกออกเป็น สัตว์บก และสัตว์น้ำ ชาวบ้านดงทอง ใช้ประโยชน์จากสัตว์ในท้องถิ่นในรูปต่างๆ ดังนี้ คือ

1. สัตว์บก จำแนกออกเป็นสัตว์เลี้ยงและสัตว์ที่มีตามธรรมชาติ สัตว์เลี้ยงได้แก่ วัว ควาย เป็ด ไก่ สุนัข เดิมชาวบ้านนิยมเลี้ยงวัวควายคู่ไปกับควาย เนื่องจากใช้วัวเทียมเกวียนเพื่อขนส่งภาระไปนา ได้แก่ ขนฝู่น ขนข้าวเปลือก ส่วนควายใช้ไถนา ปัจจุบันจำนวนผู้มีวัวน้อยลงเพราะเลิกใช้เกวียนหันมาใช้ล้อเข็นและรถบรรทุกแทนเกวียน อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงเลี้ยงควายใช้ไถนามากกว่าจ้งรถไถ มวลควายยังเป็นบุญธรรมชาติที่จำเป็นต่อนาข้าว และสวนผัก ชาวบ้านไม่นิยมฆ่าวัว ควายของตนเป็นอาหาร แม้ในเทศกาลสำคัญก็ตาม เพราะหาซื้อเนื้อได้ตามตลาดในตัวเมือง ส่วนเป็ดไก่ สุนัข ไม่นิยมเลี้ยง เนื่องจากขาดแคลนสถานที่เลี้ยง

ภายในหมู่บ้านมีทางเดินเท้า สำหรับสัญจรภายในและติดต่อกับหมู่ 9 ในปี พ.ศ. 2521 ผู้นำชุมชน และชาวบ้านร่วมกับหน่วยงานพัฒนาชุมชนได้ตัดถนนเพิ่มขึ้นภายในหมู่บ้าน ทำให้มีทางเดินเท้าเพิ่มขึ้นอีก

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากการบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านดงทองพบว่า เดิมได้มีคนเชื้อชาติลาวอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่บ้านท่าสิงห์ (ต่อมาเป็นเมืองยโสธร) ในชุมชนชาวลาวที่บ้านท่าสิงห์นี้มีคนลาว 3 ครอบครัว แยกตัวออกมาตั้งถิ่นฐานใหม่โดยหักร้างถางพงบริเวณบ้านดงทอง ชาวบ้านได้กล่าวถึงสาเหตุที่บรรพบุรุษของตนเลือกตั้งหลักแหล่งที่บ้านดงทองเนื่องจากบริเวณนี้เป็นเนินกว้างพอที่จะตั้งบ้านเรือนได้หลายสิบหลังคาเรือน ล้อมรอบด้วยพื้นที่ลุ่มเหมาะแก่การทำนา นอกจากนี้ยังปรากฏร่องรอยการเคยเป็นที่อยู่อาศัยของคนมาก่อนเพราะมีหม้อ ไห ฝังอยู่ตามชั้นดินที่ไม่ลึก มีใบเสมาวางเรียงรายกลางทุ่งนาห่างชุมชนไปทางทิศตะวันออก มีโบราณสถาน ประกอบด้วยเจดีย์เก่าแก่ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐ ในสถูปมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านใน จึงเชื่อกันว่าบริเวณดังกล่าวนี้คงจะเป็นสถานที่เก่าแก่โบราณมาก่อน หากเลือกเป็นที่ตั้งหลักแหล่งคงจะได้รับการปกป้องรักษาจากเจ้าถิ่นเจ้าฐานที่เคยอาศัยอยู่บริเวณนี้ ชาวบ้านเล่าว่าในระยะแรกของการตั้งชุมชนดงทองนั้น ชาวบ้านมักจะพบเครื่องประดับเป็นทอง ซึ่งถูกน้ำฝนชะล้างออกจากดิน ได้แก่ต่างหู แหวน กำไลข้อมือ สร้อยคอ และชิ้นส่วนเล็ก ๆ เนื่องจากบริเวณนี้เป็นป่าดงรกมาก่อน แม้จะปรากฏร่องรอยว่าเคยเป็นที่ตั้งหลักแหล่งก็ตามตาม และการพบเครื่องประดับเป็นทอง จึงตั้งชื่อชุมชนของพวกตนว่า บ้านดงทอง

ต่อมาลูกหลานของครอบครัวคนลาว 3 ครอบครัวโตเป็นหนุ่มสาวได้แต่งงานกับคนลาวที่บ้านท่าสิงห์โดยรับเอาลูกเขยและลูกสะใภ้เข้าสู่ชุมชน เมื่อถึงรุ่นหลานจึงให้แต่งงานกัน เพื่อขยายเครือญาติ ทำให้จำนวนประชากรและหลังคาเรือนขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองเป็นคนไทยเชื้อสายลาวที่มีเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น ล้อมรอบชุมชนเป็นที่นาของชาวบ้านห่างจากตัวชุมชนไปทางทิศเหนือประมาณ 600 เมตร เป็นที่ตั้งของเจดีย์เก่าแก่คู่กับสถูป ชาวบ้านเรียกว่าพระธาตุดงทอง เป็นสถานที่เคารพสักการะของชาวบ้าน ทุกๆ ปีชาวบ้านดงทองจะจัดงานสงกรานต์เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของชาวบ้าน

สถานที่สำคัญของหมู่บ้านดงทอง

สถานที่ที่ชาวบ้านดงทอง ทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันกับจำแนกได้ดังนี้ คือ

วัด บ้านดงทองมีวัด 2 แห่ง คือ วัดต้นโพธิ์ศรี และวัดอัมพวันน้อย วัดทั้งสองมีประวัติการก่อตั้งที่แตกต่างกัน คือ

วัดต้นโพธิ์ศรี หรือ วัดใหญ่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชน ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่าวัดใหญ่สร้างขึ้นพร้อมกันการเกิดชุมชนดงทองครั้งแรก เพราะชาวบ้านต้องการสถานที่ประกอบศาสนกิจอันเป็นที่พึงทางใจ เดิมบริเวณก่อสร้างวัดเป็นป่าหนาทึบ ชาวบ้านได้ช่วยกันถางป่าเพื่อสร้างกุฏิ ศาลาธรรม บริเวณทางเข้าวัด มีต้นโพธิ์ใหญ่ต้นหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านมิได้ตัดเพราะต้องการคงสภาพไว้คู่กับวัด เมื่อสร้างวัดเสร็จจึงตั้งชื่อว่าวัดต้นโพธิ์ศรี พร้อมกับได้นิมนต์พระสงฆ์รูปหนึ่งจากเมืองยศสุนทร (ขณะนั้นยังไม่ได้ยกฐานะเป็นจังหวัด ชื่อเมืองยศสุนทร) มาจำพรรษาที่วัด ต่อมาบุตรหลานชาวบ้านดงทองและจากชุมชนอื่นได้บวชและจำพรรษาที่วัดสืบต่อกันมา วัดใหญ่นอกจากจะเป็นศูนย์รวมปฏิบัติศาสนกิจของชาวบ้านแล้วยังเป็นสถานที่ศึกษาของพระและชาวบ้าน จากการบอกเล่าของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันเกี่ยวกับการศึกษาพบว่า วัดใหญ่มีการจัดการศึกษา 2 สายสายแรกเป็นสถานที่ศึกษาด้านธรรมะแก่พระภิกษุทั่วไป มีพระภิกษุจากหมู่บ้านอื่นมาจำพรรษา เพื่อศึกษาด้านธรรมะ เป็นผลให้จำนวนพระภิกษุมิมากถึง 50 รูป ในเวลานั้น สายที่สองเป็นสถานที่เรียนหนังสือของลูกหลานชาวบ้าน ในระดับประถมศึกษา (ป.1 ถึง ป.4) ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาแก่ชาวบ้านครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2450 ยังไม่มีโรงเรียน จึงใช้วัดเป็นสถานที่เรียนหนังสือของลูกหลานชาวบ้าน

วัดอัมพวันน้อย หรือวัดน้อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกชาวบ้านเล่าถึงสาเหตุที่เรียกวัดน้อยเพราะเกิดขึ้นภายหลังวัดใหญ่ การก่อตั้งครั้งแรกเกิดจากพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดใหญ่ได้แยกตัวออกมา หักร้างถางพงสำหรับเป็นที่ปฏิบัติธรรมวิปัสณากรรมฐาน ในเวลาเดียวกัน ได้มีพระภิกษุรูปหนึ่งเดินทางจากบ้านคอนสายมาจำพรรษาดด้วย ชาวบ้านดงทองจึงได้ร่วมกันสร้างกุฏิและศาลาปฏิบัติธรรมให้แก่พระภิกษุดังกล่าว และมีลูกหลานของชาวบ้านดงทองบวชจำพรรษาดด้วย ต่อมาได้เลื่อนฐานะเป็นวัด ชื่อวัดอัมพวันน้อย มาจนทุกวันนี้

โรงเรียน เป็นสถานที่จัดการศึกษาแก่บุตรหลานชาวบ้านดงทอง เดิมชาวบ้านเรียนที่วัดต้นโพธิ์ศรี ต่อมา ปี พ.ศ. 2477 ทางราชการได้สร้างอาคารเรียนขึ้น บุตรหลานของชาวบ้านดงทองมาเรียนที่โรงเรียน ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร ไปทางทิศตะวันตก ชื่อโรงเรียนบ้าน

ดงทอง มีนักเรียนบ้านดงทอง และจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น คอนสาย และบ้านศาลาแดงมาเรียนด้วย นับตั้งแต่มีการสร้างโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เพื่อการเปิดสอนระดับประถมศึกษาตลอดมา แต่มีการปรับเปลี่ยนระยะเวลาเรียนตามหลักสูตร ดังนี้

ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2477 เปิดสอนระดับประถมศึกษา ป.1 ถึง ป.4

ครั้งที่สอง ปี พ.ศ. 2508 เปิดสอนระดับประถมศึกษา ป.1 ถึง ป.7

ครั้งที่สาม ปี พ.ศ. 2518 เปิดสอนระดับประถมศึกษา ป.1 ถึง ป.6 มาจนถึง

ปัจจุบัน

รูปที่ 2.1 โรงเรียนบ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ในปี พ.ศ. 2520 ทางกรมได้ขยายโรงเรียนมัธยมประจำตำบลที่ตำบลดงทอง โดยก่อสร้างในเขตพื้นที่บ้านดงทอง อยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชนห่างจากชุมชน ประมาณ 2 กิโลเมตร ชื่อโรงเรียนประชาสามัคคี เปิดสอนครั้งแรกในระดับมัธยมตอนต้น (ม.1 ถึง ม.3) ปัจจุบันเปิดสอนถึงระดับมัธยมตอนปลาย (ม.4 ถึง ม.6) จึงกล่าวได้ว่าบ้านดงทองมีโรงเรียนเพื่อให้ความรู้แก่บุตรหลานของชาวบ้าน ทั้งระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาคือโรงเรียนบ้านดงทอง และโรงเรียนประชาสามัคคี นอกจากจะเป็นสถานที่ศึกษาแล้ว ชาวบ้านยังนิยมใช้หอประชุมของ

โรงเรียนจัดงานเลี้ยง เช่น งานแต่งงาน งานวันปีใหม่ งานรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่วันสงกรานต์

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตั้งขึ้นใน ปี พ.ศ.2524 โดยการสนับสนุนของหน่วยงานพัฒนาชุมชน ร่วมกับชาวบ้านดงทอง เพื่อฝากเลี้ยงดูเด็กวัยก่อนเรียน เป็นการแก้ปัญหาให้กับผู้ปกครอง หรือ พ่อ แม่ ที่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกในช่วงกลางวัน เพราะต้องประกอบอาชีพ เด็กเล็กที่นำมาฝากเลี้ยง ส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของชาวบ้านดงทอง บ้านโนนทอง บ้านทองงาม และบ้านคอนสาย จากการสำรวจพบว่า เด็กที่นำมาฝากเลี้ยงส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนา ส่วนครอบครัวที่พ่อแม่รับราชการ นิยมนำให้ลูกเข้าโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก นอกจากจะเป็นสถานที่ฝากเลี้ยงดูเด็กเล็กแล้ว ยังใช้ทำกิจกรรมอื่นของชุมชนคือเป็นสถานที่ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผู้ใหญ่บ้าน และเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

รูปที่ 2.2 เด็กๆ ที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ตลาดสดบ้านดงทอง เดิมบ้านดงทองไม่มีตลาดสด ผู้ที่มีบ้านติดถนนแจ้งสนิท จะเปิดร้านขายของชำ ขายอาหาร ชาวบ้านคนใดต้องการของใช้จำเป็นหรืออาหารจะซื้อตามร้านดังกล่าว ต่อมาผู้นำชุมชนได้ชักชวนชาวบ้านให้นำสินค้าของตนเองไปวางขายตามทางเท้าริมถนนแจ้งสนิท สินค้าที่ชาวบ้านนำออกไปวางขาย ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่หาได้ตามไร่นา ได้แก่ ผักต่างๆ พริก

มะเขือ ปลา กุ้งฝอย และของป่า จำพวก หน่อไม้ เห็ด ไข่มัดแดง กุ้งก่า นอกจากนี้ยังมีชาวบ้าน จากชุมชนใกล้เคียงนำสินค้าเดินลัดทุ่งนำมาขายด้วย ช่วงที่นำสินค้ามาวางขายประมาณ 5.00-8.00 น. ของทุกวันในปี พ.ศ. 2522 ตลาดบ้านดงทองได้ย้ายจากริมถนนแจ้งสนิทไปที่ บริเวณด้านหน้าของศาลปู่ตา ปากทางเข้าหมู่บ้าน ในเขตพื้นที่หมู่ 9 มีลักษณะเป็นตลาดถาวร มีการสร้างอาคารสำหรับกันแดด กันฝน ทำที่นั่งขายเป็นคอนกรีตยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร ชาวบ้านนำสินค้ามาวางขายที่ตลาดใหม่วันละ 2 ครั้ง คือ ช่วงเช้า เวลา 05.00-8.00 น. ช่วง เย็นเวลา 16.00-19.00 น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่ชาวบ้านจะออกไปทำงาน และช่วงเวลาที่ ชาวบ้านกลับจากทำงานชาวบ้านเรียกตลาดแห่งนี้ว่า ตลาดเช้าแลง (ตลาดที่มีการขายเวลา เช้าและเวลาเย็น) ผู้ที่นำสินค้ามาวางขายนอกจากจะเป็นชาวบ้านแล้ว ยังมีพ่อค้าแม่ค้าจากตัว จังหวัด บรรทุกสินค้าใส่รถมาขายด้วย ดังนั้นสินค้าที่นำมาวางขายจึงมีทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา ผัก ต่างๆ ที่หาได้ตามทุ่งนา และสินค้าจำพวกเสื้อผ้าสำเร็จรูป ตลอดจนเครื่องใช้ต่างๆ ในครัวเรือน ที่มาจากในเมือง

รูปที่ 2.3 สินค้าพื้นบ้านที่ชาวบ้านนำมาวางขายที่ตลาดสดบ้านดงทอง

อนามัยประจำตำบล ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2504 ในเขตพื้นที่หมู่ 9 ทางทิศตะวันตกของชุมชน อยู่ในบริเวณเดียวกับศาลปู่ตา ในระยะแรกมีเจ้าหน้าที่หญิงประจำ 1 คน ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ประจำ จำนวน 4 คน งานบริการจากอนามัยในช่วงแรกนี้ นอกจากการฉีดวัคซีนตามโครงการสาธารณสุข และรักษาโรคภัยไข้เจ็บขั้นต้นแล้ว ยังมีงานบริการอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมใช้บริการกันมาก คือ การทำคลอด เป็นผลให้หมอตายในชุมชนถูกลดบทบาทการทำคลอดลง ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่มักจะแนะนำให้หญิงมีครรภ์ ไปคลอดที่โรงพยาบาลในตัวจังหวัด เนื่องจากมีแพทย์และเครื่องมือทางการแพทย์ที่ดีกว่า ชาวบ้านที่มาใช้บริการจากอนามัยส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านดงทอง ชาวบ้านจาก หมู่ 9 หมู่ 11 และบ้านคอนสาย ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ ไม่นิยมมาใช้บริการ เนื่องจากระยะทางไกล การเดินทางไม่สะดวก

สนามกีฬา มี 2 สนาม ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 9 สนามแรกมีลักษณะเป็นสนามกีฬาถาวร พื้นด้วยคอนกรีตสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2523 ตั้งอยู่ใกล้กับตลาด และอยู่ด้านหน้าของศาลปู่ตา สนามกีฬาแห่งนี้รวบรวมทุนสร้างโดยศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านดงทอง บ้านโนนทอง และบ้านทองงาม ใช้เล่นบาสเกตบอลและวอลเลย์บอล โดยมีเด็กหนุ่ม รวบรวมทีมเพื่อฝึกซ้อมและออกกำลังกายตอนเย็น นอกจากนี้ยังใช้เป็นสนามจัดแข่งขันบาสเกตบอล วอลเลย์บอล และตะกร้อ ของทีมวัยรุ่นในเทศกาลสงกรานต์ทุกปี ส่วนสนามที่สอง มีลักษณะเป็นสนามกีฬาชั่วคราว โดยเด็กหนุ่มบ้านดงทอง บ้านโนนทอง และบ้านทองงามช่วยกันทำขึ้นง่ายๆ สำหรับเล่นตะกร้อและเตะฟุตบอลตอนเย็น จึงมีบริเวณกว้างกว่าสนามแรก นอกจากใช้เล่นกีฬาของเด็กหนุ่มแล้ว ยังใช้เป็นสถานที่ฉายหนัง ล้อมผ้า (ฉายภาพยนตร์โดยชายตัวเก็บค่าดู) ตลอดมา

ศาลปู่ตา ตั้งโดดเด่นที่ปากทางเข้าหมู่บ้าน ตั้งอยู่ในเขตหมู่ 9 ก่อนถึงวัดอัมพวันเหนือ เดิมบริเวณตั้งศาลปู่ตาเป็นป่ามะขาม ใต้ต้นมะขามเป็นพืชล้มลุกสีเขียวหนาทึบ ศาลปู่ตาตั้งอยู่บนเนินดิน ชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า ดอนสวรรค์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 ชาวบ้านได้ตัดถางพืชล้มลุก และโค่นต้นมะขาม เพื่อให้พื้นที่โล่งเตียน จะเหลือต้นมะขามไว้บางต้นสำหรับให้ความร่มรื่นแก่บริเวณศาลปู่ตา พร้อมกันนี้ได้มีการบูรณะศาลปู่ตาโดยรื้อศาลไม้ ออก แล้วสร้างแทนใหม่ด้วยคอนกรีตทาสีแดง มุงกระเบื้องและตกแต่งด้วยสีแดง ชาวบ้านเล่าว่าศาลปู่ตาตั้งขึ้นมาพร้อมกับการตั้งชุมชนดงทอง เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าผีปู่ตาจะปกป้องคุ้มครองตน

ตลอดจนทรัพย์สินในหมู่บ้าน จึงทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตาปีละ 1 ครั้ง หากชุมชนจัดงานประเพณีจะมีการบอกกล่าวให้ผีปู่ตาทราบ เพื่อปกป้องคุ้มครองให้การจัดงานประเพณีเป็นไปด้วยดี

รูปที่ 2.4 ศาลปู่ตาบ้านแดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

พระธาตุดงทอง ตั้งอยู่กลางทุ่งนา ทางทิศตะวันออก ห่างจากชุมชนประมาณ 600 เมตร เป็นโบราณสถานที่สำคัญ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระธาตุดงทอง พบว่ามีประวัติความเป็นมาแตกต่างกัน คือ

ชาวบ้านกลุ่มแรก เล่าว่า พระธาตุดงทอง เกิดจากการก่อสร้างของกลุ่มช่างที่เดินทางมาจากหัวเมืองอีสานใต้เพื่อไปร่วมสร้างพระธาตุพนม ขณะที่แะนั้กที่ชุมชนดงทองได้ทราบข่าวว่า พระธาตุพนมสร้างเสร็จแล้ว จึงได้สร้างพระธาตุไว้ที่บ้านดงทองเพื่อเป็นอนุสรณ์ของพวกตน

ชาวบ้านกลุ่มที่สอง เล่าว่า พระธาตุดงทองเกิดจากคน 8 ศอก หรือมนุษย์โบราณมาตั้งรกรากทำนาที่บริเวณนี้ ได้ฆ่าแม่ของตัวเองตาย เพราะโกรธที่แม่เอาอาหารเข้ามาส่งสายได้ใช้แอกควายตีแม่จนถึงแก่ความตาย ด้วยความสำนึกในบาป และบุญคุณของแม่ จึงได้สร้างธาตุบรรจุกระดูกแม่ ชื่อธาตุดงทอง เรียกขานกันสืบมา

ชาวบ้านดงทองเชื่อว่าพระธาตุดงทองเป็นโบราณสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ทุกๆ ปี ชาวบ้านจะจัดงานสงกรานต์พระธาตุ เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ในปี พ.ศ. 2528 เทศบาลเมืองยโสธร ได้ประกาศให้พระธาตุดงทองเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของจังหวัด ดังนั้น จึงมีประชาชนจากต่างถิ่น เข้ามาเที่ยวชมทุกวันโดยเฉพาะวันเสาร์ วันอาทิตย์ ที่บริเวณพระธาตุดงทอง มีชาวบ้านนำสินค้าพื้นเมือง อาหารพื้นเมือง และเครื่องดื่มมาวางขายให้แก่ผู้เข้ามาเที่ยวชม นอกจากนี้กรรมการหมู่บ้านได้จัดให้มีการขายดอกไม้รูปเทียนแก่ผู้มาเที่ยวชม เพื่อนำไปสักการะบูชาองค์พระธาตุด้วย

รูปที่ 2.5 พระธาตุดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ร้านค้า ภายในชุมชนมีร้านค้าขายของชำ จำนวน 15 ร้าน ชาวบ้านเล่าว่า เดิมร้านค้าเหล่านี้เป็นที่พบปะของชาวบ้านโดยเฉพาะช่วงเวลาหลังอาหารมื้อเย็น ชาวบ้านชายหญิง มีทั้งเด็กและผู้ใหญ่มาล้อมวงดูโทรทัศน์ที่ร้านค้านี้ หากเป็นรายการมวยลูกค้ำจะเป็นผู้ชาย ปัจจุบันชาวบ้านมีโทรทัศน์เกือบทุกครัวเรือนจึงเลิกจับกลุ่มดูโทรทัศน์ที่ร้านค้า ร้านค้าแม้จะไม่จัดว่าเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน แต่ก็เป็นที่ที่ชาวบ้านเคยนั่งพัก พบปะพูดคุยกัน

เครือข่ายอาหารพื้นบ้าน หลังจากดำเนินาและเกี่ยวข้าวเสร็จ มีแม่บ้านบางคนหารายได้เสริมให้กับครอบครัว โดยทำอาหารพื้นบ้านขาย ได้แก่ ขนมจีน ส้มตำ ไข่ต้ม โดยวางขายบนแคร่ไม้ไผ่หน้าบ้าน มีลูกค้าซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านหมุนเวียนกันมาซื้ออาหารตลอดเวลา ลูกค้าบางคนซื้อใส่ถุงกลับบ้าน บางคนรับประทานที่แคร่แล้วถือโอกาสพูดคุยกัน ดังนั้นแคร่ไม้ไผ่ที่วางขายอาหารพื้นบ้านเป็นที่ชุมนุมกันของเพื่อนบ้านตลอดเวลา ตั้งแต่ลงมือขายจนอาหารที่นำมาขายหมดในแต่ละวัน จากการเก็บข้อมูลพบว่าบ้านดงทอง มีเครือข่ายอาหารพื้นบ้านจำนวน 5 แห่ง

ลักษณะทางประชากร

จากการสำรวจและเก็บข้อมูลในสนามวิจัยพบว่า บ้านดงทอง มีประชากรจำนวน 972 คน ประกอบด้วยประชากรชาย 483 คน ประชากรหญิงจำนวน 489 คน มีทั้งหมดจำนวน 202 หลังคาเรือน ในจำนวนนี้มีผู้อาศัย 193 หลังคาเรือน ไม่มีผู้อาศัย 9 หลังคาเรือน มีโครงสร้างของอายุประชากร ดังนี้

ตาราง 2.1 โครงสร้างของอายุประชากรบ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ช่วงอายุ	เพศชาย	เพศหญิง	รวม
0 - 1 ปี	7	9	16
2 - 4 ปี	15	17	32

ตาราง 2.1 (ต่อ)

ช่วงอายุ	เพศชาย	เพศหญิง	รวม
5 - 9 ปี	30	34	64
10 - 14 ปี	50	39	89
15 - 19 ปี	46	40	86
20 - 24 ปี	58	55	113
25 - 29 ปี	49	51	100
30 - 34 ปี	35	50	85
35 - 39 ปี	45	32	77
40 - 44 ปี	27	27	54
45 - 49 ปี	28	31	59
50 - 54 ปี	18	15	33
55 - 59 ปี	13	21	34
60 - 64 ปี	20	28	48
65 - 69 ปี	21	17	38
70 - 74 ปี	7	10	17
75 ขึ้นใหม่	14	13	27
รวม	483	489	972

ในโครงสร้างของอายุประชากรดังกล่าวนี้พบว่าประชากรที่มีอายุสูงสุด คือ มี อายุ 90 ปี มีจำนวน 1 คน จากการสังเกตประชากรวัยก่อนเข้าโรงเรียน พบว่าเด็กวัย 0-2 ปีที่จะต้องมีผู้เลี้ยงดูใกล้ชิด ส่วนเด็กวัย 3-6 ปี พ่อแม่ให้เข้าโรงเรียน กล่าวคือ ถ้าเป็นลูกข้าราชการหรือผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะให้ลูกเข้าโรงเรียนอนุบาลในตัวจังหวัด ส่วนชาวบ้านทั่วไปนิยม

ให้ลูกหลานเรียนที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้าน 9 จึงไม่พบเห็นเด็กๆ เหล่านี้วิ่งเล่นในหมู่บ้านหรือตามทุ่งนาเหมือนเมื่อก่อน ในกลุ่มของผู้สูงอายุ ช่วงอายุ 60-70 ปี พบว่ายังสามารถช่วยงานลูกหลานได้ เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว ถอนหญ้าหรือวัชพืชออกจากนาข้าว หว่านปุ๋ย เกี่ยวหญ้าให้วัวควาย ส่วนผู้สูงอายุ ตั้งแต่ 71 ปีขึ้นไป จะวางมือจากงานในไร่นา โดยมอบอำนาจให้ลูกหลานทำแทน ดังนั้นจึงพบผู้สูงอายุดังกล่าวเฝ้าบ้านให้ลูกหลาน หรือนั่งคุยกันบนแคร่ไม้ไผ่หน้าบ้าน

ชาวบ้านดงทองประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ จึงมีรายได้มาจากการทำนาและประกอบอาชีพเสริม ทุกหลังคาเรือนนับถือพระพุทธศาสนา และมีความเชื่อมั่นบ้านในด้านชาติพันธุ์ (ethnicity) นั้นชาวบ้านได้รับการบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ วัย 80 ปีขึ้นไป คือบรรพบุรุษของบ้านดงทองอพยพจากเวียงจันทน์ เข้ามาตั้งหลักแหล่งในภาคอีสาน กลุ่มหนึ่งได้เข้ามาพักกลางทางพงท่าไร่เนา ห่างจากเมืองสิงห์ท่าไปทางทิศตะวันออกเป็นระยะทาง 9 กิโลเมตร ต่อมากลายเป็นชุมชนบ้านดงทอง จึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านดงทอง สืบเชื้อสายมาจากคนเผ่าลาวเช่นเดียวกับคนอีสานทั่วไป

ด้านแรงงานได้รับข้อมูลจากชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า หมู่สาวชาวบ้านเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4) มักจะอพยพออกจากหมู่บ้านไปรับจ้างทำงานต่างถิ่น กล่าวคือผู้หญิงนิยมไปรับจ้างเป็นคนใช้ตามบ้านที่กรุงเทพฯ ส่วนชายหนุ่มและพ่อบ้านไปรับจ้างตามแหล่งที่มีเหมืองแร่ที่ภาคใต้จนพูดกันติดปากว่า "ไปดำแร่" แรงงานหญิงมักจะกลับภูมิลำเนาปีละครั้ง ในเทศกาลสงกรานต์ ส่วนแรงงานชายนั้นหลายปีจึงกลับภูมิลำเนา เนื่องจากระยะทางไกล ปัจจุบันแรงงานดังกล่าวได้กลับมาตั้งหลักแหล่งมีครอบครัวที่ภูมิลำเนาเพราะไม่นิยมตั้งหลักแหล่งที่อื่น โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ไกลจากบ้านเกิด พ่อบ้านหลายคนที่เคยไปรับจ้างที่ภาคใต้กล่าวว่ายืนยันว่า "บ้านเกิดที่ตั้งรกราก ไปไกลแค่ไหนก็ต้องกลับมาตั้งหลักปักฐานทำไร่ ไถนาสืบต่อจากพ่อแม่"

ต่อมาระหว่างปี พ.ศ. 2524-2530 แรงงานชายในหมู่บ้านไปทำงานรับจ้างที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย และประเทศคูเวต หลายคนประสบความสำเร็จได้เงินกลับมาสร้างหลักฐานหลายคนล้มเหลว ปัจจุบันนี้แรงงานชายในหมู่บ้านจึงไม่นิยมไปทำงานต่างประเทศ จากการสำรวจพบว่ามีแรงงานชายเพียง 3 คนเท่านั้นที่ไปขายแรงงานที่ประเทศไต้หวัน แม้การอพยพของแรงงานออกนอกชุมชนจะยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงในแรงงานดังกล่าว ในลักษณะดังนี้คือ

1. แรงงานชายเลิกไปรับจ้างที่ภาคใต้จากการสำรวจพบว่าไม่มีสมาชิกในครัวเรือนใดที่ยังคงไปรับจ้างตามเหมืองแร่หรือสวนยางพาราในภาคใต้ เหมือนที่เคยเป็นมา มีแรงงานชายเพียงบางส่วนซึ่งมีจำนวนน้อย เป็นชายหนุ่มที่ยังไม่มีครอบครัวไปรับจ้างตามโรงงานที่กรุงเทพฯ เด็กหนุ่มเหล่านี้จะกลับภูมิลำเนาในเทศกาลสำคัญ ได้แก่ บุญบั้งไฟ สงกรานต์

2. แรงงานหญิงได้เปลี่ยนแปลงจากที่เคยเป็นคนใช้ตามบ้านที่กรุงเทพฯ หันไปรับจ้างตามโรงงาน ร้านอาหาร ซึ่งมีจำนวนน้อยและยังไม่มีครอบครัว เด็กสาวเหล่านี้จะกลับภูมิลำเนาในเทศกาลสงกรานต์สำคัญเช่นเดียวกับกับแรงงานชาย

จึงกล่าวได้ว่าสภาพเกี่ยวกับแรงงานที่พบในบ้านดงทองนั้น คือชาวบ้านไม่นิยมขายแรงงานเหมือนเมื่อก่อน เนื่องจากพ่อแม่สนับสนุนให้ลูกเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น จึงทำให้ลูกหลานในหมู่บ้านประกอบอาชีพรับราชการ และพนักงานมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่นรองรับชาวบ้านหลังฤดูทำนาและเก็บเกี่ยว ได้ออกอาชีพค้าขาย ปลูกผัก และอาชีพช่างปลูกบ้าน

การจัดระเบียบทางสังคมของชาวบ้านดงทอง พบว่ามีลักษณะดังนี้

ด้านการแบ่งงาน โดยแบ่งงานตามเพศและวัย ดังนี้คือ

ช่วงอายุ 7-15 ปี เพศหญิง ช่วยแม่ทำงานบ้าน เพศชาย ช่วยพ่อซ่อมแซมบ้าน และซ่อมแซมเครื่องใช้ในบ้าน ช่วย ดักปลาในทุ่งนาและมักจะรวมกลุ่มกันจับแย้ และกึ่งก่า ที่ป่าไผ่ ชุมชน และเล่นกีฬาในช่วงปลายของวันเสาร์วันอาทิตย์

ช่วงอายุ 16-60 ปี เพศหญิง ทำหน้าที่แม่บ้าน ได้แก่ ทอผ้า ค้าขายที่ตลาด ในชุมชนจับปลาตามทุ่งนาโดยใช้สวิง หาของป่าได้แก่เก็บเห็ด หาหน่อไม้ ปลูกผัก บักดำ เก็บเกี่ยวข้าว และเป็นผู้นำทำพิธีกรรมต่างๆ เพศชาย ซ่อมแซมเครื่องใช้ในบ้าน ซ่อมแซมบ้าน เป็นช่างปลูกบ้าน จักรสาน ทำเครื่องมือดักปลา ได้แก่ สานแห ทำคันเบ็ด จับปลาโดยใช้แห เบ็ด ขุดดิน เตรียมพื้นที่ปลูกผัก เตรียมเครื่องมือทำนา ไถนา คราดนา เตรียมเครื่องมือเก็บเกี่ยวข้าว มีด ฟ่อนข้าว นวดข้าว ขนข้าว และเป็นผู้ทำพิธีกรรมต่างๆ

ช่วงอายุ 60-70 ปี ทั้งเพศชายและเพศหญิงนี้ได้วางมือจากการทำงานหนัก เนื่องจากได้มอมมรดกให้แก่ลูกๆ อย่างไรก็ตามคนวัยนี้ ยังช่วยงานลูกหลานบ้างตามความเหมาะสม กล่าวคือเพศชาย ช่วยลูกหลานเตรียมเครื่องมือทำนา

เพศหญิง นั่งข่าวเหนียวไว้รอลูกหลาน ทำขนมขตัมในวันเทศกาลทางพระพุทธศาสนา

ช่วงอายุ 71 ปี ขึ้นไปทั้งชายและหญิงได้หยุดการทำงานที่มีใช้แรงงานกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ได้แก่ ฝ่อบ้านให้ลูกหลานทำนุญที่วัด และเป็นผู้ทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

รูปที่ 2.6 ชายชวบ้านผู้สูงอายุ ทำหน้าที่ดูแลบ้านให้ลูกหลาน

ด้านการจัดชนชั้นทางสังคม (Social Stratification)

หมู่บ้านดงทอง มีการจัดชนชั้นทางสังคม โดยจัดตามสถานภาพทางสังคม ซึ่งพอจะนำมากล่าวตามลำดับ ดังนี้ คือ

พระสงฆ์ จัดว่าอยู่ในสถานภาพสูงสุดในสังคมดงทอง เพราะได้รับความเคารพนับถือจากทุกสถานภาพในชุมชน ต่อมาภายหลังได้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชาวบ้านส่วนหนึ่งกับเจ้าอาวาสวัดอัมพวันน้อย เป็นผลให้ความเคารพนับถือที่เคยมีต่อเจ้าอาวาสของชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวเสื่อมลง ส่วนชาวบ้านคนอื่นยังให้ความเคารพนับถือท่านตลอดมา

ข้าราชการ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการครู ซึ่งมีทั้งเป็นชาวบ้านดงทอง และเป็นคนต่างถิ่น ข้าราชการครูเหล่านี้มีบทบาทต่อชุมชนเรื่อยมา โดยเฉพาะบทบาทในการให้วิชา ความรู้ และขัดเกลาทางสังคมแก่บุตรหลานของชาวบ้าน นอกจากนี้ ครูยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น การจัดงานวันขึ้นปีใหม่ การจัดงานเทศกาลสงกรานต์ งานบุญบั้งไฟ และพิธีฌาปนกิจใน

หมู่บ้าน ซึ่งครูได้มีบทบาทด้านพิธีการ

นักธุรกิจ ในหมู่บ้านดงทอง มีผู้ประกอบการอาชีพธุรกิจ 3 หลังคาเรือน สองหลังคาเรือนแรกเป็นเครือญาติกัน ทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ขายวัสดุก่อสร้าง ส่วนรายที่สามทำธุรกิจ ปั่นน้ำมันซื้อขายข้าวเปลือกโดยบรรทุกรถสิบล้อไปส่งที่กรุงเทพฯ เดิมผู้นำกลุ่มนักธุรกิจที่เป็นเครือญาติเดียวกันได้ เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำชุมชน เมื่อเสียชีวิตลงบทบาทต่อชุมชนจึงลดน้อยลง ในขณะที่นักธุรกิจในครัวเรือนที่สามมีบทบาทต่อกิจกรรมทางสังคมของชุมชนมากขึ้น

ผู้นำชุมชน ในที่นี้หมายถึง ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เดิมผู้นำดังกล่าวได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านมาก เพราะนอกจากจะเป็นผู้นำชุมชนแล้วยังเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้านด้วย ปัจจุบันนี้ผู้นำชุมชนเป็นคนหนุ่ม จึงได้รับเพียงการยอมรับด้วยการทำงานมากกว่าที่จะได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านเหมือนผู้นำคนก่อนมา

ชาวบ้านทั่วไป คือ บุคคลที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาเป็นชนชั้นที่มีจำนวนมากที่สุดในชุมชน แม้ชาวบ้านจะถูกจัดให้อยู่ในชนชั้นสุดท้าย แต่การดำเนินชีวิตประจำวันจะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันทุกชนชั้น (ยกเว้นพระสงฆ์) ทั้งนี้เพราะทุกคนล้วนเป็นลูกหลานในบ้านดงทองนั่นเอง

ลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชน

ระบบครอบครัวและ เครือญาติ

ครอบครัวเป็นกลุ่มสังคม (social group) ที่มีขนาดเล็กที่สุดเกิดจากการแต่งงานเพื่อใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของชายและหญิง แล้วสืบสานลูกหลานเป็นเครือญาติ ครอบครัวก่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคมและความร่วมมือในสังคม ครอบครัวของชาวบ้านดงทองมีสภาพไม่แตกต่างไปจากที่กล่าวมา หลายครอบครัวรวมกันกลายเป็นบ้านดงทอง ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า หมู่บ้านดงทองเกิดจากการเข้ามาตั้งรกรากของครอบครัวชาวบ้านเพียง 3 ครอบครัว ต่อมาเกิดการแต่งงานกันขึ้นในรุ่นของลูกหลานและยังมีการแต่งงานกับคนต่างถิ่น เป็นผลให้เกิดครอบครัวมากขึ้นพร้อมกับการเกิดโครงสร้างทางสังคมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความเป็นอยู่แบบบั้นเพีบบันน่อง การร่วมมือกันสืบทอด ประเพณี พิธีกรรมของวงศ์ตระกูลและสังคม เกี่ยวกับการเลือกคู่ครองนั้น

หนุ่มสาวบ้านดงทองมือสละในการเลือกคู่ครอง ซึ่งพ่อแม่มีบทบาทในการชี้แนะและตัดสินใจด้วย การเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวบ้านดงทองในอดีตไม่แตกต่างไปจากคนอื่นส่วนทั่วไป กล่าวคือ ฝ่ายชายมักจะเลือกเอาช่วงหลังอาหารมื้อเย็นเกี่ยวพาราสิฝ่ายหญิง มีพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงนั่งเฝ้าลูกสาว โดยจุดธูปได้หรือตะเกียงไว้ใกล้ตัว ในขณะที่นั่งเฝ้าหนุ่มสาวนั้น พ่อแม่จะเตรียมเครื่องมือหาหิน หรือเตรียมเครื่องมือทำนาไปด้วย ได้แก่ สานแห สานสวิง ทำตอกมัดต้นกล้า มัดพ่อนข้าว เมื่อหนุ่มสาวตัดสินใจจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ฝ่ายชายจะส่งผู้ใหญ่ฝ่ายตนมาสู่ขอ ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้กำหนดค่าสินสอดทองหมั้น โดยเรียกตามฐานะของฝ่ายหญิง โดยทั่วไปแล้วฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมักจะเลือกคู่ครองที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับเดียวกัน อย่างไรก็ตามในการเรียกค่าสินสอดนั้น ฝ่ายหญิงจะเรียกสูงไว้ก่อน ฝ่ายชายจะต่อรองลงมาจนเป็นที่พอใจกัน จึงกำหนดวันแต่งงาน ในการกำหนดค่าสินสอดนั้นไม่ว่าจะเป็นการเรียกหรือการต่อรอง มักจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิงซึ่งเป็นแม่และญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย

การกำหนดวันแต่งงาน ถือตามวันฤกษ์ดีทำพิธีสู่ขวัญบายศรี ก่อนถึงวันสู่ขวัญบายศรี 1 วัน ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะแยกกันจัดงานเลี้ยงแขกหรือของตัวเอง รุ่งเช้าฝ่ายชายจึงยกขบวนขันหมากไปทำพิธีแต่งงานที่บ้านฝ่ายหญิงซึ่งจะมีการสู่ขวัญบายศรีแก่คู่บ่าวสาว พิธีแต่งงานจัดว่าเป็นบรรทัดฐานทางสังคม (social norm) ที่ชาวบ้านดงทองถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นการแสดงออกถึงการรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล โดยเฉพาะฝ่ายหญิงซึ่งรักษาวลสงวนตัวไว้จนถึงวันแต่งงาน และยังเป็น การแสดงออกถึงความมีหน้ามีตาในการจัดงาน หากครอบครัวใดลูกสาวหนีตามผู้ชายไปชาวบ้านนินทา และเป็นที่รังเกียจของเพื่อนบ้านโดยกีดกันลูกหลานไม่ให้เลือกคนในครอบครัวนั้นเป็นคู่ครอง ดังนั้นหนุ่มสาวในหมู่บ้านดงทองแม้จะจากภูมิลำเนาไปรับจ้างต่างถิ่นที่กรุงเทพฯ และภาคใต้ ต่างก็กลับมาแต่งงานกับคนในชุมชน โดยทำพิธีให้ถูกต้องตามประเพณี จากการเก็บข้อมูลในชุมชนพบว่า การเลือกคู่ครองในอดีตของชาวบ้านมักจะเลือกคู่ครองที่เป็นคนในชุมชนเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา จึงไม่ค่อยจะมีโอกาสพบปะผู้คนต่างถิ่น แม้แต่หนุ่มสาวที่ไปรับจ้างที่กรุงเทพฯ และภาคใต้ก็กลับมาเลือกคู่ครองในชุมชน ทั้งนี้เพราะพ่อแม่มีบทบาทสูงในการตัดสินใจเลือกคู่ครองของลูก ส่วนผู้ที่เลือกคู่ครองเป็นคนต่างถิ่นมักจะเลือกคู่ครองที่มีภูมิลำเนาในชุมชนใกล้เคียงกัน ชาวบ้านจึงเรียกคู่ครองที่ไม่ใช่คนในชุมชนว่า เขยสู่ สะใภ้สู่ มีความหมายถึงการให้สะใภ้และลูกเขยเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน

ปัจจุบันนี้การเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวรุ่นลูกหลาน ในบ้านดงทองมีบางส่วนแตกต่างไปจากเมื่อก่อน ทั้งนี้เพราะมีคนต่างถิ่นเข้ามาสู่บ้านดงทองมากขึ้น ได้แก่ ข้าราชการ พ่อค้ารกร่ำ และบุคคลอื่นที่เข้าไปเที่ยวงานเทศกาล ทำให้มีโอกาสนพบกับหนุ่มสาวในหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันหนุ่มสาวในชุมชนได้เดินออกนอกหมู่บ้านมากขึ้น สาเหตุใหญ่มาจากการสนับสนุนให้ลูกได้รับการศึกษาสูงขึ้น กล่าวคือเมื่อลูกจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว จะสนับสนุนให้เรียนต่อระดับมัธยมศึกษาสามัญ หรือสายอาชีพในตัวจังหวัด หลายครัวเรือนสนับสนุนให้ลูกเรียนระดับปริญญาในต่างจังหวัด และที่กรุงเทพฯ เมื่อสำเร็จการศึกษาไม่มีผู้ใดหวนกลับมาถิ่นกำเนิดเพื่อมาทำไร่ไถนา หลายคนเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วมุ่งหางานทำที่กรุงเทพฯ หลายคนรับราชการหรือเป็นลูกจ้างประจำตามต่างจังหวัด นอกจากนี้ยังมีหนุ่มสาวในชุมชนส่วนหนึ่งที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วไม่เรียนต่อเนื่องจากมีฐานะยากจน ไปรับจ้างหรือประกอบอาชีพอื่นที่ต่างจังหวัดและที่กรุงเทพฯ การออกจากหมู่บ้านของหนุ่มสาวเหล่านี้ จึงมีโอกาเลือกคู่ครองเป็นคนต่างถิ่นตามแหล่งที่ตัวเองประกอบอาชีพ ส่วนหนุ่มสาวที่ช่วยพ่อแม่ทำงานในชุมชนหรือรับจ้างในเมืองซึ่งไปเข้าเียนกลับ มักจะเลือกคู่ครองในชุมชนเดียวกัน หรือเลือกคู่ครองจากบ้านโนนทอง และบ้านทองงาม ซึ่งติดต่อกันสะดวกกล่าวได้ว่าหนุ่มสาวชาวบ้านดงทอง ในปัจจุบันนี้ได้เลือกคู่ครองเป็นคนต่างถิ่นมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของหญิงชาวบ้าน กล่าวคือ หนุ่มสาวหลายคนในชุมชนจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันก่อนจึงกลับมาจัดพิธีแต่งงาน อีกหลายคนหาคู่ครองมาราบพ่อแม่ โดยไม่จัดพิธีแต่งงาน

การพิธีแต่งงานฝ่ายชายนั้นยังคงส่งญาติผู้ใหญ่ไปลู่ขอฝ่ายหญิง เกิดค่านิยมใหม่เกี่ยวกับสินสอดทองหมั้น กล่าวคือฝ่ายหญิงไม่นิยมการเรียกสินสอดทองหมั้น ฝ่ายชายจะมอบให้ตามฐานะของฝ่ายหญิง ค่านิยมนี้เกิดจากรอบครัวของข้าราชการ ซึ่งถือว่าการเรียกเอกลินสอดไม่ต่างจากการขายลูกสาว อย่างไรก็ตามการเรียกค่าสินสอดก็ยังเป็นที่นิยมกันในหมู่บ้าน การกำหนดวันแต่งงานถือเอาฤกษ์วันดี โดยจัดงานแต่งที่บ้านฝ่ายหญิง ตอนเช้าเลี้ยงพระและทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ตอนเย็นจัดงานเลี้ยงโต๊ะจีนที่หอประชุมโรงเรียนบ้านดงทองหรือถนนทางเดินหน้าบ้านเจ้าภาพตามความเหมาะสม

รูปที่ 2.7 การแต่งงานของหนุ่มสาวบ้านดงทอง

การเลือกที่อยู่อาศัยของคู่ครองหลังการแต่งงาน นั้นพบว่าเดิมชาวบ้านถือว่าการแต่งงานคือการเพิ่มแรงงานให้ครอบครัว ชาวบ้านจึงนิยมให้ลูกหลานแต่งงานในเดือน 5 เดือน 6 เพื่อเอาแรงงานจากลูกเขย ลูกสะใภ้ช่วยทำนา ส่วนใหญ่จะเป็นการเอาลูกเขยเข้าบ้าน กล่าวคือฝ่ายชายจะเข้าไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง (matrilocal residence) หากฝ่ายชายเป็นลูกชายคนเดียว ลูกสะใภ้จะต้องเข้าไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของฝ่ายชาย (patrilocal residence) ในกรณีที่ฝ่ายชายอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงนั้น เมื่อมีลูกหรือน้องของภรรยาแต่งงานแล้วรับเอาคู่ครองเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียว ฝ่ายชายจะขออนุญาตพ่อตา แม่ยาย ออกเรือน เพื่อสร้างครอบครัวใหม่กับภรรยาและลูกๆ โดยปลูกเรือนในที่ดินของพ่อตาแม่ยาย หรืออาจจะเลือกปลูกเรือนในที่ดินของพ่อแม่ตนเอง การออกเรือนของคู่บ่าวสาวถือว่าการสร้างหลักปักฐานของครอบครัวใหม่ ดังนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะแบ่งที่นาบางส่วนให้ทำกิน แม้คู่ครองจะเข้าไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของฝ่ายใดก็ตาม จะไม่ตัดขาดการพึ่งพาอาศัยแรงงานกับครอบครัวเดิม กล่าวคือลูกๆ จะกลับไปช่วยทำงานให้ครอบครัวของพ่อแม่ตามความจำเป็น เช่น ช่วยทำนา ช่วยซ่อมแซมหรือปลูกบ้าน ช่วยงานพิธี และงานอื่นๆ ตามที่พ่อแม่ขอมา นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการ

แสดงความคิดเห็น ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในครอบครัวอีกด้วย

ปัจจุบันนี้คู่ครองมีการเลือกที่อยู่อาศัย 2 ลักษณะ คือ

1. หากเป็นคู่ครองที่ประกอบอาชีพในหมู่บ้านจะเลือกที่อยู่อาศัยตามแบบดั้งเดิมคือ ฝ่ายชายเข้าไปอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง หรือฝ่ายหญิงอาจจะจะเป็นฝ่ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายชาย หากฝ่ายชายเป็นลูกคนเดียวหรือเป็นลูกชายคนเดียวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่จะไม่ออกเรือนการอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงนั้น หากภรรยาไม่ใช่ผู้ที่ต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่า มักจะออกเรือนภายหลังมีลูกหรือ พี่น้องของภรรยาแต่งงานแล้วรับคู่ครองเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย ในส่วนของการพึ่งพาแรงงาน ยังคงให้ความช่วยเหลือในครอบครัวของพ่อแม่ตน

2. หากหนุ่มสาวเลือกคู่ครองเป็นคนต่างถิ่นหรือเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันก็ตาม แต่ทั้งคู่ประกอบอาชีพรับราชการ พนักงาน ลูกจ้าง ในต่างจังหวัดหรือกรุงเทพฯ ในกรณีนี้คู่ครองจะเลือกที่อยู่อาศัยตามลำพัง (neoloca residence) ตามแหล่งประกอบอาชีพของตน ซึ่งมีแนวโน้มว่าการเลือกที่อยู่อาศัยตามลำพังนี้มีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากหนุ่มสาวในบ้านดงทองนิยมศึกษาต่อในระดับสูงกว่าเดิม หลังจากสำเร็จการศึกษามักจะหางานทำตามแหล่งที่มีความความเจริญหรือรับราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ซึ่งจะต้องไปประจำในต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด

การแบ่งมรดกของพ่อแม่ ถือหลักการแบ่งให้ลูกเท่ากัน ยกเว้นลูกชายคนใดคนหนึ่ง ในครอบครัว แต่งงานแล้วอาศัยกับคู่ครองในต่างถิ่นมีที่ดินทำกินอันเป็นมรดกของภรรยาหรือได้สร้างหลักปักฐานในต่างถิ่นมีทรัพย์สินพอกินพอใช้ไม่ขาดแคลน จะได้รับส่วนแบ่งอันเป็นมรดกจากพ่อแม่ น้อยกว่าพี่น้องคนอื่น มรดกที่พ่อแม่แบ่งให้แก่ลูกคือ ที่ดินทำนา ที่ดินทำไร่ทำสวน พ่อแม่จะเหลือส่วนหนึ่งไว้โดยให้เหตุผลว่าจะได้มีที่ดินทำกิน หากลูกไม่เลี้ยงดูที่ติดดังกล่าวนี้จะยกให้แก่ลูกสาวคนสุดท้อง หรือลูกคนที่เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่าจนตาย อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ได้เกิดรูปแบบใหม่ของการแบ่งมรดกในบ้านดงทองดังนี้ คือ

1. หลังจากที่พ่อแม่แบ่งมรดกอันเป็นที่ดินทำกินให้ลูกๆ แล้ว จะไม่เหลือส่วนของตัวเองเอาไว้ ค่านิยมนี้เกิดจากครอบครัวที่มีลูกรับราชการ ได้ทำประกันชีวิตไว้ให้พ่อแม่ ส่วนชาวบ้านทั่วไปนิยมทำประกันชีวิตกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ในรูปของเงินฝากปนกิจ อย่างไรก็ตามในการแบ่งที่ดินทำกินให้ลูกนั้นไม่ว่าในอดีตหรือในปัจจุบันก็ตาม พ่อแม่มีกจะหลีกเลี่ยงที่จะให้ที่ดิน การ

ให้สิทธิตามกฎหมายในการยึดครองที่ดินแก่ลูกๆ นอกจากนี้ให้สิทธิทำกินตามที่แบ่งไว้โดยพฤตินัย เท่านั้น ทั้งนี้เพราะพ่อแม่ไม่ต้องการจะสูญเสียอำนาจที่เคยมีในครอบครัว โดยสิ้นเชิง

2. ชาวบ้านดงทองได้แบ่งขายที่ดินทำกินเรื่อยมา ชาวบ้านเล่าว่านับตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมามีบางครอบครัวขายที่นาของตนทั้งหมด เนื่องจากได้ราคาสูงแล้วนำเงินที่ได้จากการขายที่นาแบ่งให้ลูกๆ ส่วนหนึ่งพ่อแม่เก็บไว้ใช้เอง

ลักษณะครอบครัวเป็นระบบครอบครัวขยาย (the extended family) จึงให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย เพราะเป็นแรงงานสำคัญในการทำนา เป็นเพศที่สามารถบวชให้พ่อแม่และยังได้สืบเชื้อสายของวงศ์ตระกูล แม้ปัจจุบันนี้บทบาทด้านแรงงานของลูกชายจะลดลงไปมากเนื่องจากลูกๆ หันไปศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น แต่ครอบครัวก็ยังให้ความสำคัญแก่ลูกชาย ทั้งนี้เพราะหวังจะให้ลูกชายบวชให้กับพ่อแม่ และได้สืบเชื้อสายให้แก่วงศ์ตระกูล ในขณะที่ครอบครัวให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย ผู้หญิงก็มีบทบาทสำคัญในกิจกรรมบางอย่าง เช่น บทบาทในการเจรจาซื้อขายต่อรองค่าสินค้าสดของหมั้น บทบาทในพิธีกรรมบางอย่าง ในส่วนของแรงงานนั้น ผู้หญิงได้ให้แรงงานในครอบครัวมากกว่าผู้ชายในฐานะแม่บ้าน ซึ่งถูกปลูกฝังมาตั้งแต่วัยเด็ก แม้ในการทำนา ผู้หญิงได้ให้แรงงานเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชายเช่นเดียวกัน

ดังนั้นเมื่อสามีเสียชีวิตลง หรือหย่าร้างกัน ภรรยาจะรับภาระเป็นทั้งหัวหน้าครอบครัว และเลี้ยงดูลูก นอกจากนี้ยังมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการดูแลมรดกทรัพย์สิน และมีสถานภาพสูงขึ้นมาเมื่อลูกสาวหรือลูกชายแต่งงานนำลูกสะใภ้หรือลูกเขยเข้ามาอาศัยอยู่ในเรือน

บทบาทของครอบครัวในการอบรมขัดเกลาทางสังคม (socialization) แก่ลูกๆ ในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกัน กล่าวคือในอดีตลูกหลานจะเชื่อฟังพ่อแม่ ตลอดจนญาติผู้ใหญ่ ให้ความสำคัญเคารพยำเกรงพ่อแม่จะว่ากล่าวตักเตือน หรือดุด่าลูกๆ ได้ หากสิ่งใดที่ผู้ใหญ่เห็นว่าถูกต้อง ลูกหลานก็ต้องเชื่อฟัง แม้ความเห็นไม่ตรงกันจะแสดงพฤติกรรมขัดแย้งไม่ได้ เพราะจะถูกสังคมตำหนิว่าเลียงผู้ใหญ่ ปัจจุบันบทบาทด้านการขัดเกลาทางสังคมของครอบครัวลดลง ทั้งนี้เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยม (values) ในลูกหลานอันเป็นผลมาจากการได้รับค่านิยมใหม่มาจากภายนอก เช่น โรงเรียน กลุ่มเพื่อน และโทรทัศน์ ซึ่งชาวบ้านนิยมดู ดังนั้นปฏิกิริยาที่คนรุ่นใหม่แสดงออกคือ ความเชื่อมั่นในตัวเอง การแสดงความคิดเห็นคัดค้านผู้ใหญ่ เมื่อความคิดไม่ตรงกัน เช่น แสดงความคิดเห็นคัดค้านพิธีกรรม หาวว่าเป็นความเชื่อที่มงาย ส่วนผู้ใหญ่จะมีความเห็นว่าคนรุ่นใหม่ไม่รู้จักกาลเทศะ ไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่

ในส่วนของเครือญาตินั้น ชาวบ้านให้ความสำคัญแก่ญาติฝ่ายพ่อและฝ่ายญาติฝ่ายแม่เท่ากัน ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติเป็นไปอย่างแนบแน่น ทั้งนี้เพราะเครือญาติให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูล (reciprocity) ในด้านต่างๆ คือ

ช่วยเหลือกันด้านแรงงาน เมื่อใดที่ครอบครัวต้องการแรงงานจากเพื่อนบ้าน ในลักษณะของการเอาแรง (ขอแรงโดยไม่คิดค่าตอบแทนเป็นเงิน) เครือญาติจะเป็นแรงงานกลุ่มแรกที่ครอบครัวจะได้รับเช่น ช่วยเหลือรื้อบ้าน ปลูกบ้าน ซ่อมแซมบ้าน ช่วยดำนาเกี่ยวข้าว ตลอดจนช่วยจัดงานพิธีในครอบครัว เช่น งานบวช งานแต่งงาน ทำบุญเลี้ยงพระ ทำบุญกุศล เป็นต้น

ดูแลยามเจ็บป่วย เมื่อคนใดคนหนึ่งในบ้านเจ็บป่วย ญาติพี่น้องจะคอยเฝ้าตลอดเวลา แม้จำเป็นต้องนำตัวไปรักษาที่โรงพยาบาลในตัวจังหวัดหรือไปรักษาต่างจังหวัด ญาติพี่น้องจะผลัดกันไปเยี่ยมเยียนและเฝ้าไข้ นอกจากดูแลยามเจ็บไข้แล้ว หากญาติพี่น้องในครอบครัวใดมีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนบ้าน ญาติจะพยายามเข้ามาไกล่เกลี่ย ประสานไมตรี หรือไม่เช่นนั้นก็พลอยขัดแย้งไปด้วยเพราะเข้าข้างเครือญาติตัวเอง

ช่วยเหลือด้านการเงิน หากญาติพี่น้องกู้ยืมเงินคนอื่นที่ไม่ใช่เครือญาติของตนจะถูกชาวบ้านตำหนิช่วยเหลือกันไม่ได้นอกจากจะไม่มีเงินให้กู้ยืม ปัจจุบันนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในค่านิยมดังกล่าวกับหลายครอบครัวในชุมชน เนื่องจากมีให้กู้ทั้งในระบบและนอกระบบเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านจึงหันไปพึ่งบุคคลนอกวงศ์ตระกูล ในส่วนของญาติพี่น้องเองต่างมีภาระการใช้จ่ายในบ้านสูงขึ้น

สนับสนุนการเป็นผู้นำชุมชน ผลจากความสัมพันธ์ในเครือญาติ ทำให้ชาวบ้านให้ความสำคัญกับตัวบุคคลสูง จะเห็นได้จากการเลือกตั้ง ผู้ใหญ่บ้าน หากผู้สมัครมาจากตระกูลใหญ่ มีญาติพี่น้องมากมักจะได้เปรียบผู้สมัครคนอื่น ดังนั้นก่อนที่จะลงสมัครเลือกตั้งจะพิจารณา จำนวนเครือญาติ เป็นอันดับแรกเพราะเครือญาติจะช่วยเหลือตั้งแต่การออกหาเสียงจนกระทั่งถึงการลงคะแนนเสียง

สืบทอดประเพณีพิธีกรรม เครือญาติได้ช่วยกันสืบสาน ประเพณี และพิธีกรรมของวงศ์ตระกูล ได้แก่ การรวมญาติในวันสงกรานต์ เพื่อทำบุญกระตุกบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ชาวบ้านเรียกว่า บุญสังข์อินจจา ดังนั้นเมื่อถึงเทศกาลวันสงกรานต์ ลูกหลานในหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพในต่างถิ่นจะเดินทางกลับเพื่อทำบุญกระตุกบรรพบุรุษร่วมกับญาติพี่น้อง

กล่าวได้ว่าเครือญาติในบ้านดงทองนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญในการก่อให้เกิดความร่วมมือกัน
ด้านต่างๆ เป็นการแสดงถึงความปึกแผ่น (collectivity) และยังมีส่งผลต่อการร่วมมือในระดับ
หมู่บ้านด้วย

ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านดงทอง มีลักษณะคล้ายกับชุมชนอื่นในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ กล่าวคือ ชาวบ้านมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ (subsistence) หากินตามธรรมชาติส่วน
เกิน (surplus) เหลือก็แบ่งปันกันในหมู่บ้านและเพื่อนบ้าน หากผลผลิตชนิดใดเหลือมากจะ
นำไปแลกเปลี่ยนสินค้าอื่นที่ต้องการตามชุมชนใกล้เคียง อาชีพหลักของชาวบ้านในระบบเศรษฐกิจ
แบบยังชีพได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน จับปลา จับกุ้งหอยตามหนองน้ำ และทุ่งนา หาของป่า
จักสาน ทอผ้า ต่อมาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้แพร่กระจายเข้าสู่หมู่บ้าน พร้อมกับสินค้าใหม่ที่
ชาวบ้านไม่เคยพบเห็นมาก่อน ทำให้ชาวบ้านเริ่มผลิตเพื่อขาย เพื่อจะได้มีเงินสำหรับจับจ่ายใช้สอย
ซื้อสินค้าใหม่จากตลาดในตัวเมือง หลังจากนั้นไม่นานรัฐได้ประกาศใช้นโยบายพัฒนา เศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ มีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ทางการเกษตรเข้าสู่ชุมชนเป็นครั้งแรก ได้แก่ บัญ
เคมี ยาฆ่าแมลง เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวมากขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านได้ประกอบอาชีพเสริมหลายทาง
จึงพบว่าปัจจุบันนี้ระบบเศรษฐกิจ ของชาวบ้านดงทองนั้น นอกจากการทำนาแล้วยังประกอบอาชีพ
อื่นๆ อีก ดังนี้คือ

อาชีพทำนา การทำนายังคงเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านเรื่อยมา แม้จะมีอาชีพใหม่
เกิดขึ้นก็ตาม พื้นที่ทำนาของชาวบ้าน ล้อมรอบชุมชนทางทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ทิศตะวันตก และทิศใต้ ชาวบ้านดงทอง มีขนาดพื้นที่ทำนา ตามจำนวนหลังคาเรือน ดังนี้

ตาราง 2.2 พื้นที่ทำนาของชาวบ้านดงทองจำแนกตามหลังคาเรือน

พื้นที่	จำนวนหลังคาเรือน
พื้นที่ นา 1-5 ไร่	22
พื้นที่ นา 6-10 ไร่	37
พื้นที่ นา 11-15 ไร่	37
พื้นที่ นา 16-20 ไร่	25
พื้นที่ นา 21-25 ไร่	20
พื้นที่ นา 26-30 ไร่	10
พื้นที่ นา 31-35 ไร่	3
พื้นที่ นา 36-40 ไร่	1
พื้นที่ นา 46-50 ไร่	2
พื้นที่ นา 51 ไร่ขึ้นไป	4
ในจำนวนนี้ผู้มีนาทำกิน ได้ทำเองทั้งหมด	104
ในจำนวนนี้ผู้มีนาแต่ให้เช่าทั้งหมด	22
ในจำนวนนี้ผู้มีนาทำเองบางส่วน แบ่งให้ เช่าบางส่วน	9
ในจำนวนนี้ผู้มีนาทำกินได้เช่านาเพิ่ม	26
ผู้ไม่มีนาทำกิน	32
ในจำนวนผู้ไม่มีนา ได้เช่านาทำกิน	5
ในจำนวนผู้ไม่มีนา ไม่เช่านาทำกิน	27

เดิมจำนวนผู้ไม่ทำนามีน้อยกว่าข้อมูลที่สำรวจพบในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะผู้มีนาทำกินมักจะ
ทำเองทั้งหมด นอกจากนี้ชาวบ้านยังพยายามที่จะรักษาที่นาของตัวเองเอาไว้ จึงแทบจะไม่มี
การขายนา เพราะการมีนาทำกินมีความสำคัญต่อชาวบ้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ การมี

ที่นาทำให้ชาวบ้านที่ทำกินได้ถึงรุ่นลูกหลานแล้ว ยังแสดงถึงความมีหน้ามีตาทางสังคมด้วย ชาวบ้านเล่าว่าการทำนาในอดีตแม้จะให้ผลผลิตต่ำ แต่ถึงลงทุนต่ำแทบจะไม่มีการใช้จ่ายเลย เพราะปัจจัยการผลิตหาได้จากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยคอก คราดไถ ต่อมาทางการได้แนะนำให้ชาวบ้านเพิ่มปริมาณผลผลิต โดยใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูข้าว พร้อมกับมีการจ้างแรงงานแทนการลงแขกหรือเอาแรง มีการจ้างรถไถแทนการไถด้วยควาย ใช้ลานผ้าที่ต้องซื้อจากพ่อค้าแทนลานซี้ควาย เป็นผลให้ต้นทุนการผลิตสูง ในขณะที่เดียวกันจำนวนผู้ให้เช่าทำนาสูงขึ้น เนื่องจากขาดแคลนแรงงาน ในขณะที่เดียวกัน จำนวนผู้เช่าที่นาที่สูงขึ้น เช่นเดียวกัน เนื่องจากต้องการผลิตเพื่อขาย ดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจะแบ่งไว้ให้พอกินตลอดปี ส่วนที่เหลือจะขายเป็นรายได้ของครอบครัว เมื่อหักต้นทุนการผลิตแล้ว แม้จะเหลือกำไรไม่มากนัก แต่ชาวบ้านยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักพวกเขาให้เหตุผลว่า กำไรคือส่วนที่เอาไว้กินอย่างเพียงพอตลอดปี ชาวบ้านแดงทองทำนา น้ำฝนปีละ 1 ครั้ง ไม่มีระบบชลประทาน ชาวบ้านเริ่มปักดำในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม (เดือน 6 ถึงเดือน 8) เก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ชาวบ้านปลูกข้าวเหนียวเป็นส่วนใหญ่ เพราะพื้นที่เป็นเนินโคก จึงเหมาะที่จะปลูกข้าวเหนียว ส่วนข้าวเจ้าปลูกกันน้อยตามพื้นที่ลุ่มเป็นหนองมีน้ำแช่ขัง

พันธุ์ข้าวเหนียวที่ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวอิมมเตี้ย ข้าวอิดำด่าง ข้าวขาวน้ำอ่าง ข้าวตอ ข้าวตอดำ ข้าวขาวหม่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 ทางการได้แนะนำให้ชาวบ้านใช้พันธุ์เกษตรกร คือ ข้าวเหนียวสันป่าตอง ปัจจุบันชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้ข้าวเหนียว ก.ช. 6 ส่วนข้าวเจ้าใช้พันธุ์ข้าวเจ้าทุกลองปลูกตามหนองที่มีน้ำแช่ขังลึก 1-2 เมตร ส่วนพื้นที่ลุ่มมีน้ำแช่ขังลึกเกิน 2 เมตร ปลูกข้าวเจ้าลอย สำหรับพื้นที่โคกปลูกข้าวเจ้าแดง ในปี พ.ศ. 2515 ชาวบ้านได้ปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิ แทนข้าวเจ้าแดง และยังสามารถปลูกได้ตามหนองที่ลึกไม่เกิน 1 เมตร ปัจจุบันนี้ชาวบ้านนิยมปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิและข้าวเหนียว ก.ช.6 เนื่องจากข้าวเจ้าหอมมะลิมิราคาสูง จึงผลิตเพื่อขายส่วนข้าวเหนียว ก.ช.6 จะปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือน ผลผลิตข้าวเปลือกโดยเฉลี่ย 250 กิโลกรัมต่อไร่

อาชีพค้าขาย เดิมอาชีพรองจากการทำนา คือ อาชีพทำไร่ ได้แก่ ทำไร่แดงโม ทำไร่ป่อ ทำไร่ฝ้าย ต่อมาชาวบ้านได้เลิกทำไร่ เนื่องจากราคาปอตกต่ำ ส่วนแดงโมปลูกไม่ได้ผลดี ชาวบ้านให้ข้อมูลว่าดินเสื่อมสภาพ ส่วนฝ้ายเลิกปลูกเช่นเดียวกันเพราะชาวบ้านเลิกทอผ้าใช้เองหันมาซื้อผ้าสำเร็จรูป นอกจากนี้ชาวบ้านยังประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน ปัจจุบันชาวบ้านส่วน

ใหญ่ได้ขายพื้นที่ที่เคยทำไร่ ส่วนที่เหลือถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า เมื่อเลิกทำไร่ชาวบ้านดงทองได้หันมาประกอบอาชีพค้าขายกันมากขึ้น จนกล่าวได้ว่า การค้าขายเป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำกันมาก รองมาจากการทำนา ดังนี้

ค้าขายที่ตลาด พบว่ามีทุกวัน ละ 2 ครั้ง คือช่วงเช้าเวลา 05.00 น. ถึง 08.00 น. ช่วงเย็นเวลา 16.00 - 19.00 น. แม้ค้าที่นำสินค้ามาขายเป็นแม่บ้าน สินค้าที่นำมาขายได้แก่ อาหารสำเร็จ จะเป็นอาหารพื้นบ้าน นิยสนจำพวกผักต่างๆ ของปลา ได้แก่ ไช้มัดแดง หน่อไม้ เห็ด สัตว์น้ำที่จับตามทุ่งนา จำพวกปลา กุ้ง กบ หอย ผักที่เก็บได้จากทุ่งนา เนื้อหมู เนื้อไก่ ผลไม้ และขนมหวาน ตลอดจนเครื่องกินหมากของคนแก่ แม่บ้านที่ขายประจำได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้จากการค้าขายที่ตลาดว่า "ไม่มีกำไรเป็นกอบเป็นกำ แต่ได้กิน ได้ใช้ ดีกว่าไม่ทำเลย" จากการสำรวจพบว่า แม่บ้านในบ้านดงทอง ที่ขายประจำที่ตลาดในชุมชนมีจำนวนถึง 31 ราย (1 รายต่อ 1 หลังคาเรือน) แม่บ้านหลายคนไม่ได้ขายประจำ คือ ขายเป็นครั้งคราวเมื่อมีสินค้า

ซื้อขายสัตว์เลี้ยง หลังจากดำนานและเกี่ยวข้าวเสร็จ พ่อบ้านจะรวมกลุ่มกัน กลุ่มละ 2-5 คน ไปตระเวนซื้อสุกร วัว ควาย จากชาวบ้านตามชุมชนต่างๆ โดยออกเดินทางตอนเช้า เมื่อซื้อสุกร วัว ควาย ได้จะบรรทุกรถไปขายที่โรงฆ่าสัตว์ในตัวเมือง แล้วแบ่งทุนกำไรแก่กันเป็นรายวันไป กลุ่มพ่อค้าซื้อและขายสัตว์ไม่นิยมรวมกลุ่มหลายคนเพราะจะทำให้แบ่งกำไรกันได้น้อยต่อคน พวกเขาให้เหตุผลว่า ได้กำไรต่ำไม่คุ้มกับการลงทุน จากการสำรวจพบว่ามีพ่อบ้านที่ยังคงประกอบอาชีพซื้อและขายสัตว์เลี้ยงจำนวน 14 ราย (1 รายต่อ 1 หลังคาเรือน)

บรรทุกสินค้าไปขาย เป็นการค้าขายที่พ่อบ้านและแม่บ้าน ซึ่งเป็นสามีภรรยากันใช้รถกระบะ หรือรถบรรทุก 6 ล้อ ของตัวเองไปบรรทุกผลผลิตจากไร่ โดยซื้อเหมาจากเจ้าของไร่ ได้แก่ มะละกอ พักทอง ข้าวโพด หัวหอมและกระเทียมแห้ง แล้วบรรทุกไปขายตามชุมชนต่างๆ บางรายบรรทุกสินค้าดังกล่าวกลับมาขายตลาดเย็นในหมู่บ้าน การค้าขายดังกล่าวนี้ทำในช่วงหลังการดำนา และเกี่ยวข้าวเสร็จ บางรายค้าขายตลอดปีเนื่องจากเลิกอาชีพทำนาจากการเก็บข้อมูลพบว่า เป็นอาชีพที่มีรายได้ดี ชาวบ้านจึงเร่งวิธีการดำนา และเกี่ยวข้าวให้ใช้เวลาน้อยลง เพื่อจะได้ค้าขายเร็วขึ้น จากการสำรวจพบว่ามีผู้ค้าขายโดยใช้รถบรรทุกสินค้า จำนวน 24 ราย (1 รายต่อ 1 หลังคาเรือน)

เปิดร้านขายของชำ พบว่ามีจำนวน 15 หลังคาเรือน ในจำนวนนี้มี 5 หลังคาเรือน เปิดขายหลังจากที่ดำนานา และเกี่ยวข้าวเสร็จ เนื่องจากไม่มีผู้ดูแลร้าน ส่วนอีก 10 ร้าน เปิดขายตลอดทั้งปี เพราะมีคนแก่ดูแลร้านในฤดูดำนานา และเกี่ยวข้าว บางร้านไม่ทำนาเนื่องจากให้เช่าทำนา จึงสามารถเปิดร้านขายได้ตลอดปี

ขายอาหารพื้นบ้านแบบครัวไม้ไผ่ ชายที่หน้าบ้าน บางรายนำไปขายให้นักท่องเที่ยวที่บริเวณพระธาตุดงทอง อาหารพื้นบ้านที่ขายได้แก่ ส้มตำ ขนมจีนน้ำยา ไช้ตึ่ง ผู้ที่ขายอาหารพื้นบ้านจะเป็นแม่บ้าน พบว่ามีจำนวน 8 ราย (1 รายต่อ 1 หลังคาเรือน) โดยขายหลังจากดำนานาเกี่ยวข้าวเสร็จ ถ้าไรจากการขายอาหารพื้นบ้านจะเป็นค่าอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัวแต่ละวัน

อาชีพทำสวนผัก

เดิมชาวบ้านดงทองจะปลูกผักสวนครัว ได้แก่ ต้นหอม กระเทียม พริก มะเขือ โดยเฉพาะต้นหอมและกระเทียมปลูกมากที่สุดในแต่ละหลังคาเรือน เพราะต้องผลิตเอาไว้กินตลอดปี และแบ่งไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป ผักสวนครัวจะลงมือเมื่อชาวบ้านเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวจะใช้พื้นที่นาแปลงที่เกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ทำแปลงผักสวนครัว ดังนั้น เมื่อเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวทุกหลังคาเรือนจะเริ่มปลูกผักสวนครัว ส่วนผู้ที่ไม่มีนาทำขอแบ่งพื้นที่จากเพื่อนบ้านเพื่อปลูกผักสวนครัว ปัจจุบันชาวบ้านเลิกปลูกผักสวนครัว เพราะหาซื้อได้ตามตลาด ในขณะที่เดียวกันมีชาวบ้านบางส่วน ปลูกผักสวนครัวเพื่อสนองตลาด พื้นที่ปลูกผักสวนครัวมี 2 บริเวณ คือ

บริเวณที่เป็นชายทุ่งทางทิศตะวันออก เป็นพื้นที่ทำนา หลังจากที่ได้เจ้าของนาเก็บเกี่ยวข้าวในบริเวณนี้เสร็จ ชาวบ้านดงทอง ที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้บริเวณดังกล่าว จะขอเช่าที่ทำสวนผักซึ่งเจ้าของโดยคิดค่าเช่า งานละ 400 บาท ต่อการปลูก 1 ครั้ง ซึ่งเริ่มปลูกในเดือนธันวาคม และเริ่มตัดขายได้ในเดือนมกราคมไปจนถึงเดือนพฤษภาคม ผักที่ปลูกในบริเวณนี้ ได้แก่ ผักคะน้า ผักคื่นชៃ กระหล่ำปลี ผักกาดขาวตุง กระหล่ำตอก เมื่อต้นโตพอที่จะตัดขายได้แม่บ้านจะบรรจุใส่หามนำไปขายส่งให้กับแม่ค้าในตัวจังหวัด แม่บ้านอีกหลายคนไม่ยอมขายส่ง อ้างว่าได้ราคาต่ำ ยอมเสียเวลานั่งขายปลีกที่ตลาดในตัวจังหวัด จำนวนผู้ปลูกผักสวนครัวในบริเวณดังกล่าวมี 26 หลังคาเรือน แต่ละหลังคาเรือนใช้พื้นที่ปลูก 1-2 งาน ผักสวนครัวที่ปลูกในพื้นที่ 1-2 งาน จะทำรายได้ประมาณ 6,000 - 7,000 บาท ต่อปี

รูปที่ 2.8 สวนผักที่ชาวบ้านดงทองปลูกเพื่อขาย

บริเวณพื้นที่โคกที่เป็นป่าไม้ใกล้ชุมชน เมื่อเลิกปลูกพืชไร่ มีชาวบ้านบางรายหันมาปลูกพืชสวนครัวแทน ไม่ต้องเช่าที่ดินเพราะพื้นที่ของตนเอง แล้วยังสามารถปลูกขายได้ตลอดปี เพราะไม่ได้ใช้พื้นที่ทำนา พืชที่ปลูกได้แก่ ต้นหอม ผักชีหอม มะเขือเปราะ พริก ข่า ตะไคร้ แตงกวา แตงร้าน ถั่วฝักยาว บวบ และใบแมงลัก จำนวนผู้ที่ปลูกผักสวนครัว ในบริเวณนี้มี 11 หลังคาเรือนใช้พื้นที่ปลูก 1-2 งาน เช่นเดียวกัน ผักสวนครัวที่ปลูกในพื้นที่ 1-2 งานนี้จะทำรายได้ประมาณ 4,000 - 5,000 บาท

อาชีพข้างไม้ปลูกบ้าน

เดิมบ้านดงทองไม่มีช่างปลูกบ้านรับจ้าง หากบ้านใครจะรื้อแล้วปลูกใหม่ เจ้าของบ้านจะขอแรงเพื่อนบ้าน เรียกว่า ลงแขกปลูกบ้าน โดยเจ้าของบ้านจะเลี้ยงข้าวปลาอาหารมื้อกลางวันแก่เพื่อนบ้าน ซึ่งใช้เวลา 2-3 วันก็เสร็จ ต่อมาชาวบ้านบางคนมีฐานะทางการเงินดี ได้ริเริ่มการปลูกบ้านไม้ 2 ชั้น พร้อมกับพื้นที่ข้างล่างด้วยคอนกรีต จึงจ้างช่างปลูกบ้านจากตัวเมืองในราคาถูกลง หลังจากนั้นมาช่างปลูกบ้านในชุมชนเริ่มคิดค่าแรงตอบแทนในราคาถูกลงเช่นเดียวกันโดยคิดเหมาเป็นหลังๆ ละ 100-200 บาท ต่อมาเพิ่มราคาขึ้นมาเรื่อยๆ ปัจจุบันพบว่าหากเป็นบ้านไม้

ขึ้นเดี่ยวดิคราคาหลังละประมาณ 15,000-20,000 บาท ถ้าเป็นบ้านสองชั้น ดิคราคา หลังละประมาณ 25,000-30,000 บาท

ช่างปลูกบ้านกลุ่มหนึ่งๆ มีประมาณ 8-10 คน ในจำนวนนี้เป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญที่สุด 1 คน เมื่อรับงานแล้วจะหาผู้ร่วมงาน ทำหน้าที่เช่นเดียวกับคนอื่นๆ และยังคงคอยควบคุมดูแลให้งานดำเนินไปด้วยดี จนกระทั่งการปลูกบ้านจะเสร็จสิ้นลง ส่วนคนอื่นๆ ในกลุ่มจะเรียนรู้งานไปเรื่อยๆ จนมีประสบการณ์เพียงพอแยกกลุ่มรับงานปลูกบ้านเอง หากมีปัญหาในงานก่อสร้างจะกลับไปปรึกษาขอคำแนะนำจากหัวหน้ากลุ่มคนเดิม ซึ่งเปรียบเหมือนครู จึงกล่าวได้ว่า ความรู้ในงานปลูกบ้านได้จากการเรียนรู้และประสบการณ์ ตรงเริ่มจากการเป็นลูกมือ ไม่แข่งขันหรือขัดแย้งกันในการรับงานแต่จะพึ่งพาอาศัยกัน ปรึกษารื้อกันในกลุ่มของผู้มีอาชีพช่างปลูกบ้าน

เด็กหนุ่มวัย 17-20 ปี ที่ว่างงานหลังดำนาน เกี้ยวข้าว และพ่อบ้านที่เพิ่งแต่งงาน มักจะขอรวมกลุ่มเป็นลูกมือช่างปลูกบ้าน ปัจจุบันนี้ผู้ชายในบ้านดงทอง ประกอบอาชีพช่างปลูกบ้านถึง 37 คน (1 คนต่อ 1 หลังคาเรือน) ปีหนึ่งๆ จะรับงานปลูกบ้านได้ 2 ครั้ง คือ หลังจกดำนานเสร็จ (เดือนสิงหาคม ถึง เดือนตุลาคม) และเกี้ยวข้าวเสร็จ (เดือนมกราคม ถึง เดือนเมษายน) อาชีพช่างปลูกบ้านจะมีรายได้ปีละ 10,000-15,000 บาทต่อคน นอกจากจะมีรายได้ให้กับครอบครัวแล้ว ยังสามารถประหยัดเงินปลูกบ้านของตน เนื่องจากจ้างช่างก่อสร้างบางส่วนส่วนใหญ่จะก่อสร้างเอง โดยมีแรงงานจากคนในครอบครัวและญาติ

อาชีพเลี้ยงสัตว์เลี้ยง จำแนกได้ดังนี้

อาชีพเลี้ยงไก่ เป็ด สุนัข ปัจจุบันชาวบ้านนิยมปลูกบ้าน 2 ชั้น แทนบ้านไม้ชั้นเดียวยกพื้นสูง และจำนวนหลังคาเรือนมีมากขึ้น เป็นผลให้ไม่มีพื้นที่สำหรับเป็นที่อาศัยของสัตว์เลี้ยง แตกต่างจากเมื่อก่อน ชาวบ้านจะทำคอกสุนัข และเล้าไก่ (มีเสาเล็กๆ ยกพื้นสูงประมาณ 2 เมตร) ไว้ใต้ถุนยุงข้าว ส่วนวัว ควาย ผูกไว้ใต้ถุนบ้าน ทุกวันนี้ใต้ถุนยุงข้าวเป็นที่อาศัยของควาย จึงมีชาวบ้านเลี้ยงสุนัข 2 หลังคาเรือน ส่วนเป็ดเลี้ยงเพียง 3 หลังคาเรือน เนื่องจากประสบปัญหาไม่มีที่อาศัยให้แก่สัตว์เลี้ยง ส่วนไก่เป็นสัตว์เลี้ยงที่ชาวบ้านยังคงเลี้ยงไว้มากกว่าสัตว์เลี้ยงอื่นๆ เพราะเลี้ยงง่าย กล่าวคือ กลางวันปล่อยให้หากินเอง กลางคืนจะเกาะบนเสาคอกควายหรือรั้วบ้าน จากการสำรวจพบว่ามีผู้เลี้ยงไก่ไว้ใต้ถุนบ้าน 47 หลังคาเรือนๆ ละ 2-3 ตัว สำหรับเป็นอาหาร นอกจากนี้มีผู้เลี้ยงเป็ด และไก่ เป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นอาหารในครอบครัวและขาย

โดยนำออกไปเลี้ยงในที่นาของตนเอง ทำเล้ากึ่งหนึ่งหลังคาด้วยแฝก บนพื้นที่เนินมีร่มไม้หนา น้ำท่วมไม่ถึงเลี้ยงด้วยข้าวเปลือกและปล่อยให้คึดเขี่ยหากินเอง เจ้าของจะคอยเฝ้าดูตลอดเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน จำนวนผู้เลี้ยง เบ็ดและไก่ เพื่อขายมีจำนวน 8 หลังคาเรือนในขณะที่ เจ้าของเฝ้าดูเบ็ดและไก่นั้นจะจับสัตว์น้ำ เช่น ปลา กบ หากุ้งหอย และหาพืชผักต่างๆ ตามทุ่งนา เพื่อนำมาขายที่ตลาดในชุมชนด้วย

อาชีพเลี้ยงวัว ควาย วัวควายเคยเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อชาวบ้าน เพราะชาวบ้านใช้แรงงานจากวัวและควาย กล่าวคือวัวใช้แรงงานลากเกวียน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีเกวียนสำหรับขนส่งภาระไปนา ไปไร่ ขนฟืนใส่นา ขนข้าวเปลือกจากนาใส่ยุ้ง ส่วนผู้ที่ไม่มีเกวียนจะขอแรงหรือจ้างผู้ที่มีเกวียนเพื่อขนฟืน ขนข้าวเปลือก ดังนั้นครัวเรือนที่มีเกวียนจะต้องเลี้ยงวัวตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไป หากวัวขยายพันธุ์มีจำนวนมากขึ้น เรียกว่า วัวคอก จากนั้นเจ้าของจะแบ่งขายออกไป เพื่อลดภาระการเลี้ยงดูและเป็นรายได้ให้กับครอบครัว ชาวบ้านจะไม่ฆ่าวัวตัวเองเพื่อเป็นอาหาร เว้นเสียแต่จะมีการจัดงานพิธีขึ้นที่บ้านเช่น งานบวช งานแต่งงาน หรืองานศพ จึงจะฆ่าวัวของตนเองเลี้ยงแขกในงาน ต่อมาชาวบ้านขายวัวกันมากขึ้น เป็นผลให้วัวในหมู่บ้านลดจำนวนลงไปมาก ปัจจุบันมีชาวบ้านที่ยังเลี้ยงวัว จำนวน 14 หลังคาเรือน ในจำนวนนี้มีผู้ที่ยังใช้เกวียนเพียง 1 หลังคาเรือน ส่วนที่เหลือเลี้ยงไว้เพื่อขายและเอาปุ๋ยคอก

ควายยังคงเป็นสัตว์เลี้ยงที่ชาวบ้านนิยมเลี้ยง เนื่องจากใช้แรงงานไถนา เดิมแต่ละหลังคาเรือนจะเลี้ยงควายหลายตัว คือประมาณหลังคาเรือนละ 1-5 ตัว โดยการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ หากมีจำนวนมากเจ้าของจะแบ่งขาย เจ้าของควายจะไม่ฆ่าควายของตัวเองเพื่อเป็นอาหาร แม้มีการจัดงานพิธีที่บ้านจะหลีกเลี่ยงการฆ่าควายของตัวเองทำอาหารเลี้ยงแขก ชาวบ้านถือว่าควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีบุญคุณ เพราะเป็นแรงงานสำคัญในการทำนา เจ้าของจึงมีความรัก และผูกพันกับควายมากกว่าสัตว์เลี้ยงอื่นๆ บางครอบครัวไม่ยอมขายควาย เลี้ยงไว้จนแก่เฒ่าตายจึงจะแล่เอาเนื้อทำอาหาร ปัจจุบันนี้แม้ชาวบ้านจะยังมีอาชีพเลี้ยงควาย แต่จำนวนควายต่อหลังคาเรือนลดลง คือ หลังคาเรือนหนึ่งๆ มีควาย 1-2 ตัว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านนิยมจ้างรถไถ ไถนาในช่วงแรกของการลงนา เรียกว่า ไถฮุด ไถช่วงที่ 2 เป็นการไถนาเพื่อปักดำจึงใช้แรงงานควายทั้งหมด นอกจากนี้ยังประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานเลี้ยงควาย เพราะลูกหลานที่เคยทำหน้าที่เลี้ยงควายนิยมศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพอื่น หลังจากดำนานา และเกี่ยวข้าวเสร็จจากการสำรวจพบว่าชาวบ้านที่เลี้ยงควายมีจำนวนมากถึง 129 หลังคาเรือน

จึงกล่าวได้ว่าทั้งวัวและควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อเจ้าของ
ดังนี้

เป็นแรงงาน กล่าวคือ ควายใช้แรงงานไถนา วัวใช้แรงงานลากเกวียน (ปัจจุบัน
มีเพียง 1 หลังคาเรือนที่ยังใช้เกวียน)

มูลของวัวและควายเป็นปุ๋ยคอกในนาข้าว และเป็นปุ๋ยคอกแกพืชผักอื่นๆ

เป็นรายได้ให้กับครอบครัว เมื่อมีการขายวัวและควาย

เป็นอาหารคือส่วนที่เป็นเนื้อ และ รก (รกคือส่วนที่ออกมาจากท้องวัว และควาย
พร้อมกับลูกอ่อน) ชาวบ้านถือว่าเป็นอาหารชั้นดี จึงเป็นที่นิยมรับประทานกัน

อาชีพทอผ้าจกสาน ก่อนที่ชาวบ้านจะหันไปนิยมใช้ผ้าสำเร็จรูปจากร้านค้าในตัวเมือง
ชาวบ้านดงทองได้ทอผ้าใช้เอง เช่นเดียวกับคนอีสานทั่วไป ชาวบ้านถือว่าการทอผ้าเป็นงานสำคัญ
สำหรับลูกผู้หญิงทุกคน ดังนั้นหญิงชาวบ้านจะเรียนรู้เกี่ยวกับขบวนการทอผ้าตั้งแต่วัยเด็ก จนกระทั่ง
ถึงวัยผู้สูงอายุ โดยแม่จะฝึกขบวนการทอผ้าให้ลูกสาว เพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้าน วัตถุประสงค์สำคัญ คือ
ผ้าย ผ้าที่ทอได้แต่ละครั้งจะแบ่งส่วนหนึ่งไว้ใช้สำหรับสมาชิกในครอบครัวอีกสองส่วนเก็บเอาไว้
ฝากญาติพี่น้อง และเพื่อนสนิทที่มาเยี่ยมเยือน ส่วนที่สามเก็บไว้สำหรับไหว้ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายสามี
ในวันแต่งงาน ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า ผ้าสมมาয়া ต่อมาชาวบ้านได้หันไปนิยมซื้อผ้าสำเร็จรูปจาก
พ่อค้าในเมือง เพราะสะดวก และเร็วทันใจ นอกจากนี้ยังมีหลากหลายให้เลือกตามความพอใจ
เป็นผลให้หญิงชาวบ้านเลิกทอผ้าใช้ในครอบครัว ปัจจุบันพบว่ามีหญิงชาวบ้านที่ทอผ้าเพียง 9 ราย
(1 ราย ต่อ 1 หลังคาเรือน) ทอเพื่อขายส่งให้แก่แม่ค้าต่างถิ่น ซึ่งแตกต่างจากเมื่อก่อนนี้ชาว
บ้านทอเพื่อใช้เอง ผู้ที่ทอผ้าชายจะอยู่ในกลุ่มหญิงสูงอายุ โดยทอขายตลอดปี เนื่องจากไม่มีภาระ
การทำงาน ปีหนึ่งจะสามารถทอผ้าได้ 7-8 หูกต่อคน รายได้จากการทอผ้าจะนำมาใช้จ่ายส่วนตัวและ
ทำบุญ โดยไม่ต้องขอเงินจากลูกหลาน

นอกจากการทอผ้าแล้ว ยังมีอาชีพจักสาน ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ชายที่เป็นพ่อบ้าน
วัตถุประสงค์คือลำไม้ไผ่ ซึ่งหาได้ง่ายในหมู่บ้าน สิ่งที่จักสานจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นใน
ครอบครัว ได้แก่ ไซดักปลา ช้องใส่ปลา ตะกร้า และกระติบข้าว จึงกล่าวได้ว่าในขณะที่แม่บ้าน
ทอผ้า พ่อบ้านจะทำงานจักสาน ปัจจุบันนี้งานจักสานของพ่อบ้านแทบจะหมดไป เพราะชาวบ้านหัน
ไปพึ่งเครื่องจักสานจากตลาดจึงพบว่า มีพ่อบ้านเพียง 2 รายเท่านั้นที่ยังคงจักสาน โดยทำเป็น

อาชีพ โดยจักสานตะกร้าขายส่งให้แก่ร้านค้าในตัวจังหวัด

อาชีพช่างเสริมสวย ช่างตัดผม

อาชีพช่างเสริมสวย จัดว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมอาชีพหนึ่งของหญิงชาวบ้าน เดิมการเสริมสวยในหมู่บ้านถือว่าเป็นกิจกรรมของผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นช่างเสริมสวยและลูกค้า ซึ่งบริการตัดผมเพียงอย่างเดียว ต่อมาหญิงชาวบ้านที่สนใจการตัดผม จะไปเรียนตัดผมกับช่างตัดผมในตัวเมือง ขณะที่บริการตัดผมให้กับลูกค้าจะถ่ายทอดวิธีตัดผมให้กับหญิงชาวบ้านที่สนใจโดยคิดค่าสอนรายละ 30 บาท ในการบริการลูกค้าจะไปบริการตัดผมที่บ้านลูกค้า ช่างตัดผมบางคนเดินทางไปบริการตัดผมตามหมู่บ้านต่างๆ โดยเดินลัดทุ่งนา มีสามีหรือพ่อแม่เป็นเพื่อนเดินทาง จึงบริการตัดผมได้เฉพาะช่วงหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ เพราะการเดินทางในฤดูฝนไม่สะดวก ส่วนการให้บริการตัดผมแก่ลูกค้าในชุมชนสามารถบริการได้ปีละ 2 ครั้ง คือ หลังจากดำนาเสร็จ และเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ปัจจุบันอาชีพเสริมสวยแตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ ช่างเสริมสวยจะเปิดร้านบริการลูกค้าที่บ้าน ในการเสริมสวยนั้น นอกจากบริการทำผมแล้วยังบริการแต่งหน้า และทำเล็บด้วย โดยให้บริการลูกค้าตลอดปี โดยเฉพาะหลังเสร็จสิ้นภาระการดำนา และเก็บเกี่ยวข้าวในบ้านดงทอง มีผู้เปิดร้านเสริมสวย จำนวน 5 ราย (1 รายต่อ 1 หลังคาเรือน)

อาชีพตัดผม เป็นงานบริการซึ่งทั้งผู้ให้บริการและลูกค้าเป็นเพศชาย ลูกค้ามีตั้งแต่เด็กๆ ไปจนถึงผู้ใหญ่ ช่างตัดผมจะไม่ออกไปบริการลูกค้าตามบ้าน แต่จะรอรับบริการที่บ้านตนเอง โดยลูกค้าจะตะโกนเรียกที่หน้าบ้าน การบริการลูกค้าเรียบง่าย มีเก้าอี้ 1 ตัวสำหรับให้ลูกค้านั่ง ผ้าคลุมตัวสีขาวหม่น พร้อมด้วยกระบะเบ้าเครื่องมือตัดผม สถานที่เลือกตามความสะดวก เช่น บริเวณหน้าบ้านหรือใต้ร่มไม้ใกล้บ้านช่างตัดผมนั่นเอง การตัดผมไม่ใช่อาชีพหลักเป็นเพียงอาชีพเสริม อาชีพทำนาเท่านั้น เดิมคิดค่าตัดผมหัวละ 5 บาทสำหรับเด็ก ส่วนผู้ใหญ่คิดหัวละ 15 บาท การตัดผมของผู้ชายสามารถบริการได้ตลอดปี จากการสำรวจพบว่า มีผู้ประกอบการอาชีพช่างตัดผม 3 ราย (1 รายต่อ 1 หลังคาเรือน)

อาชีพธุรกิจ จากการเก็บข้อมูลพบว่า ผู้มีฐานะดีในชุมชนประกอบอาชีพทำธุรกิจมี 3 ราย (1 ราย ต่อ 1 หลังคาเรือน) ได้แก่ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ขายวัสดุก่อสร้าง ซึ่งเป็นธุรกิจของสองรายแรกที่เป็นเครือญาติกัน ส่วนรายที่สามทำธุรกิจปั้มน้ำมันและซื้อ ขายส่งข้าวสาร

อาชีพรับราชการ พนักงาน ผู้ประกอบอาชีพรับราชการ เป็นพนักงาน และเป็นลูกจ้าง ส่วนเป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีอาชีพทำนา เดิมมีผู้ประกอบอาชีพดังกล่าวนี้มีจำนวนน้อย ซึ่งเป็นข้าราชการครูเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ต่อมาชาวบ้านนิยมส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาสูงขึ้น จึงทำให้จำนวนผู้ประกอบอาชีพรับราชการ เป็นพนักงาน และลูกจ้างมากขึ้น จากการสำรวจพบว่ามีชาวบ้านดงทองประกอบอาชีพดังกล่าว ดังนี้

ผู้ประกอบอาชีพรับราชการ มีจำนวน 36 คน

ผู้ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างประจำ มีจำนวน 38 คน

ผู้ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างชั่วคราว มีจำนวน 24 คน

อาชีพเหล่านี้ในวันจะเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านสนับสนุนให้ลูกๆ ได้รับการศึกษาสูงขึ้น เมื่อสำเร็จการศึกษาจะประกอบอาชีพตามสาขาที่เรียนมา จึงไม่หวนกลับไปทำนา

อาชีพรับจ้างขายแรงงาน เดิมชาวบ้านดงทอง นิยมการประกอบอาชีพรับจ้าง โดยไปขายแรงงานต่างถิ่น โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ และจังหวัดในภาคใต้ที่มีการทำเหมืองแร่ ปัจจุบันการขายแรงงานในต่างถิ่นลดลง ผู้ชายในหมู่บ้านเลิกเดินทางไปขายแรงงานตามเหมืองแร่ในภาคใต้ ส่วนผู้หญิงไม่นิยมเป็นลูกจ้างทำงานบ้านที่กรุงเทพฯ เหมือนที่เคยเป็นมา แม้ว่าจำนวนผู้ประกอบอาชีพขายแรงงานจะลดลงไปจากเดิม จากการเก็บข้อมูลพบว่ามีชาวบ้านบางส่วนประกอบอาชีพขายแรงงาน ดังนี้

ขายแรงงานที่กรุงเทพฯ เป็นหนุ่มสาวที่จบการศึกษาภาคบังคับและระดับ ม.6 รับจ้างในโรงงาน และตามร้านขายอาหาร พบว่ามีจำนวน 11 คน

ขายแรงงานในท้องถิ่น ส่วนมากพบในวัยหนุ่มสาว แม่บ้าน และพ่อบ้านที่ไม่มีอาชีพอื่นรองรับนอกจากอาชีพทำนารวมทั้งผู้ที่ไม่มีนาทำกิน กล่าวคือหลังจากดำนา และเกี่ยวข้าวเสร็จ จะรับจ้างรายวันตามบริษัทก่อสร้างในตัวจังหวัด แต่ถ้าเป็นฤดูดำนา และเก็บเกี่ยวแล้วผู้ไม่มีนาทำกิน จะรับจ้างเกี่ยวข้าว ดำนาให้กับเพื่อนบ้าน จากการสำรวจพบว่ามีจำนวนผู้ชายแรงงานในท้องถิ่นมีจำนวน 28 คน

ขายแรงงานในต่างประเทศ พ่อบ้านในชุมชนหลายคนเคยเดินทางไปขายแรงงานในต่างประเทศได้แก่ ประเทศซาอุดีอาระเบีย คูเวต ปัจจุบันนี้พบว่าพ่อบ้านไม่นิยมไปขายแรงงานในต่างประเทศเหมือนเมื่อก่อน มีพ่อบ้านเพียง 3 ราย เท่านั้นที่ขายแรงงานในประเทศไต้หวัน

จะเห็นว่าชาวบ้านดงทองประกอบอาชีพหลายประเภท ครอบครัวยุคหนึ่งๆ ไม่ได้ประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว แต่จะมีอาชีพหลักและอาชีพเสริม กล่าวคือส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งสมาชิกในบ้านจะช่วยกันหลังจากค่านา และเกี่ยวข้าวเสร็จ จะประกอบอาชีพค้าขายเป็นช่างปลูกบ้านหรือรับจ้าง ซึ่งสมาชิกจะแยกกันไปทำตามความถนัดและโอกาสของตน หลายครอบครัวประกอบอาชีพค้าขายของชำ นอกจากนี้สมาชิกในบ้านยังมีรายได้ประจำ จากการรับราชการ หรือเป็นพนักงาน บางครอบครัวยังมีรายได้จากการให้เช่านาอีกด้วย จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพของชาวบ้าน พบว่ามีชาวบ้านที่ไม่ประกอบอาชีพมีจำนวน 4 ราย เป็นผู้สูงอายุมีรายได้จากลูกๆ (ซึ่งมีภูมิลำเนาในต่างถิ่น) ส่งเงินไปให้ใช้จ่าย

ตารางที่ 2.3 ร้อยละของจำนวนหลังคาเรือนจำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวนหลังคาเรือน	คิดเป็นร้อยละ
ทำนา	144	31.97
ค้าขาย	95	20.43
ปลูกผัก	36	7.74
ช่างปลูกบ้าน	37	7.96
เลี้ยง เบ็ด ไก่	8	1.72
ช่างเสริมสวย ตัดผม	8	1.72
ทำธุรกิจ	3	0.65
รับราชการ ข้าราชการบ้านญาติ		
พนักงาน ลูกจ้าง	84	18.06
ทอผ้า จักสาน	11	2.37
รับจ้างแรงงาน	39	8.39
รวม	465	100

ระบบการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของบ้านดงทอง จำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

การเมืองการปกครองที่ไม่เป็นทางการ เป็นการควบคุมความประพฤติ รักษาความสงบตลอดจนการไกล่เกลี่ยกรณีขัดแย้งที่เกิดระหว่างคนในชุมชน โดยใช้บรรทัดฐานทางสังคม (social norms) ในรูปของการเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส ชาวบ้านเล่ากันว่าเดิมชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือผู้ชายที่สูงอายุ มีคุณสมบัติเป็นคนดี มีคุณธรรม หากลูกหลานคนในชุมชนมีนิสัยเป็นนักเลง หรือเกิดกรณีวิวาททะเลาะกันจนถึงขั้นจะหย่าร้าง ชาวบ้านทะเลาะกัน ญาติของคู่กรณีจะขอให้ผู้อาวุโสไกล่เกลี่ยและว่ากล่าวตักเตือน ซึ่งคู่กรณีจะรับฟังและยอมทำตามคำตักเตือน เนื่องจากมีความเคารพนับถือผู้อาวุโส ผู้อาวุโสจึงมักจะได้รับการเลือกจากชาวบ้านให้เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านเสมอ ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำที่เป็นทางการ อย่างไรก็ตามมีผู้อาวุโสบางคนที่ไม่รับตำแหน่งเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่ แต่ได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านแม้แต่กำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นคนหนุ่มก็เคารพและขอคำปรึกษา การเมืองการปกครองที่ไม่เป็นทางการนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดชุมชนครั้งแรก อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ แม้ชาวบ้านดงทองจะมีผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ แต่ระบบการเคารพผู้อาวุโสก็ยังได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน

การเมืองการปกครองที่เป็นทางการ เป็นรูปแบบการเมืองการปกครองที่ถูกกำหนดโดยรัฐ ดังนั้น บ้านดงทองจึงมีฐานะเป็นชุมชนหนึ่งที่ขึ้นกับตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ชาวบ้านเล่าว่า ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการครั้งแรกมีฐานะเป็นกำนันตามลำดับดังนี้

คนที่ 1	นายพา โคกนางาม	พ้นจากตำแหน่งโดยการเกษียณ	ปัจจุบันเสียชีวิต
คนที่ 2	นายช้อง โคกนางาม	พ้นจากตำแหน่งโดยการเกษียณ	ปัจจุบันเสียชีวิต
คนที่ 3	นายปอง โคกนางาม	พ้นจากตำแหน่งโดยการเกษียณ	ปัจจุบันเสียชีวิต
คนที่ 4	นายอินทร์ แสงแก้ว	พ้นจากตำแหน่งโดยการเกษียณ	ปัจจุบันเสียชีวิต
คนที่ 5	นายปดุง ยศดี	พ้นจากตำแหน่งโดยการเกษียณ	ปัจจุบันเสียชีวิต

แม้ผู้นำชุมชนทั้งหมดนี้เป็นผู้นำที่เป็นทางการแต่ยังคงมีคุณสมบัติเป็นผู้อาวุโส และเป็นคนดี หลังจากกำนันปดุง ยศดี เกษียณอายุผู้ที่ เป็นกำนันสืบต่อจากกำนันปดุง เป็นผู้นำชุมชนจากหมู่ 2 ดังนั้น บ้านดงทอง จึงมีผู้นำชุมชนที่มีตำแหน่ง เป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นครั้งแรกและสืบต่อกันมาทุกวันนี้ เป็นจำนวน 3 คน ดังนี้ คือ

- คนที่ 1 นายปัญญา บุตรพรม พ้นจากตำแหน่งโดยการลาออก ปัจจุบันเสียชีวิต
 คนที่ 2 นายสงวน บุญเวช พ้นจากตำแหน่งโดยการเกษียณ ปัจจุบันเสียชีวิต
 คนที่ 3 นายสังัด บุญเวช อยู่ระหว่างดำรงตำแหน่ง

นับตั้งแต่ นายปัญญา บุตรพรม เป็นผู้ใหญ่บ้านได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้านในหมู่บ้าน อันเนื่องมาจากการเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านของหน่วยงานพัฒนาชุมชน ได้แก่ ตัดถนนทางเดินเท้า ในชุมชนสร้างหอกระจายข่าว มีการส่งเสริมอาชีพของกลุ่มแม่บ้านให้มีการทอดผ้าด้วยกี่กระตุก การตั้งกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน ตลอดจนสนับสนุนการศึกษาของผู้นำชุมชน ซึ่งมีผลให้รับเอานวัตกรรม (innovation) ใหม่เข้าสู่ชุมชน

ด้วยเหตุนี้ทำให้บทบาทของผู้นำชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการติดต่อประสานงานกับชุมชนอื่นและองค์กรภายนอก เป็นผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่เคยมีการเลือกผู้นำจากที่เคยเลือกผู้มีอาวุโสมากและเป็นคนดี เปลี่ยนมาเป็นคนหนุ่มมีบุคลิกคล่องแคล่วว่องไว ในการติดต่อประสานงานและเป็นคนดี จึงได้เห็นว่าผู้ใหญ่บ้านทั้งสามคนล้วนเป็นคนหนุ่มวัยกลางคน

เกี่ยวกับบทบาทของชาวบ้านด้านการเมือง การปกครองนับว่าชาวบ้านมีบทบาทใน 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 การเมืองการปกครองระดับท้องถิ่น โดยชาวบ้านมีบทบาทในการเลือกผู้ใหญ่ และเลือกสมาชิกสภาจังหวัด การเลือกผู้ใหญ่บ้านนั้นชาวบ้านนิยมเลือกผู้สมัครที่ตัวเองรู้จักมักคุ้นใน ฐานะญาติหรือเพื่อนกัน ดังนั้นผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านนอกจากเป็นคนหนุ่มที่เป็นคนดี มีบุคลิกคล่องแคล่วแล้วยังเป็นผู้ที่มีญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงมาก ส่วนการเลือกสมาชิกสภาจังหวัด ผู้สมัครไม่ใช่คนในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเลือกจากผู้มีคุณสมบัติเป็นคนหนุ่มมีการศึกษาดี

ระดับที่ 2 การเมืองการปกครองระดับประเทศ หมายถึง การเลือกผู้แทนราษฎร (สส.) ชาวบ้านนิยมเลือกตัวบุคคลมากกว่าที่จะเลือกเป็นพรรค โดยเลือกผู้ที่ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ เช่น มีรถบริการขนส่ง รับและส่งชาวบ้านที่เจ็บป่วยไปหาหมอ และช่วยเหลือด้านการเงินสร้างสาธารณูปโภคโยชน์ในชุมชน ส่วนระดับการศึกษาของผู้สมัครเป็นคุณสมบัติรองลงมาที่ชาวบ้านพิจารณาประกอบกัน

ระบบการศึกษา

ชาวบ้านดงทองไม่แตกต่างไปจากชาวชนบท อื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวกับการได้รับบริการด้านการศึกษาจากรัฐ กล่าวคือ ระบบการศึกษาของรัฐที่เข้าสู่หมู่บ้านครั้งแรกเป็นการศึกษาภาคบังคับ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งในระยะแรกยังไม่มีการก่อสร้างโรงเรียน จึงจัดให้ใช้ศาลาการเปรียญของวัดต้นโพธิ์ศรีเป็นที่สอนหนังสือแก่ชาวบ้าน

ใน พ.ศ. 2477 ทางกรรร่วมกับชาวบ้านดงทองได้ก่อสร้างโรงเรียนบ้านดงทองขึ้นทางทิศตะวันตก ห่างจากชุมชนประมาณ 1 กิโลเมตร เปิดสอนระดับประถมศึกษา (ป.1 ถึง ป.4) จึงมีการอพยพนักเรียนจากวัดต้นโพธิ์ศรีไปเรียนที่โรงเรียนบ้านดงทอง พ.ศ. 2508 ได้ขยายเวลาในการศึกษาภาคบังคับจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ทำให้ลูกหลานในบ้านดงทองต้องเข้าโรงเรียนระดับประถมมานานกว่าเดิมเป็นเวลา 3 ปี จึงออกจากโรงเรียนมาเป็นแรงงานที่บ้าน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการศึกษาต่อพบว่า ลูกหลานชาวบ้านดงทองที่จบระดับประถมรุ่นหลักสูตร 7 : 3 : 2 คือระดับประถมเรียน 7 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเรียน 3 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเรียน 2 ปีได้ มีความตื่นตัวที่จะเรียนต่อในระดับมัธยมมากขึ้น

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ปรับหลักสูตรใหม่จากระบบ 7 : 3 : 2 เป็น 6 : 3 : 3 คือระดับประถมศึกษาเรียน 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเรียน 3 ปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเรียน 3 ปี เป็นผลให้ลูกหลานชาวบ้านดงทองต้องเรียนระดับประถมศึกษาเป็นเวลา 6 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา ในช่วงนี้ชาวบ้านมีความตื่นตัวด้านการศึกษามากขึ้นกว่าที่ผ่านมา

ในการศึกษาต่อในระดับมัธยมนั้น หากลูกหลานของชาวบ้านดงทองคนใดศึกษาต่อในระดับมัธยมจะต้องเดินทางโดยจักรยานจากชุมชนไปเรียนที่โรงเรียนในตัวเมืองยโสธร (ต่อมาเลื่อนฐานะขึ้นเป็นจังหวัดยโสธร) ซึ่งมีทั้งโรงเรียนของเอกชนและโรงเรียนของรัฐ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2520 ทางกรรได้ขยายโรงเรียนมัธยมประจำตำบลออกสู่บ้านดงทอง ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกห่างจากหมู่บ้านดงทองประมาณ 2 กิโลเมตร ชื่อโรงเรียนประชาสามัคคี อยู่ห่างจากโรงเรียนบ้านดงทองประมาณ 1 กิโลเมตร ผลจากการมีโรงเรียนมัธยมประจำตำบลใกล้ชุมชน จึงเป็นการสร้างโอกาสทางการศึกษาแก่ลูกหลานของชาวบ้านมากขึ้น กล่าวคือ มีจำนวนผู้เรียนต่อในระดับมัธยมมากขึ้น พ่อ แม่ ผู้ปกครอง มักจะพูดเหมือนกันว่าคือ โรงเรียนอยู่ใกล้บ้าน ทำให้ค่าใช้จ่ายน้อย อีกอย่างหนึ่งลูกเห็นคนอื่นได้เรียนก็อยากเรียนตามเพื่อน

จากการเก็บข้อมูลด้านการศึกษาของชาวบ้านดงทอง พบข้อมูลด้านการศึกษาของชาวบ้าน ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา ระดับการศึกษาและช่วงอายุตามที่ได้แสดงไว้ในตาราง

ตาราง 2.4 สถานที่ศึกษา ระดับการศึกษา และช่วงอายุของชาวบ้านดงทอง

สถานศึกษา	ระดับ	ช่วงอายุ
วัดต้นโพธิ์ศรี	ป.1 ถึง ป.4	67 ปีขึ้นไป
โรงเรียนบ้านดงทอง	ป.1 ถึง ป.6	42 ถึง 66 ปี
โรงเรียนบ้านดงทอง	ป.1 ถึง ป.7	29 ถึง 41 ปี
โรงเรียนบ้านดงทอง	ป.1 ถึง ป.6	28 ปี ลงมา

2. จำนวนของผู้ที่จบหลักสูตรการศึกษาในระดับต่างๆ มีดังนี้

ตาราง 2.5 จำนวนของผู้ที่จบการศึกษาในระดับต่างๆ

ระดับการศึกษา	จำนวน/คน
ประถมศึกษา	485
มัธยมศึกษาตอนต้น	44
มัธยมศึกษาตอนปลาย	41
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	27
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)	17

ตาราง 2.5 (ต่อ)

ระดับการศึกษา	จำนวน/คน
ประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท.)	3
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปกศ.สูง)	8
ปริญญาตรีสาขาต่างๆ	31
ปริญญาโท	1
	657

นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่ไม่จบตามหลักสูตรการศึกษาในระดับประถมศึกษา จำนวน 4 คน มีผู้ไม่จบหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายระดับ จำนวน 3 คน และยังมีผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือจำนวน 6 คน

3. ผู้ที่กำลังศึกษาตามหลักสูตรระดับต่างๆ ได้แสดงไว้ในตารางดังนี้
ตารางที่ 2.6 จำนวนผู้กำลังศึกษาในระดับการศึกษาต่างๆ

ระดับ	จำนวน
อนุบาล	17
ประถมศึกษา	91
มัธยมศึกษาตอนต้น	29
มัธยมตอนปลาย	12
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	2
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)	12

ตาราง 2.6 (ต่อ)

ระดับ	จำนวน
ประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท.)	1
ปริญญาตรี	20
ปริญญาโท	1
การศึกษาผู้ใหญ่	5
รวม	190

ระบบศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านมีความศรัทธาในศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน จึงดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระศาสนาและความเชื่อ ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ คือ พระพุทธศาสนา และความเชื่อพื้นบ้าน

พระพุทธรศาสนา

มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านดงทองเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไปที่นับถือพระพุทธรศาสนา ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัด เพื่อเป็นศูนย์กลางปฏิบัติพิธีกรรมร่วมกันของชุมชน ในวันสำคัญทางพระพุทธรศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา บุญข้าวสาก และบุญข้าวประดับดิน นั้น วัดต้นโพธิ์ศรี และวันอัมพวันน้อย จะทำพิธีทางศาสนาวันดังกล่าวพร้อมกัน ชาวบ้านจึงแยกกันทำบุญตามความสะดวก หากเป็นเทศกาลบุญผาเวส (เทศน์มหาชาติ) ทางวัดจะไม่จัดวันทำบุญตรงกัน เนื่องจากเป็นบุญเทศกาลที่สำคัญ พระภิกษุสงฆ์ต้องการให้ชาวบ้านมีโอกาสร่วมฟังเทศน์มหาชาติทั้งสองวัดทุกปี นอกจากบุญตามเทศกาลแล้วยังมีบุญผ้าป่าสามัคคี และบุญกฐิน จากชุมชนอื่นโดยเฉพาะจากกรุงเทพฯนำมาทอดถวายทั้งสองวัดเป็นประจำทุกปี กองผ้าป่าและกองกฐินที่นำมาจากกรุงเทพฯ นั้น จัดขึ้นโดยชาวบ้านดงทองที่ไปทำมาหากินในกรุงเทพฯ ร่วมกันจัดมาถวายวัด จนชาวบ้านพูดกันติดปากว่า ผ้าป่าสามัคคีและกฐินสามัคคีกรุงเทพฯ

ในส่วนพิธีทางศาสนาของปัจเจกบุคคลที่พบมากคือ งานบวชนาค เจ้าภาพจะจัดงานที่บ้าน แล้วทำพิธีบวชในโบสถ์ที่วัดใดวัดหนึ่ง ชาวบ้านนิยมจัดงานบวชนาค หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บุญบวช ในปลายเดือนเจ็ด เมื่อจำวัดตลอด 3 เดือน ในเทศกาลเข้าพรรษา อีกส่วนหนึ่งนิยมบวชเดือนมีนาคม และเมษายน ผู้ที่บวชในช่วงนี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการ เป็นพนักงานลูกจ้างที่มีรายได้ประจำ นอกจากงานบวชแล้วยังมีงานฌาปนกิจ ซึ่งเจ้าภาพมักจะจัดที่วัดอัมพรวันน้อย เนื่องจากเมรุตั้งอยู่ห่างจากบ้านเรือนของชาวบ้าน

นอกจากบุญเทศกาลแล้วชาวบ้านยังทำบุญด้วยการตักบาตรด้วยข้าวเหนียวทุกเช้า พร้อมกับนำปิ่นโตอาหารไปถวายพระภิกษุที่วัด หากปีใดฝนแล้ง พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมขอฝน โดยสวดคาถาปลาช่อน เทศน์พยากรณ์คาง (คางคก) และให้ชาวบ้านดึงครก ดึงสาก เพื่อเสียงทลายขอฝน การทำพิธีกรรมขอฝนนี้จัดขึ้นที่วัดต้นโพธิ์ศรีเป็นประจำทุกปีโดยพระภิกษุสงฆ์จากวัดต้นโพธิ์ศรีเป็นผู้นำทำพิธีกรรม

วัดในหมู่บ้าน นอกจากจะเป็นที่พึ่งพาทางใจของชาวบ้านแล้ว ยังเป็นสถานที่ทำกิจกรรมอื่นๆของชาวบ้าน ในลักษณะดังนี้

1. เป็นสถานที่พบปะพูดคุยของผู้สูงอายุ ที่วัดอัมพรวันน้อยมักจะเป็นผู้สูงอายุเพศหญิง เนื่องจากมีความสนิทสนมกับเจ้าอาวาส ส่วนวัดต้นโพธิ์ศรีพบผู้สูงอายุเพศชายมากกว่าหญิง เนื่องจากถูกอัยยาศรัยกับพระภิกษุสงฆ์ในวัด ซึ่งเป็นผู้สูงอายุทุกรูป

2. เป็นสถานที่นัดพบเพื่อสัญญาคุ้มเงินและสมัครเป็นสมาชิกฌาปนกิจ ระหว่างธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์กับชาวบ้าน เป็นสถานที่อบรมอาชีพชาวบ้าน โดยหน่วยงานพัฒนาชุมชน ส่วนใหญ่จะใช้บริเวณวัดต้นโพธิ์ศรี เนื่องจากมีต้นไม้ร่มรื่น และมีที่นั่งเพียงพอ

3. เป็นสถานที่จัดงานมหรสพ ส่วนใหญ่เป็นการแสดงหมอลำ ชาวบ้านมักจะใช้สถานที่ของวัดอัมพรวันน้อย กรรมการวัดคนหนึ่งให้เหตุผลว่า "เนื่องจากไม่มีปัญหาสร้างควมรำคาญให้พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งล้วนเป็นพระหนุ่ม"

4. เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านสามารถยืมภาชนะเครื่องครัวสำหรับใช้ในงานพิธีที่บ้าน ได้แก่ ชาม จาน มีด พร้า แก้วน้ำ หม้อขนาดต่างๆ ภาชนะบรรจุน้ำดื่ม ตลอดจนโต๊ะหมู่บูชา

จึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านดงทองเป็นพุทธศาสนิกชนที่พึ่งพาวัดในการทำพิธีกรรมทั้งในระดับสังคมและระดับปัจเจกบุคคล อันก่อให้เกิดความสุขสงบทางใจ นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ทำกิจกรรมของชาวบ้าน ในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาอีกด้วย

ความเชื่อพื้นบ้าน

เป็นความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทำนา ชาวบ้านดงทองถือว่าอำนาจเหนือธรรมชาติมีบทบาทต่อการเอื้ออำนวยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี อำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของชาวบ้านดงทอง ได้แก่ ผีปู่ตา แถน ผีตาแขก แม่ธรณี แม่โพสพ และเจ้าถิ่นเจ้าฐาน

ผีปู่ตา ชาวบ้านดงทองได้สืบทอดความเชื่อในผีปู่ตา โดยเล่าสืบทอดกันมาว่า ผีปู่ตาเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ ที่เคยปลูกรักษาลูกหลาน การที่ชาวบ้านเรียกว่า ปู่ตา นั้นมาจากบรรพบุรุษของฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ ซึ่งลูกหลานให้ความเคารพแบบอบ ย่าเกรง ไม่ยิ่งย่อนไปกว่ากัน เมื่อปู่และตาตายไปวิญญาณของทั้งสองท่าน ยังคงสิงสถิตย์อยู่ตามต้นไม้ชายคาในชุมชน ลูกหลานซึ่งมีความเคารพแบบอบและอาลัยอาวรณ์ปู่ตา จึงช่วยกันปลูกบ้านหลังเล็กๆ ให้เป็นที่สิงสถิตย์ของวิญญาณปู่ตา เรียกว่า ศาล หรือ ตูบ โดยเลือกสถานที่เป็นป่าละเมาะใกล้ชุมชน ชาวบ้านมักจะเลือกบริเวณปลูกศาลปู่ตาเป็นพื้นที่ดอน (พื้นที่เนิน) เรียกบริเวณนี้ว่าดอนเจ้าปู่ ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ป่าละเมาะบริเวณดอนเจ้าปู่เป็นพื้นที่อาถรรพ์ หากใครตัดต้นไม้หรือทำการใดๆ อันเป็นการละเมิดล่วงเกินผีปู่ตาก็จะถูกลงโทษทันตาเห็น เช่น เจ็บขาเจ็บแขน ตกจากต้นไม้ ปวดท้องรุนแรง หรือนอนหลับฝันร้ายมีอาการละเมอ วิวาวย เจ็บป่วยไม่ยอมกินยา เมื่อเกิดสิ่งที่ไม่ดีดังกล่าวนี้ ชาวบ้านต้องรีบทำพิธีขอขมาต่อผีปู่ตา

ที่ชุมชนดงทองมีสถานที่สิงสถิตย์ของผีปู่ตา 3 บริเวณ ดังนี้คือ

บริเวณที่ 1 ตั้งอยู่ที่ปากทางเข้าหมู่บ้านทางทิศตะวันตก มีต้นมะขามปกคลุมเป็นร่มหนาทึบเรียกบริเวณนี้ว่า ดอนสวรรค์ เป็นที่สิงสถิตย์ของวิญญาณปู่ตา ท่านมีชื่อว่า วงศ์คำหล้า ชาวบ้านมักจะเรียกว่าปู่ตาบ้าน

บริเวณที่ 2 ตั้งอยู่กลางทุ่งนาทางทิศตะวันออกเจียงเหนือ เรียกว่า ปู่ตาดอนกรรม ปัจจุบันไม่มีศาล เนื่องจากศาลเดิมหักพัง ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณของปู่ตาดอนกรรมสิงสถิตย์อยู่ที่ต้นตะโก ท่านมีชื่อว่า ปู่ตาเหล็กหล่อ

บริเวณที่ 3 ชาวบ้านไม่เคยปลูกตูบ หรือ ศาล วิญญาณของปู่ตาจะสิงสถิตย์อยู่บริเวณพระธาตุดงทอง ห่างจากชุมชนไปทางทิศตะวันออกประมาณ 600 เมตร ชาวบ้านเรียกว่า ปู่ตาธาตุ ท่านมีชื่อว่า ปู่ตานุญสูง

จากการบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับหน้าที่ของผีปอบ ทั้ง 3 บริเวณ พอจะจำแนกได้ดังนี้

1. หน้าที่ต่อสังคม ท่านจะคอยปกป้องรักษา ลูกหลานในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข คอยเฝ้าอำนาจให้การประกอบอาชีพดำเนินไปด้วยดี คอยปกป้องภัยพิบัติที่จะทำความเสียหายให้แก่ลูกหลาน เช่น ภัยจากลมฝน นอกจากนี้ยังคอยรักษา สัตว์เลี้ยง ตลอดจนทรัพย์สินอันเฝ้าของลูกหลานให้ปลอดภัย

2. หน้าที่ต่อปัจเจกบุคคล หากชาวบ้านคนใดได้รับความเดือดร้อน เช่น ไม่ต้องการถูกเกณฑ์ทหาร เจ็บป่วย ทรัพย์สินเสียหาย วัควายไม่กินหญ้า จะบ่นบ่นสาธยายให้ผีปอบช่วยตนพ้นจากความเดือดร้อน เมื่อสมความตั้งใจจะนำเครื่องเซ่นไปถวาย นอกจากนี้ชาวบ้านที่เดินทางไกล เช่น ผู้ที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ หรือมาจากต่างจังหวัด จะบอกกล่าวให้ปอบบ้านปกป้องรักษา

เดิมชาวบ้านติดต่อกับผีปอบโดยผ่านคนกลาง เรียกว่าขี้จ้ำ ซึ่งอาจจะ เป็นชายหรือหญิงสูงอายุในชุมชน ต่อมาจี้คนสุดท้ายเป็นชายสูงอายุเสียชีวิตลง ผีปอบมิได้เลือกชาวบ้านคนใดเป็นขี้จ้ำสืบต่อแต่อย่างใด ปัจจุบันนี้จึงไม่มีขี้จ้ำ จะมีผู้สูงอายุทำหน้าที่เป็นผู้นำในการทำพิธีเลี้ยงผีปอบ หากเป็นพิธีกรรมในส่วนของปัจเจกบุคคล เจ้าตัวจะกล่าวบ่นบ่นต่อผีปอบด้วยตัวเอง

ชาวบ้านปฏิบัติต่อผีปอบด้วยความเคารพ ยำเกรง โดยกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านทำพิธีรดสรงน้ำแก่ปอบบ้านในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ และรดสรงน้ำแก่ปอบธาตุนั้นในวันบุญสรงน้ำธาตุ หลังจากนั้นจะทำพิธีเลี้ยงผีปอบทั้ง 3 ในวันเดียวกันโดยเลี้ยงผีปอบธาตุนั้นเป็นอันดับแรกจึงเลี้ยงผีปอบดอนกรรมและผีปอบบ้าน ชาวบ้านเรียกพิธีเลี้ยงผีปอบนี้ว่า เลี้ยงบ้าน มีความหมายถึงการเลี้ยงอาหารคาวหวาน ผลไม้ สุนัข หมากพลู บุหรี่ แก่ผู้ที่ปกป้องรักษาชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านถือว่าการปฏิบัติดังกล่าวต่อผีปอบเป็นการตอบแทนบุญคุณของผีปอบ และทำให้เกิดความสบายใจ มั่นใจว่าไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน รวมไปถึงการทำมาหากินดำเนินไปด้วยดี โดยเฉพาะการทำนา

ในส่วนของปัจเจกบุคคล เมื่อมีความต้องการให้ผีปอบคุ้มครองตนและครอบครัวจะบอกฝากยังให้ท่านคุ้มครอง หากต้องการให้ท่านช่วยเหลือด้านใดจะกล่าวบ่นบ่นสาธยาย เมื่อสมหวังจะนำเครื่องเซ่นสรวงมาเลี้ยงตอบแทนท่าน การพึ่งพาผีปอบดังกล่าวทำให้เกิดความสบายใจ ผ่อนคลายความกังวลใจ

ผิตาแอก เป็นพระภุมิเจ้าที่ประจำที่นา คอยดูแลรักษานา อำนวยความสะดวกให้การ
ทำนาค่าเป็นไปด้วยดี ทุกๆ ปี ก่อนลงมือทำนาชาวบ้านจะทำพิธีบอกผิตาแอกให้รับรู้ถึงการทำนา
เพื่อจะได้ปกป้องรักษาดูแลต้นข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะแบ่งข้าวเปลือกให้แก่ผิตาแอกเป็นการ
ตอบแทน พร้อมกับบอกฝากยังให้ดูแลนาจนกว่าจะถึงฤดูกาลทำนาอีกครั้งในปีต่อไป ชาวบ้านมีความ
เชื่อเกี่ยวกับความเป็นมาของผิตาแอก ดังนี้

ในอดีตกาลประมาณสองพันห้าร้อยปีเศษ มีครอบครัวของผู้มีอันจะกินครอบครัวหนึ่ง
ภรรยาไม่สามารถให้กำเนิดบุตรธิดาได้ สามจึงมีภรรยาคนที่สอง เพื่อจะได้มีลูกไว้
สืบตระกูล ต่อมาภรณยาน้อยได้ตั้งครรภ์ ภรรยาหลวงวิตกว่าตัวเองไม่มีลูกอาจ
ตกต่ำไม่ได้รับการเหลียวแลจากสามี จึงออกอุบายทำลายบุตรในครรภ์ของนางเมียน้อย
ให้แท้งลูกถึง 2 ครั้ง ครั้งที่ 3 นางได้เอาตัวรอดจนถึงกำหนดคลอด แต่ก็ถูก
นางเมียนหลวงทำอุบายฆ่าทิ้งนางเมียน้อยและทารก ก่อนสิ้นใจนางตั้งจิตอธิษฐาน
จงเวรกับนางเมียนหลวงขอให้นางได้เกิดเป็นยักษ์ธิดาจะได้กินลูกพร้อมทั้งตัวนาง
เมียนหลวงด้วย สิ้นคำอธิษฐานนางเมียน้อยก็สิ้นใจ นางเมียน้อยกลับเกิดเป็นแมว
เมียนหลวงเกิดเป็นไก่ เมื่อไก่ออกไข่จะถูกนางแมวคู้ฆ่าตลกกินไข่ถึง 2 ครั้ง
ครั้งที่สามแมวได้ตลกกินทั้งไข่และแม่ไก่ด้วย ก่อนสิ้นใจแม่ไก่ได้ตั้งอธิษฐานจงเวรกับ
นางแมวว่าขอให้นางได้เกิดในสภาพที่เหนือนางแมว เพื่อจะได้แก้แค้นได้ ด้วย
อำนาจแห่งการจงเวรแม่ไก่เกิดเป็นนางเสือ ส่วนนางแมวเกิดเป็นนางเนื้อ เมื่อ
นางเนื้อมีลูกก็ถูกนางเสือจับกินทั้ง 2 ครั้ง ครั้งที่สามนางเสือได้จับกินทั้งลูกและ
นางเนื้อ ก่อนสิ้นใจนางเนื้อได้ตั้งจิตอธิษฐานจงเวรต่อนางเสือว่าขอให้นาง
ได้เกิดในสภาพที่มีกำลังภาพเหนือนางเสือ เมื่อภพหน้ามาถึงนางเนื้อได้เกิดเป็น
นางยักษ์ธิดา ส่วนนางเสือเกิดเป็นหญิงงามชื่อนางกุลธิดา เมื่อนางกุลธิดาเติบโตใหญ่
ควรแก่การมีครอบครัว นางกุลธิดาจึงแต่งงานต่อมานางตั้งครรภ์และคลอดลูกออก
มาเป็นทารกน้อย ด้วยอำนาจแห่งเวรที่ผูกพันไว้ในชาติก่อน บันดาลให้นางยักษ์ธิดามาสู่
ระแวกบ้านของนางกุลธิดา โดยแปลงร่างเป็นหญิงชาวบ้านขออุ้มนมทารกน้อยแล้ว
หักคอ เป็นเช่นนี้ถึงสองครั้ง ครั้นนางกุลธิดาใกล้กำหนดคลอดลูกคนที่สามจึงชวนสามี
หนีไปคลอดที่บ้านตระกูลเดิมของนาง นางยักษ์ธิดาทราบข่าวจึงติดตามไปและได้ถามหา
บ้านนางกุลธิดา เมื่อนางกุลธิดาและสามีทราบเรื่องที่นางยักษ์ธิดาจะมาฆ่าลูกน้อย

และตนจึงอุ้มลูกหนี นางยักษิณีได้ติดตามไม่ลดละจนจวนจะถึงตัว นางกุลธิดาอุ้มลูกวิ่งหลบหนีเข้าไปในวิหาร ซึ่งขณะนั้นพระนุทรเจ้ากำลังแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท นางก้มลงกราบและทูลความให้ทราบถึงการจองเวรกันกับนางยักษิณี พระนุทรเจ้าทรงตรัสเรียกนางยักษิณีซึ่งยืนรออยู่ที่ประตูวิหารให้เข้าไปหา พร้อมกับแสดงธรรมโปรดแก่นางทั้งสองให้เลิกอาฆาตพยาบาทต่อกัน และให้เป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน โดยให้นางกุลธิดาจัดหาที่อาศัยและข้าวปลาอาหารแก่นางยักษิณี นางทั้งสองจึงก้มลงกราบพระนุทรเจ้าเลิกพยาบาทอาฆาตกัน ครั้งแรกนางกุลธิดาได้จัดให้นางยักษิณีพักนอนที่ครกกระเดื่อง เมื่อซ่อมข้าวเปลือกสักกระตุงครกอย่างแรก นางยักษิณีจึงขอเปลี่ยนที่อยู่ นางกุลธิดาจึงเคลื่อนย้ายให้ไปพักที่ข้างตุ่มน้ำริมชายคา ริมประตูบ้าน และกองขยะก็ยังไม่เป็นที่พอใจของนางยักษิณี เนื่องจากไม่มีความสงบ นางยักษิณีขอไปอยู่ในที่โล่งแจ้งไม่มีสิ่งใดรบกวนคือที่หัวไร่ปลายนา นางกุลธิดาได้นำข้าวปลาอาหารไปให้กินไม่ได้ขาด นางยักษิณีมีความเป็นอยู่สมบูรณ์พูนสุข จึงคิดตอบแทนบุญคุณ โดยทาสภานพณ์นำแก่นางกุลธิดาว่าบิณฑิให้ทำนาในที่ดอนน้ำจะไม่ท่วม บิณฑิพณ์แล้งให้ทำนาลุ่มจะมีน้ำขังส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ เห็นนางกุลธิดาทำนาได้ผลดี แม้จะฝนมากฝนจะน้อยก็ตาม จึงถามความแก่นางกุลธิดา และทราบว่าเป็นเพราะนางยักษิณีนี้สามารถทำนายนอกสภาพน้ำฝน ชาวบ้านจึงเชิญนางยักษิณีให้ไปสิงสถิตย์อยู่ที่นาของตัวเอง เพื่อจะได้บอกสภาพน้ำฝน โดยปลูกสร้างที่อยู่ให้และเลี้ยงข้าวปลาอาหารมิได้ขาด แม้นางยักษิณีจะตายไปวิญญานของนางก็ยังสิงสถิตย์อยู่ที่หัวไร่ปลายนาคอยบอกสภาพฝนฟ้า ชาวบ้านเรียกกันต่อมาผีตาแสด หรือ ย่าแสด

ชาวบ้านถือว่าตาแสดหรือย่าแสดเป็นวิญญานที่ทำหน้าที่ดูแลนาและยังฝากฝังให้ดูแลวัวควายและต้นข้าวด้วย ดังนั้น เมื่อลงนาวันแรกชาวบ้านจะบอกกล่าวให้ตาแสดได้ทราบถึงฤดูทำนา เพื่อให้ตาแสดปกปักรักษาตน วัว ควาย และต้นข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะแบ่งข้าวเปลือกแก่ตาแสดพร้อมกับอาหารคาวหวานเป็นการตอบแทนที่ตาแสดดูแลต้นข้าวให้งอกงามจนได้เก็บเกี่ยว (ผู้ให้ข้อมูลเรื่องผีตาแสด คือนายพิชัย สุทธิสม บ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร)

แถบ ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับแถบว่าเป็นเทพที่สิงสถิตย์อยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้า มีอิทธิฤทธิ์ในการควบคุมฝนฟ้า และคลันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในพืชพันธุ์ธัญญาหารบน โลกมนุษย์ ดังนั้นเมื่อฤดูทำนามาถึงชาวบ้านจะทำพิธีขอฝนจากแถบในช่วงเดือนหกและเดือนเจ็ด เรียกว่าบุญบั้งไฟ หลังจากที่ทำบุญบั้งไฟแล้วบางปีฝนตกน้อย มีน้ำไม่พอทำนา ชาวบ้านเชื่อว่าแถบยังไม่ยอมปล่อยน้ำฝน จึงทำพิธีสวนพญาคันคาก (คางครก) ซึ่งในตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า พญาคันคากสามารถรบชนะพญาแถน แถนจึงยอมให้ฝนตกลงมาบนโลกมนุษย์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ชาวบ้านยืนยันว่าปีใดหมู่บ้านดงทองแห้งแล้ง ฝนตกน้อยน้ำไม่พอทำนา แม้ชาวบ้านจะทำบุญบั้งไฟเป็นประจำทุกปีก็ตาม ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ให้เป็นผู้นำทำพิธีสวนพญาคันคาก ชาวบ้านเชื่อกันว่าจะทำให้ฝนตกและมีน้ำฝนเพียงพอต่อการทำนาและเลี้ยงต้นข้าวให้เติบโตได้เก็บเกี่ยว อย่างไรก็ตามหากปีใดไม่แห้งแล้งหรือมีน้ำเพียงพอทำนาชาวบ้านจะทำเพียงบุญบั้งไฟเท่านั้น เพื่อขอฝนจากแถนก่อนลงมือทำนา

แม่โสน ตามความเชื่อของชาวบ้านดงทองเกี่ยวกับแม่โสนเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ ลงมาจุติเป็นข้าวให้มวลมนุษย์ได้กิน มีตำนานเกี่ยวกับความเป็นมาของแม่โสน ดังนี้

มีตำนานเล่าขานกันมาว่า เมล็ดข้าวที่เรากินกันอยู่ทุกวันนี้ เม็ดโตเท่าผลมะพร้าว มีแม่หม้ายคนหนึ่ง อยู่คนเดียวมีฐานะยากจน อยู่มาวันหนึ่งแม่หม้ายกลับจากทำงานในไร่นา ทั้งหิวและเหนื่อย ไม่มีพริกเผ็ดข้าวออกหนึ่ง ด้วยความโมโหจึงก่อไฟแล้วเอาเมล็ดข้าวโยนเข้ากองไฟ เมื่อสุกจึงเอาช้อนทุบตีเมล็ดข้าวแตกกระจายไปอยู่ตามป่าดงเป็นหัวเผือกหัวมัน ต่อมาเมื่อสองด้วเมียออกไปทำไร่พตันเผือกต้มมัน ทราบว่าเกิดจากเมล็ดข้าวนี้เอง จึงเชิญมาปลูกที่นาเพื่อจะได้กลับเป็นเมล็ดข้าวตามเดิม เชิญอย่างไรก็ไม่ยอมมา สองด้วเมียจึงไปหาพระยานกเขกขอร้องให้ไปเชิญแม่โสน พระยานกเขกไม่ยอมไปเชิญเพราะรู้ว่าแม่โสนไม่ยอมมา เนื่องจากมนุษย์ได้ทุบตีแม่โสน สองด้วเมียจึงไปหาพระฤาษีเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง พระฤาษีจึงบอกสองด้วเมียว่าเมื่อกลับไปถึงบ้านให้จัดขัน 5 ท่องนะโม 3 จบ ยกกระบุงขึ้นเหนือหัวแล้วว่าคาถาดังนี้ อັตตะมัง พระพุทฺธัง เลิศชะล้า อັตตามัง พระรัชมัง เลิศชะล้า อັตตะมัง พระสังฆัง เลิศชะล้า มะอะอุ แปลว่า ข้าพเจ้าขอโอกาส อาราธนา ขอเชิญแม่โสนแม่โสนริ ขอเชิญมาเทอญ แม่มาชะสายะ อะระหังสัมมา สัมพุทฺโธ ภาคะวา ขอเชิญแม่โสนเจ้า 39 มาเกิดตั้งเก้าในจิตแก้วทั้ง 5 พระองค์ ทินพานะ บัจฉัยโยโหหุ เมื่อกล่าวจบปรากฏว่ามีเมล็ดข้าวเล็กๆ บินมาเข้ากระบุงสองด้วเมีย

สองฝั้วเมียได้นำไปปลูก ทำให้มนุษย์เราได้กินข้าวกันมาทุกวันนี้ (นายบุญมี นาสุวรรณ บ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร)

จากความเป็นมาดังกล่าวทำให้ชาวบ้านปฏิบัติต่อข้าวด้วยความอ่อนน้อมไม่กระทำการรุนแรงต่อข้าว แม้แต่ก่อนจะนวดก็จะบอกกล่าวขอขมา นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้แสดงความเคารพต่อแม่โพสพด้วยการนำรวงข้าวที่กำลังตั้งท้องมาสักการบูชาในวันออกพรรษา

แม่ธรณี ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า แม่ธรณีเป็นเทพธิดาผู้มีรูปโฉมงามสถิตย์อยู่บนสวรรค์ เมื่อถึงวัยสาวมีเทพบุตรหลายองค์มาขอพบ และคอยเฝ้าติดตามตลอดเวลา จึงเกิดความเบื่อหน่าย แล้วตั้งอธิษฐานจิตขอลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ ไม่ขอมีคู่ครอง มุ่งที่จะช่วยเหลือมนุษย์ยามทุกข์ร้อน โดยขอสิ่งสถิตย์อยู่ทุกแห่งบนพื้นดิน

ชาวบ้านดงทองมีความเชื่อว่าแม่ธรณีเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน กล่าวคือ หากมีปัญหาทุกข์ร้อนเรื่องใดจะขอให้แม่ธรณีช่วยเหลือเรียกว่า บำแม่ธรณี ซึ่งชาวบ้านจะบำแม่ธรณีในกรณีดังต่อไปนี้

ทรัพย์สินสูญหาย สัตว์เลี้ยงหาย เจ้าของทรัพย์สินจะบำแม่ธรณี ช่วยคลบบันดาลให้ได้ทรัพย์สินกลับมา

สัตว์เลี้ยงเจ็บป่วย เช่น วัว ควาย ป่วยหรือเจ็บขาไม่ยอมกินหญ้า หมูเจ็บป่วยไม่ยอมกินรำ เจ้าของสัตว์เลี้ยงจะบำแม่ธรณี ช่วยคลบบันดาลให้สัตว์เลี้ยงหายเป็นปกติ

ในการทำนาจะบอกฝากฝังให้แม่ธรณีดูแลต้นข้าวตลอดจนพืชที่ปลูกในไร่นาให้เติบโต ออกรวงออกผลดกและฝากฝังให้ดูแลไร่นาจนกว่าจะถึงฤดูกาลทำไร่ไถนาอีกครั้ง

กล่าวฝากข้าวปลาอาหารไปให้แก่ผู้ล่วงลับ

แม่ธรณีจึงเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านในส่วนของปัจเจกบุคคล ไม่ว่าชาวบ้านจะประสบปัญหาในที่นา ในหมู่บ้านและในไร่นา ก็จะขอความช่วยเหลือจากแม่ธรณี แม่ธรณีจึงเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) ที่ชาวบ้านดงทองพึ่งพา ขอความช่วยเหลือทุกฤดูกาลทุกสถานที่

ในการปฏิบัติต่อแม่ธรณีชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรง การกระทำใดที่เชื่อว่าจะทำให้แม่ธรณีไม่พอใจ ชาวบ้านจะบอกกล่าวเพื่อเป็นการขอขมาก่อน เช่น ก่อนจะรดน้ำร้อนลงบนพื้นดินหรือก่อนจะเทสิ่งเน่าเสียลงพื้นดิน ในการบำแม่ธรณีหากสมหวังจะจัดพาใจพาวานถวาย ได้แก่ ข้าวเหนียว และกล้วย 2 คำ พร้อมกับน้ำ หากบอกฝากฝังให้แม่ธรณีดูแลทรัพย์สินวัวควายต้นพืชใน

ไร่นาของตน ชาวบ้านบางคนจะจัดเครื่องถวายด้วย ได้แก่ พาโง้วพาทวน แต่ชาวบ้านบางคนก็บอกแต่วาจา

ผีบ้าน ผีเรือน คือวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับ ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ชาวบ้านมีความเชื่อว่า วิญญาณเหล่านี้ อาจะยังคงวนเวียน คอยเฝ้าดูแลบ้านช่องให้ลูกหลาน เมื่อเจ้าของบ้านออกไปทำไร่ ทำนา หรือไปทำธุระอื่นนอกบ้านจะบอกฝากบ้านเรือนให้กับ ผีปู่ย่า ตายาย ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ผีบ้าน ผีเรือน แต่ถ้าเวลาผ่านไปหลายปีชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณของปู่ย่า ตายาย ได้ไปเกิด ซึ่งเป็นลูกหลานจะปฏิบัติต่อผีบ้านผีเรือนอย่างสม่ำเสมอ โดยบอกกล่าวให้ทราบเมื่อมีการจัดงานบุญ หรืองานศพที่บ้าน พร้อมกับจัดสำหรับอาหารคาวหวานน้ำดื่มเลี้ยงผีบ้านผีเรือน ชาวบ้านเรียกว่า สำหรับลุมกลาง มีความหมายถึง อาหารสำหรับผู้อาศัยอยู่ตามริ้วบ้านหรือใต้ถุนเรือน โดยจตุรูป 1 ดอก พร้อมกับเรียก ผีตายาย ปู่ย่า และญาติผู้ล่วงลับให้มากินอาหารคาวหวานที่ลูกหลานจัดให้

ผีเจ้าถิ่นเจ้าฐาน ชาวบ้านเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ผีเจ้าที่เจ้าทาง เป็นผู้ดูแลพื้นที่บริเวณนั้นๆ ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าถิ่นเจ้าฐานจะสิงสถิตอยู่ในหมู่บ้าน หรืออยู่ตามท้องไร่ ท้องนา คอยดูแลรักษา ชาวบ้านตามคุ่มต่างๆ ให้ปลอดภัย และดูแลรักษาสวนไร่นาให้ชาวบ้าน สำหรับเป็นที่พักอาศัยของเจ้าถิ่นเจ้าฐานนั้น บางคนปลุกศาลเพียงตาไว้ที่นาของตน แม้บางคนจะไม่ปลุกศาลเพียงตาแต่เชื่อว่าเจ้าถิ่นเจ้าฐานสิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ หรือตามโพน (เนินดินมีต้นไม้ขึ้นหนาทิบ) ชาวบ้านมักจะเรียกผีเจ้าถิ่นเจ้าฐาน ที่อยู่ตามนาว่า เจ้าไฮ เจ้านา หรือพ่อปู่ ดังนั้นจึงมีชาวบ้านหลายหลังคาเรือนที่นับถือพ่อปู่ในที่นาของตน เมื่อถึงฤดูทำนาบางครั้งเรือนจะนำเครื่องเซ่นไปถวายแก่พ่อปู่นา แล้วบอกกล่าวให้รับทราบถึงการลงทำนา เพื่อให้ท่านปกป้องรักษาและยังแบ่งข้าวเปลือกให้แก่พ่อปู่นาหลังจากนวดข้าวเสร็จ ชาวบ้านบางคนไม่ได้นำเครื่องเซ่นถวาย แต่จะแบ่งอาหารให้ทุกเช้าก่อนที่สมาชิกในครอบครัวจะลงมือกินอาหารที่นา ส่วนเจ้าที่เจ้าทางในหมู่บ้านนั้น เจ้าของบ้านจะเลี้ยงเมื่อที่บ้านจัดงานมงคล โดยเจ้าของบ้านจัดสำหรับเลี้ยงผีบ้านผีเรือน ก็จะเรียกหาเจ้าที่เจ้าทางให้มากินอาหารด้วยกัน

ผีเจ้าถิ่นเจ้าฐาน ตามความเชื่อของชาวบ้านดงทองจะอยู่ในหมู่บ้านและอยู่ตามไร่นา ซึ่งเรียกเจ้าของนาเรียกว่า ผีพ่อปู่ หรือพ่อปู่นา จากการเก็บข้อมูลพบว่าทุกหลังคาเรือนมีความเชื่อในผีเจ้าถิ่น เจ้าฐานทั้งในหมู่บ้านและที่ไร่นาของตน

จึงกล่าวได้ว่าที่ฝังทางใจของชาวบ้านดงทองจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ ศาสนา และความเชื่อพื้นบ้าน กล่าวคือชาวบ้านทุกคนนับถือศาสนาพุทธ มีวัดต้นโพธิ์ศรีและวัดอัมพวันน้อย เป็นศาสนสถานสำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกันของชาวบ้าน ส่วนความเชื่อในชาวบ้าน มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) อันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะอาชีพทำนา ในการปฏิบัติต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเป็นไปในลักษณะของความเคารพยำเกรง โดยคาดหวังว่าจะดลบันดาลในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการทั้งในระดับชุมชนและปัจเจกบุคคล

ระบบสาธารณสุขและการแพทย์

ก่อนที่จะมีการจัดตั้งอนามัยประจำตำบล ในบ้านดงทองนั้น ชาวบ้านจะพึ่งพากันเองในการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บตลอดจนการทำคลอด กล่าวคือ หากชาวบ้านคนใดเจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆ จะรักษาด้วยยาสมุนไพรจากหมอยาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมากในการรักษาตัวด้วยสมุนไพร โรคที่ชาวบ้านเป็นมาก ได้แก่ ไข้ตัวร้อน ไข้รากสาด ค่ารักษาติดตามอาการตามชนิดของโรคที่รักษา ในราคา 25 สตางค์ ถึง 1 บาท ส่วนสมุนไพรหาได้ง่ายในป่าใกล้ชุมชน

ในการทำคลอดของหญิงมีครรภ์จะพึ่งพาหมอต๋ายในหมู่บ้านเช่นเดียวกัน หญิงหลังคลอดชาวบ้านเรียกว่า แม่ลูกอ่อน (ตั้งแต่หลังคลอดวันแรกเป็นเวลา 1 ปี) จะอยู่ไฟ 5-9 วัน ในระหว่างที่เป็นแม่ลูกอ่อนจะต้องคอยระวังอาหารเป็นพิษต่อร่างกาย ซึ่งอาจถึงตายได้ โดยเฉพาะในระหว่างอยู่ไฟจะรับประทานข้าวเหนียวโรยเกลือเท่านั้น อาบน้ำอุ่น ดื่มน้ำต้มสมุนไพร หลังจากออกจากไฟแล้วสามารถรับประทานอาหารได้หลายชนิดขึ้น แต่ไม่รับประทานเนื้อวัว เนื้อควาย และผักขอม เป็นอันตราย ชาวบ้านเล่าว่ามีแม่ลูกอ่อนหลายคนในหมู่บ้านเสียชีวิตเพราะรับประทานเนื้อวัว เนื้อควาย แม่ลูกอ่อนบางคนได้เหยงกลิ่นของผักขอมก็หน้ามืดเป็นลม การไม่มีความรู้เรื่องบำรุงสุขภาพของหญิงชาวบ้านหลังคลอดทำให้สุขภาพไม่แข็งแรง ส่วนทารกให้นอนบนกระดังห่อตัวทารกด้วยผ้าถุงของแม่ที่ใช้แล้วฉีกออกเป็นชิ้นๆ โดยไม่ซักให้สะอาดแต่อย่างใด

ช่วงเวลาเดียวกันนี้ ชาวบ้านไม่มีส้วมจึงปลดทุกข์กันที่ปาละเมาะชายทุ่งและปาละเมาะบริเวณใกล้ดอนปู่ตา

ปี พ.ศ. 2504 ทางกรมได้จัดตั้งอนามัยประจำตำบลขึ้นในบ้านดงทองเป็นครั้งแรกมีเจ้าหน้าที่ผดุงครรภ์ประจำ 1 คน นับเป็นจุดเริ่มต้นที่งานสาธารณสุขเข้าไปมีบทบาทต่อชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมารักษาอาการเจ็บป่วยที่อนามัย แต่ชาวบ้านยังนิยมรักษาโรคบางชนิดกับหมอ

สมุนไพร ต่อมาการรักษาด้วยสมุนไพรที่เคยมีมาในหมู่บ้านหมดไป ชาวบ้านได้หันไปรักษาที่อนามัยประจำตำบล และที่โรงพยาบาลโยธธ ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน ส่วนการทำคลอดของหญิงมีครรภ์ บางคนยังคงทำคลอดกับหมอต้าแย ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 หมอต้าแยได้ประกาศเลิกทำคลอดเนื่องจากอายุมาก ตั้งแต่นั้นมาหญิงมีครรภ์ทุกรายจะทำคลอดที่อนามัยประจำตำบล และที่โรงพยาบาลโยธธ พร้อมกันนี้ หญิงมีครรภ์หลังจากคลอดบุตรแล้วได้รับคำแนะนำให้รับประทานอาหารบำรุงร่างกายตั้งแต่เริ่มอยู่ในไฟเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง มีน้ำนมให้ทารก

ชาวบ้านได้รับการแนะนำให้ทำส้วมใช้ประจำครอบครัว ตามทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อส้วมในระยะแรกนั้นเป็นสิ่งสกปรก น่ารังเกียจ จึงปลูกห่างจากตัวบ้าน

ปัจจุบันนี้ พบว่าระบบสาธารณสุขและการแพทย์ในหมู่บ้าน ได้มีการพัฒนาไปมากมีการชักนำชาวบ้านเข้ามาฝึกอบรมทบทวนในงานสาธารณสุขของชุมชน โดยอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อทำหน้าที่สำรวจเด็กแรกเกิดถึงอายุ 5 ปี และชั่งน้ำหนักทุก 3 เดือน ร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในชุมชนได้จัดทำอาหารเสริมแก่เด็กที่ขาดสารอาหาร โดยทำร่วมกับหมู่ 9 และหมู่ 11 นอกจากนี้ยังให้คำแนะนำด้านโภชนาการแก่ผู้ปกครองเด็ก ในการดำเนินงานของอสม. จะประสานงานกับกลุ่มแม่บ้าน อย่างไรก็ตาม อสม. มักจะให้ความร่วมมือน้อยเนื่องจากมีภาระกิจการทางบ้านโดยเฉพาะการทำมาหากิน

จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีสังเกต และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขพบว่าชาวบ้านมาใช้บริการในเกณฑ์สูงถึง 70% ชำราชการและพนักงานใช้บริการต่ำ ผู้มีบัตรฟรีใช้บริการเต็ม 100% (สถิติจากสำนักงานอนามัยตำบลดงทอง)

โรคที่พบมากในบ้านดงทอง ได้แก่โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ โดยเฉพาะโรคหวัด โรคติดเชื้อต่างๆ พบมากในรูปของแผลอักเสบ โรคระบบทางเดินอาหาร ได้แก่ โรคกระเพาะ โรคท้องอืดแน่น นอกจากนี้ยังพบโรคปวดหัว โรคผื่นคัน และโรคมลพิษ

หญิงชาวบ้านที่มีครรภ์ทุกรายฝากท้องกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในชุมชน เมื่อถึงกำหนดคลอดจะได้รับการแนะนำให้คลอดที่โรงพยาบาลในตัวจังหวัด เนื่องจากมีแพทย์ พยาบาล และเครื่องมือที่ทำคลอดที่มีความพร้อมมากกว่า

โดยทั่วไป อนามัยส่วนบุคคลอยู่ในเกณฑ์ดี ชาวบ้านไม่เป็นโรคอันตรายร้ายแรง ทุกหลังคาเรือนมีส้วมราดน้ำ โดยจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของห้องน้ำจึงมีการดูแลรักษาความสะอาดเป็นอย่างดี

ในส่วนของสาขาวิชาที่อยู่ในเกณฑ์ไม่ตี เนื่องจากอาคารบ้านเรือนเบียดเสียดกันไม่เป็นระเบียบ ไม่มีระบบทิ้งขยะมูลฝอยในชุมชน ส่วนระบบกำจัดน้ำเสียมีเพียง 3 หลังคาเรือนเท่านั้น

ลูกหลานของชาวบ้านได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคตามโครงการของสาธารณสุข ดังนี้

เด็กแรกเกิด ถึง 1 เดือน	ฉีดป้องกันวัณโรค และป้องกันโรคตับอักเสบบี หากคลอดที่โรงพยาบาลจะฉีดที่โรงพยาบาล
เด็กอายุ 2 - 3 เดือน	ฉีดป้องกันโรคคอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 1 ฉีดป้องกันโรคโปลิโอ ครั้งที่ 1 ฉีดป้องกันโรคตับอักเสบบี ครั้งที่ 2
เด็กอายุ 4 - 5 เดือน	ฉีดป้องกันโรคคอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 2 ฉีดป้องกันโรคโปลิโอ ครั้งที่ 2
เด็กอายุ 6 - 7 เดือน	ฉีดป้องกันโรคคอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 3 ฉีดป้องกันโรคโปลิโอ ครั้งที่ 3 ฉีดป้องกันโรคตับอักเสบบี ครั้งที่ 3
เด็กอายุ 9 - 12 เดือน	ฉีดป้องกันโรคหัด
เด็กอายุ 1 - 2 ปี	ฉีดป้องกันโรคคอตีบ บาดทะยัก ไอกรน กระตุ้น ฉีดป้องกันโรคโปลิโอ กระตุ้น ฉีดป้องกันโรคไข้มองอักเสบบี
เด็กอายุ 4 - 7 ปี	ฉีดป้องกันโรคคอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ฉีดป้องกันวัณโรค ฉีดป้องกันไข้มองอักเสบบี ฉีดป้องกันไข้ไทฟอยด์
เด็กอายุ 11 - 14 ปี	ฉีดป้องกันบาดทะยัก ฉีดป้องกันหัดเยอรมัน ฉีดป้องกันไข้ไทฟอยด์

ลักษณะบ้านเรือน

เดิมการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านดงทองไม่แตกต่างไปจากบ้านเรือนของชาวชนบทอีสานทั่วไป กล่าวคือ เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง ตัวบ้านทำด้วยไม้ หลังคามุงหญ้าคา ซึ่งทำมาจากการถักใบหญ้าคาให้เป็นแผ่นยาวประมาณ 5 ฟุต กว้าง 1 ฟุต เรียกว่า โพนหญ้า หากเป็นบ้านของผู้มีฐานะหรือบ้านของผู้เฒ่าชรา มักจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา (แผ่นเล็กๆ ยาว 1 ฟุต กว้าง 1/2 ฟุต) การมุงหลังคาด้วยโพนหญ้าและกระเบื้องดินเผา สามารถป้องกันความร้อนจากแสงแดดได้ดี และเมื่อฝนตกหนักกระเบื้องหลังคาไม่เกิดเสียงดัง บนตัวบ้านยกต่างระดับใช้ประโยชน์ทุกส่วนคือ

ห้องนอน กั้นไว้เพียง 1 ห้อง เจ้าของบ้านจะให้ลูกสาวนอนและใช้เก็บของมีค่าของเก่าแก่อันเป็นมรดกตกทอด ตลอดจนเสื้อผ้า ที่นอน หมอน ผ้าห่มที่ยังไม่ได้ใช้

ห้องโถง อยู่ในระดับเดียวกับห้องนอน ใช้ประโยชน์มากที่สุด เป็นที่พักผ่อนหลับนอนของเจ้าของบ้าน ใช้รับแขก และจัดงานพิธีในครอบครัว

ชาน หรือชานนอกบ้าน คือส่วนเดียวกับห้องโถง แต่หลังคายื่นไม่คลุมชาน จึงตากแดด ตากฝนตลอดเวลา ริมชานด้านที่หันออกสู่ลานหน้าบ้านจะเป็นที่วางทาบันได เจ้าของบ้านมักจะนั่งตากลมตอนเย็นก่อนเข้านอน

ครัว ติดกับห้องโถงอีกด้านหนึ่ง มีระดับต่ำกว่าห้องโถง มีผนังกั้นมิดชิด ป้องกันแมวเข้าไปขโมยอาหาร ครัวเป็นห้องเล็กๆ มีพื้นที่ 2-1 เมตร ในห้องครัวจะมีที่สำหรับก่อไฟด้วยหินทำอาหาร เรียกว่า คีไฟ มีตุ่มไม้สำหรับเก็บอาหาร ไหมปลาร้า กระทงเกลือ อุปกรณ์นั่งข้าว และเครื่องครัวอื่นๆ ซึ่งมีไม่มาก บนเขาดานครัวตรงกับคีไฟ จะแขวนข้าวโพด แขนงั่วฝักยาว ซึ่งเก็บไว้ปลูกในปีต่อไป

ชานแอ่งน้ำ เป็นพื้นที่ระดับเดียวกับครัว เปิดโล่งไม่กั้น มีแอ่งน้ำดินเผาบรรจุน้ำวางเรียงราย 4 แอ่ง แยกเป็นแอ่งน้ำดื่ม 2 แอ่ง มีฝาปิดมิดชิด มีกระบวยไม้ทำจากกะลาวางพาดบนฝาแอ่ง อีก 2 แอ่ง บรรจุน้ำสำหรับใช้ชำระล้างสิ่งของเครื่องใช้ในครัว

ใต้ถุนเรือนส่วนหนึ่งทำคอกวัวคอกควาย อีกส่วนหนึ่งวางแคร่ไม้ไผ่สำหรับนั่งทำงานจักสาน ทอผ้า และเป็นที่นั่งคุยกับเพื่อนบ้าน ใกล้กับตัวบ้านจะเป็นยุ้งเก็บข้าวเปลือก ปลูกด้วยไม้สูง 2-3 เมตรกั้นมิดชิด ใช้ซี่ควายทาบิดช่องเล็กๆ ที่แผ่นไม้เชื่อมต่อกันไม่ถึง เพื่อป้องกันเม็ดข้าวเปลือกตกหล่นออกตามช่อง ภายในยุ้งข้าวกั้นแบ่งเป็น 2 ส่วน ไม่เท่ากัน ช่องใหญ่กว่าจะเก็บ

ข้าวเหนียวช่องเล็กกว่าจะเก็บข้าวเจ้ามีตะกร้าบรรจุข้าวเจ้า-ข้าวเหนียว ซึ่งคัดเอาไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป บนเพดานภายในยังข้าวมีขวัญข้าว 1 กำมือ แขนงไว้บนเพดานยัง ที่ผนังยังเหน็บใบคูณใบขอ ไว้ที่ด้านนอก หรือด้านในก็ได้ตามแต่เจ้าของบ้านจะเห็นเหมาะสม

เจ้าของบ้านบางคนจะทำคอกสุกรไว้ใต้ถุนยังข้าวในกรณีที่เลี้ยงสุกร บางคนอาจจะทำที่อยู่ของไก่โดยทำยกพื้นสูง เรียกว่า เล้าไก่ เล้าไก่จะทำที่ใต้ถุนเรือน หรือใต้ถุนยังข้าวก็ได้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2506 ทางกรมได้ขยายการบริการด้านไฟฟ้า เข้าสู่บ้านดงทอง ชาวบ้านเริ่มทยอยใช้ไฟฟ้าแทนการจุดกะได และตะเกียง พร้อมกันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของตัวบ้านจากที่เคยปลูกเป็นบ้านไม้ยกพื้นชั้นเดียวมาเป็นบ้านสองชั้น ทำด้วยไม้และอิฐ ภายใต้วบ้านมีการกั้นห้องมากกว่าเดิม มีเครื่องอำนวยความสะดวกภายในบ้านซึ่งเจ้าของบ้านจะซื้อทั้งในระบบเงินสดเงินผ่อน เครื่องอำนวยความสะดวกภายในบ้านส่วนใหญ่เป็นเครื่องไฟฟ้า จากการสังเกตและสัมภาษณ์เจ้าของบ้านทุกหลังคาเรือน พบว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะบ้านเรือนและมีสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านดังนี้ (ตามตารางที่ 2.7 ตารางที่ 2.8 และตารางที่ 2.9)

ตารางที่ 2.7 ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวบ้านดงทอง

ลักษณะบ้าน	จำนวน/หลังคา เรือน
บ้านสองชั้น	49
บ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง	148
บ้านชั้นเดียวไม่ยกพื้น	5
บ้านหลังคามุงกระเบื้องลอนใหญ่	9
บ้านหลังคามุงสังกะสี	193

จำนวนหลังคาเรือนที่มีเครื่องไฟฟ้าอำนวยความสะดวกภายในบ้าน แสดงเป็นตาราง
ได้ดังนี้

ตารางที่ 2.8 จำนวนหลังคาเรือนที่มีเครื่องไฟฟ้าอำนวยความสะดวกภายในบ้าน

ประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า	จำนวน/หลังคา เรือน
ไฟฟ้า	200
โทรทัศน์	185
วี.ดี. โอ	96
พัดลม	194
ตู้เย็น	165
หม้อหุงข้าวไฟฟ้า	182

หลังคาเรือนที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นพาหนะ แสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 2.9 จำนวนของยานพาหนะจำแนกตามหลังคาเรือน

ประเภท	จำนวน/หลังคาเรือน
รถจักรยานยนต์	94
รถจักรยานสองล้อ	154
รถบรรทุก 4 ล้อ	41
รถบรรทุก 6 ล้อ	4
รถบรรทุก 10 ล้อ	3
รถยนต์นั่งส่วนบุคคล	14
ล้อ เชื้อเพลิง	124
เกวียน	1

โดยทั่วไปหลังคาเรือนหนึ่งๆ จะมีพาหนะมากกว่า 1 ชนิด กล่าวคือ บางครัวเรือนมีจักรยานสองล้อ จักรยานยนต์ รถบรรทุก 6 ล้อ และมีล้อเชื้อเพลิง สำหรับขนส่งภาระไปนา และใช้ประโยชน์ด้านอื่น

การแต่งกาย

บ้านดงทอง จัดว่าอยู่ใกล้ตัวเมือง เส้นทางคมนาคมติดต่อกับเมืองสะดวก การติดต่อกันระหว่าง ชนบทกับเมืองเป็นผลให้ชาวบ้านดงทองรับเอาวัฒนธรรม (acculturation) สมัยใหม่จากตัวเมืองกลับไปใช้ในชุมชนตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) การแต่งกายตามอย่างคนในเมือง นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง ที่มีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (cultural diffusion) การแต่งกายสมัยใหม่ ถูกนำเข้ามาสู่หมู่บ้าน โดยหนุ่มสาวที่กลับจากการไปรับจ้างที่กรุงเทพฯ

เดิมการแต่งกายของหญิงและชาย ชาวบ้านมีลักษณะ เฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ของคนชนบท อีสาน กล่าวคือ หญิงชาวบ้านจะนุ่งผ้าถุงยาวคลุมเข่า ได้จากการทอขึ้นใช้เอง ผู้หญิงอีสานจะถูกฝึกให้ใส่ผ้าถุงตั้งแต่วัยเด็ก หญิงมีอายุจะใส่ผ้าถุงมีเชิงทั้งส่วนล่าง เรียกว่า ตีนสั้น และส่วนบน เรียกว่า หัวสั้น ส่วนตัวเสื้อจะสวมใส่คล้ายกันทั้งเด็กและผู้ใหญ่ คือ เสื้อคอกระเช้าใส่อยู่กับบ้าน หากใส่ไปงานบุญและไปวัด จะเปลี่ยนเป็นเสื้อคอกลม แขนกระบอก ผ่าหน้า ติดกระดุม 4 เม็ด ย้อมด้วยสีกรมท่า ถ้าเป็นหญิงสูงอายุจะเบี่ยงทับด้วยผ้าสไบพื้นบ้าน ซึ่งเรียกว่า ผ้าแพร

ส่วนผู้ชายจะใส่กางเกงขาก๊วยตั้งแต่เด็กจนถึงผู้สูงอายุ เมื่อเป็นหนุ่มจะเริ่มนุ่งผ้าชะม้า ไปจนถึงแก่เฒ่า นุ่งอยู่กับบ้านโดยไม่สวมเสื้อ ผู้ชายเมื่อแต่งงานมีครอบครัวจะเริ่มใส่ผ้าโสร่ง และใส่ตลอดไปจนถึงแก่เฒ่า ผ้าโสร่งนุ่งอยู่กับบ้านและมุ่งไปงานบุญโดยมัดเอาด้วยผ้าแพรไหมหลายทางยาว แต่ถ้าไปทำไร่ทำนา และเดินทางจะนุ่งกางเกงขาก๊วย เสื้อแขนยาวมีปก ติดกระดุมผ่าหน้า สีกรมท่าทั้งชุด ผูกเอาด้วยผ้าชะม้า ชุดที่ใช้ใส่เดินทางจัดว่าเป็นเสื้อผ้าใหม่ ส่วนชุดที่ใส่ทำงาน เป็นเสื้อผ้าเก่า ดังนั้น ผู้ชายชาวบ้านมีผ้าถุง 3 ชนิด ได้แก่ กางเกงขาก๊วย ผ้าชะม้า และผ้าโสร่ง ผู้ชายไม่นิยมสวมเสื้อเมื่ออยู่กับบ้าน จะสวมเสื้อเมื่อออกนอกบ้านเพื่อไปทำนาในไร่ทำนาใส่เดินทาง ไปหรือไปวัด

ปัจจุบันนี้ชาวบ้านชายหญิง ได้เปลี่ยนแปลงการแต่งกายตามสมัยใหม่ที่พบเห็นทั่วไปในสังคมเมือง ผู้ชายในหมู่บ้านตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่ใส่กางเกงขาสั้นและกางเกงขายาวแทนการใส่กางเกงขาก๊วย ผูกผ้าชะม้า นุ่งโสร่ง มีผู้สูงอายุชายบางคนเท่านั้นที่ยังคงใส่โสร่งและกางเกงขาก๊วย ส่วนผู้หญิงชาวบ้านวัยเด็กถึงวัยรุ่น ใส่กางเกงขาสั้นขายาวและกระโปรงแทนการใส่ผ้าถุง ถ้าเป็นวัยผู้ใหญ่จะนุ่งผ้าถุง เมื่ออยู่กับบ้านและไปทำบุญที่วัด นิยมนุ่งกางเกงขายาวเมื่อเดินทางไปทำธุระในตัวเมือง ไปงานพิธีของเพื่อนบ้าน คงมีเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้นที่ยังใส่ผ้าถุงตลอดเวลา เปลี่ยนแปลงเฉพาะเสื้อ จากเสื้อคอกลมแขนกระบอก ผ่าหน้าติดกระดุมเป็นเสื้อสีขาว คอกลม ผ่าหน้าติดกระดุมแขนสั้นใช้ผ้าลูกไม้สีขาว หรือผ้าสีขาว เบี่ยงทับเสื้อเมื่อไปวัดหรืองานบุญส่วนตัว เสื้อของชายหญิงชาวบ้านวัยเด็กถึงผู้ใหญ่ไม่มีลักษณะเฉพาะแต่มีหลากหลายรูปทรง แล้วแต่จะหาซื้อ มาใส่ตามความพอใจของตัวเอง

จึงกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกายของชาวบ้านดงทอง พบว่าเปลี่ยนแปลงไปมากตามอย่างคนในเมือง ส่วนรูปแบบการแต่งกายดั้งเดิมตามลักษณะของคนอีสาน ยังพบในกลุ่มของผู้สูงอายุ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พอนจะนำมากล่าวได้ดังนี้

1. การติดต่อกันระหว่างชาวบ้านดงทองกับตัวเมืองสะดวกขึ้น เนื่องจากมีการปรับปรุงถนนผ่านหมู่บ้านสู่ตัวเมือง คือ ถนนแจ้งสนิท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 ผู้สูงอายุคนหนึ่งกล่าวว่า "ตั้งแต่ถนนลาดยางมะตอย มีรถวิ่งมากขึ้น ชาวบ้านขายข้าวให้เจ๊กได้เงิน ก็ไปซื้อเสื้อผ้าเจ๊กมาใส่" นอกจากนี้หนุ่มสาวที่ไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ เมื่อกลับมาบ้านจะใส่เสื้อผ้าตามสมัยใหม่มาอวดหนุ่มสาวในหมู่บ้าน จนทำให้หลายคนอยากไปรับจ้างที่กรุงเทพฯ เพราะอยากมีเสื้อผ้าสวยๆ ทันสมัย ใส่อย่างคนอื่นเขาบ้าง

2. การติดต่อกับกลุ่มสังคมที่เป็นทางการ ของรัฐในรูปแบบต่างๆ โดยชาวบ้านติดต่อกับเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางคนเป็นเจ้าหน้าที่ ตลอดจนการเข้าโรงเรียนของลูกหลานมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสได้พบเห็นจนมีความคุ้นเคยกับการแต่งกายสมัยใหม่มากขึ้น

อาหาร

ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในบ้านดงทอง วัฒนธรรมบางอย่างของชาวบ้านสูญหายไป เพราะถูกกลืน (assimilation) โดยกระแสวัฒนธรรมจากสังคมเมือง ซึ่งรับรูปแบบมาจากตะวันตก แต่วัฒนธรรมด้านอาหารพื้นบ้านยังคงดำรงอยู่เรื่อยมา แม้จะมีอาหารแปลกใหม่จากภายนอกเข้าสู่หมู่บ้านในรูปของก๋วยเตี๋ยว ต้มก๋วยจั๊บ และอาหารตามอย่างโต๊ะจีนก็ตาม ชาวบ้านยังคงนิยมรับประทานอาหารพื้นบ้าน แม้จะจากบ้านไปเรียนหนังสือหรือไปทำงาน ที่กรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดในภาคอื่น จะพยายามนำอาหารพื้นบ้านไปรับประทานด้วย หรือเมื่อกลับภูมิลำเนา พ่อแม่จะจัดอาหารพื้นบ้านไว้รอ อาหารพื้นบ้านของชาวบ้านดงทอง จำแนกได้ดังนี้

อาหารที่รับประทานประจำวัน ได้แก่ ปลาบ่น เป็นน้ำพริกปลาท้มด้วยน้ำต้มปลาร้าแกงอ่อม ได้แก่ แกงอ่อมกบ อ่อมปลา อ่อมเนื้อไก่ ปลาแดกบองมีลักษณะคล้ายกับปลาร้าสับจิ้มผัก ส้มตำ ลาบปลา อาหารหมัก ได้แก่ ไล่กรอก ปลาต้มตัวใหญ่ ส้มปลาน้อยเป็นปลาต้มตัวเล็ก ส้มหมูส้มวัว หรือแหนมหมู แหนมวัว ผักดอง และขนมจีน

ในฤดูกาลต่างๆ อาหารที่รับประทานประจำวันจะมีหลายชนิดเพิ่มขึ้น ดังนี้

ในฤดูฝน อาหารที่หาได้เพิ่มขึ้นมา ได้แก่ อูดฮวก หรือแกงอ่อมลูกอ๊อด แกงเห็ดแกงหน่อไม้

ในฤดูหนาว อาหารที่หาได้เพิ่มขึ้นมา ได้แก่ อดปลาชิว แกงหอยขม ต้มหอยโข่ง แกงผักชีเหล็กใส่เอ็นวัว

ในฤดูแล้ง อาหารที่หาได้เพิ่มขึ้นมา ได้แก่ ยำกึ่งก่า ยำไข่มดแดง แกงอ่อมหนุณา คั่วแมงกิ้น

นอกจากนี้ยังมีอาหารที่จัดในงานพิธีซึ่งเจ้าภาพจัดเลี้ยงแขกในงานพิธี คือบุญบวช บุญเลี้ยงพระ งานแต่งงาน บุญกุศล งานศพ อาหารที่บ้านที่เจ้าภาพจัดเลี้ยงแขก ส่วนใหญ่จะเป็นจำพวกเนื้อ ได้แก่ ลาบเนื้อวัว ลาบเนื้อหมู มีทั้งลาบสุก และลาบดิบ เรียกว่า ลาบเลือด ที่ขาดไม่ได้คือต้มเครื่องใน เอ็นวัว ต้มเครื่องในหมู นอกเหนือจากนี้ อาจจะมีขนมจีน แกงอ่อมปลาแห้ง และอื่นๆ แล้วแต่เจ้าภาพจะจัดหา

อาหารต่างๆ เหล่านี้ปรุงด้วย น้ำปลาร้าเป็นหลัก ยกเว้นอาหารจำพวกหมักปรุงด้วยเกลือเท่านั้น ชาวบ้านกล่าวว่าอาหารเหล่านี้เหมาะที่จะรับประทานกับข้าวเหนียว อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านได้หุงข้าวสวยรับประทานบ้างเป็นบางครั้งในมือกลางวันและเจ้าภาพเริ่มจัดข้าวสวย คู่กับข้าวเหนียวในงานบุญที่บ้าน หลังจากที่ชาวบ้านได้นำข้าวเจ้าพันธุ์หอมมะลิมาปลูกประมาณปี พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา

การนันทนาการ

โดยธรรมชาติของร่างกายคนเราแล้วหากเกิดความเหน็ดเหนื่อย ตรึง เครียดจากการทำงานจะต้องจัดให้ร่างกายได้พักผ่อน ผ่อนคลาย ซึ่งสามารถทำได้หลายรูปแบบ ชาวบ้านดงทองก็เช่นเดียวกันมีนันทนาการหลายรูปแบบ ทั้งระดับสังคมและปัจเจกบุคคล มีดังนี้

1. การนันทนาการระดับสังคม ในลักษณะประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน ดังนี้

1.1 นันทนาการที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา ชาวบ้านจะไปวัดร่วมกันตักบาตร ถวายอาหารพระภิกษุสามเณร เมื่อเสร็จแล้วชาวบ้านจะนำอาหารที่เหลือมานั่งล้อมวงรับประทานด้วยกันพร้อมกับพูดคุยกันไปด้วย ตอนเย็นหากมีการเวียนเทียนชาวบ้านหนุ่มสาวถือโอกาสนี้พบปะพูดคุยหยอกล้อกัน ในวันออกพรรษาดูเหมือนจะมีรูปแบบนันทนาการแฝงอยู่มาก เพราะชาวบ้านมีความยินดีที่ได้นำมาข้าว หรือรวงข้าวอ่อน ของตนมาทานเป็นเครื่องปรุงชนิดหนึ่งในข้าวมธุปายาส ในวันนั้นเด็กหนุ่มจุดประทัด พระสงฆ์ จุดบั้งไฟทะเล โยมผู้หญิงช่วยกันกวาดข้าวมธุปายาสตอนเช้า

ของวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านเฝ้าชม ผลไม้พร้อมกับข้าวเหนียวใส่จานมาตักบาตรเทโว ผู้หญิงจะแต่งตัวสวยมาอวดกัน ส่วนหนุ่มๆ จะถือโอกาสแอบดูผู้หญิง บุญวันออกพรรษาจึงได้รับทั้งความสนุกสนานและอิมเอิบใจ

1.2 นันทนาการที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมในบุญประเพณีของชาวบ้าน ได้แก่ บุญข้าวสาร ข้าวประดับดิน บุญผาเวส บุญสงกรานต์ พิธีขอฝน (บุญบั้งไฟ เช็งแม่นางดั่ง เช็งเซียงซ่อง) เลี้ยงผีปู่ตา นอกจากจะเป็นพิธีขอฝนแล้วชาวบ้านยังถือว่าเป็นบุญประเพณีที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้สนุกสนานเต็มที่ ก่อนทำนา อันเป็นงานหนักของชาวบ้าน ส่วนบุญข้าวจี๋ บุญคุ้มและบุญคุ้มข้าวใหญ่ เป็นพิธีกรรมเฉลิมฉลองผลผลิตข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ในปีนั้น โดยให้ทานข้าวใหม่ในรูปของข้าวจี๋ ข้าวเปลือก และทำอาหารคาวหวานถวายพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และร่วมกันรับประทานอาหารเหล่านั้นเป็นการเฉลิมฉลอง

2. นันทนาการระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งแฝงอยู่ในรูปร่างพิธีภายในครอบครัว และการพักผ่อนส่วนตัว งานพิธีในครอบครัวคืองานบุญที่เจ้าของบ้านจัดขึ้นเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่สมาชิกภายในบ้าน ได้แก่ บุญขึ้นบ้านใหม่ บุญเลี้ยงพระ บุญกฐิน บุญบวช งานแต่งงาน บุญคุณลาน ลงแขก ดำนาเกี่ยวข้าว นันทนาการดังกล่าวแม้เจ้าภาพจะเหน็ดเหนื่อย แต่อิมเอิบใจมีความสุข

ส่วนนันทนาการส่วนตัว มักจะแฝงอยู่ในรูปของการทำงาน เช่น เด็กผู้ชายขี่ควายเลี้ยง ผีปากร้องเพลง การตกเบ็ด ยิงนก ยิงหนู ล่าแย้ล่ากิ้งก่า ตอนเย็นหลังจากรับประทานอาหารเย็น จะจับกลุ่มดูโทรทัศน์ภายในบ้าน หลังจากนั้นผู้ใหญ่จะออกมานั่งจับกลุ่มคุยกันบนแคร่หน้าบ้านคนใดคนหนึ่งก่อนแยกย้ายกันเข้านอน

กลุ่มทางสังคม (Social Group)

หมายถึง กลุ่มของชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ภายใต้การสนับสนุนแลดูแลจากองค์กรของรัฐ จากการเก็บข้อมูลพบว่า กลุ่มทางสังคมในบ้านเกิดขึ้นเมื่อหน่วยงานพัฒนาชุมชนเข้ามาพัฒนาบ้านดงทอง ประมาณปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา กลุ่มทางสังคม มีดังนี้

กลุ่มแม่บ้าน จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมอาชีพของแม่บ้าน อาชีพที่ส่งเสริมแก่กลุ่มแม่บ้านในระยะแรกได้แก่ การทอผ้าที่กระตุก โดยหน่วยงานพัฒนาชุมชน ต่อมาการทอผ้าด้วยที่กระตุกได้ยก

เลิกไป เนื่องจากแม่บ้านให้ความสนใจน้อย ต่อมา แม่ทางการจะแนะนำอาชีพเสริมให้แก่แม่บ้านอีก แต่ไม่ได้รับความสนใจ จากการสัมภาษณ์แม่บ้านพบว่า แม่บ้านเองไม่ค่อยให้ความสนใจอาชีพเสริมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐนัก เนื่องจากไม่มั่นใจว่าจะมั่นคงพอที่จะมีรายได้เข้าสู่ครอบครัว จึงสนใจที่จะประกอบอาชีพส่วนตัวมากกว่า ได้แก่การทำนา การค้าขาย บทบาทของกลุ่มแม่บ้านที่ปฏิบัติในปัจจุบันมักจะเป็นการเข้าอบรมและศึกษาดูงาน ซึ่งจัดโดยหน่วยงานพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตามแม้บทบาทของกลุ่มแม่บ้านที่สนับสนุนโดยองค์กรของรัฐจะน้อย แต่บทบาทของกลุ่มแม่บ้านในด้านการบริการในชุมชนมีมาก กล่าวคือ เมื่อถึงเทศกาลทำบุญประเพณี กลุ่มแม่บ้านจะมีบทบาทในการเตรียมงานจัดการเรื่องอาหาร ดูแลความเรียบร้อยตั้งแต่เริ่มงานจนงานเสร็จสิ้น

กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีสมาชิกเป็นชาวบ้านทั้งชายและหญิง ปัจจุบันกิจกรรมของกลุ่มลูกเสือชาวบ้านมีตามวันสำคัญ ได้แก่ การเข้ามาร่วมทำกิจกรรม เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เนื่องในวันเฉลิมพระชนพรรษา 5 ธันวาคม และ 12 สิงหาคม

กลุ่ม อสม. หรืออาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน และกลุ่ม พสส. จัดทำขึ้นเพื่อทำหน้าที่ด้านสาธารณสุขในหมู่บ้านภายใต้การดูแลของสำนักงานอนามัยตำบลทอง สมาชิกของกลุ่ม อสม. และกลุ่ม พสส. ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านและผู้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มแม่บ้าน มีบทบาทในการให้คำแนะนำ และชักจูงชาวบ้านให้ช่วยกันรักษาสุขภาพอนามัยสุขภาพิบาล ในหมู่บ้านแนะนำให้เด็กๆ มาฉีดวัคซีน และร่วมกับพนักงานสาธารณสุขประจำตำบลทองจัดอาหารเสริมแก่ทารกและเด็กที่เป็นโรคขาดสารอาหาร

จากการสัมภาษณ์ (interview) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) พบว่ากลุ่มทางสังคมในบ้านคงมีความตื่นตัวต่อบทบาทที่สนับสนุน โดยองค์กรของรัฐน้อย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีภาระส่วนตัวในครอบครัว คือ การดูแลลูกๆ และสามี ตลอดจนการทำมาหากิน

ชีวิตประจำวัน ประเพณีพิธีกรรมในรอบปี

การดำเนินชีวิตประจำวัน

ชาวบ้านดงทอง ดำเนินชีวิตไปตามอาชีพของครอบครัว ซึ่งมีหลากหลายอาชีพ ได้แก่ การทำนา ทำนาสวน ช่างปลูกบ้าน ค้าขาย รับราชการ ตลอดจนพนักงาน ลูกจ้าง เป็นผลให้ พฤติกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันแตกต่างกัน โดยมีความสัมพันธ์กับฤดูกาลในรอบปี ยกเว้นอาชีพ รับราชการ พนักงาน ดำเนินไปโดยไม่สัมพันธ์กับฤดูกาล ดังนั้นจึงจำแนกพฤติกรรมชีวิตประจำวัน ของชาวบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

ชาวบ้านที่มีพฤติกรรมประจำวันสัมพันธ์กับฤดูกาล ในรอบปี

ชาวบ้านที่มีพฤติกรรมประจำวันไม่สัมพันธ์กับฤดูกาลในรอบปี

1. กลุ่มชาวบ้านที่มีพฤติกรรมประจำวัน สัมพันธ์กับฤดูกาลในรอบปี ชาวบ้านกลุ่มนี้มีการปรับตัว (adaptation) สูงต่อการดำเนินชีวิตเนื่องจากมีอาชีพขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ดังนี้

ฤดูฝน เริ่มจากเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

ระยะแรกของฤดูฝน คือเดือนพฤษภาคม (เดือน 6) ชาวบ้านเริ่มออกไปท่อนาเพื่อเตรียมพื้นที่ทำนาและหว่านกล้า กล่าวคือ เวลาประมาณ 09.00 น. (หลังอาหารเช้า) พ่อบ้าน และลูกชายจูงควายไปนา แม่บ้านและลูกสาว ชนสัมภาระใส่ล้อ ได้แก่ อาหารกลางวัน คราด ไถ จอบ เสียม พร้า คันไถวิดน้ำ บางครัวเรือนใช้เครื่องสูบน้ำ แล้วช่วยกันเข็นล้อไปนา การเตรียมพื้นที่ไถนาในระยะแรกคือไถสุดเพื่อกำจัดหญ้าและวัชพืชอื่น ๆ เป็นการปรับพื้นที่ไว้รอการไถแปรเพื่อปักดำในเดือนมิถุนายน การไถครั้งแรกนี้ บางครัวเรือนจ้างรถไถแทนการไถเองด้วยควาย ครัวเรือนใดที่ทำนาหว่านด้วย จะเริ่มหว่านเดือนพฤษภาคม ในช่วงเดียวกันนี้จะมีการคราดไถเพื่อหว่านข้าวปลูก สำหรับเตรียมต้นกล้าไว้ปักดำในเดือนมิถุนายน (เดือน 7) เวลาประมาณ 17.00 น. จูงควายและชนสัมภาระต่างๆ กลับบ้าน

ระยะที่สองของฤดูฝน เริ่มเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกรกฎาคม เป็นระยะปักดำ ชีวิตประจำวันช่วงนี้มีความเร่งรีบกว่าเดือนพฤษภาคม เพราะต้องรีบปักดำให้ทันน้ำฝนที่กำลังพอเหมาะ ส่วนต้นกล้ามีอายุพอดีกับการปักดำ ดังนั้นชาวนาต้องออกไปทำนาแต่เช้าตรู่ กลับเข้าหมู่บ้านในตอนเย็น กล่าวคือเวลา 5 นาฬิกาพ่อบ้าน ลูกชาย จูงควาย พร้อมกับเข็นเครื่องมือทำนา เตรียม

พื้นที่ไว้ปักดำในวันนั้น หากหลังคาเรือนใดมีการจ้างดำ ลูกจ้างจะไปนาและลงมือปักดำในเวลา 06.00 น. ในตอนสาย เวลา 08.00 น. แม่บ้านนำอาหารที่เตรียมไว้สำหรับมือเช้าและมือกลางวันไปให้สมาชิกที่นา หลังอาหารเช้าสมาชิกทุกคนลงมือดำนา โดยพ่อบ้านหรือลูกชายทำหน้าที่ไถนา แม่บ้าน ลูกสาวและลูกจ้างทำหน้าที่ปักดำ ไปจนถึงเวลา 13.00 น. หยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน เวลาประมาณ 14.30 น. หลังหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน ทุกคนช่วยกันถอนต้นกล้า เตรียมไว้สำหรับนำไปปักดำในวันรุ่งขึ้น เวลาประมาณ 17.00 น. แม่บ้านและลูกสาวกลับบ้านเพื่อเตรียมหาอาหารมื้อเย็น ส่วนพ่อบ้าน ลูกชายและลูกจ้าง ยังคงถอนต้นกล้าต่อไปจนถึงเวลา 19.00 น. จึงกลับบ้าน โดยจูงควายกลับบ้าน ส่วนเครื่องมือทำนาอื่นๆ เก็บซ่อนไว้ที่นา จนกว่าจะเสร็จสิ้นการดำนา จึงนำกลับไปเก็บไว้ที่บ้าน บางหลังคาเรือนมีบุตรอยู่ในวัยเรียน หากเรียนที่โรงเรียนในท้องถิ่น ลูกๆ จะไปช่วยพ่อแม่ทำนาในช่วงหลังเลิกเรียน ในวันเสาร์และวันอาทิตย์ช่วยตั้งแต่เช้าตรู่ถึงตกเย็น พฤติกรรมชีวิตประจำวันดังกล่าวของชาวบ้านกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ในหมู่บ้านดำเนินไปจนกว่าการปักดำจะสิ้นสุดคือ ตลอดเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกรกฎาคม

ฤดูฝนหลังเสร็จสิ้นการดำนา อยู่ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม พฤติกรรมประจำวันของชาวบ้านในช่วงนี้หลากหลายตามอาชีพ เป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง จัดเป็นงานที่รองรับหลังดำนาเสร็จ เพื่อรอการเก็บเกี่ยวที่จะมาถึงประมาณเดือนพฤศจิกายน จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) พบพฤติกรรมประจำวันหลากหลายของชาวบ้านเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ พ่อบ้านรวมกลุ่มกัน กลุ่มละ 3-4 คน เดินทางออกจากหมู่บ้านไปซื้อสุกร วัวควายจากหมู่บ้านใกล้เคียงแล้วนำไปขายส่งให้เจ้าประจำที่ตลาดในตัวจังหวัด กลับถึงหมู่บ้านในตอนเย็น พ่อบ้าน แม่บ้านหลายครัวเรือน บรรทุกสินค้าใส่รถบรรทุกของตัวเองไปเร่ขายตามหมู่บ้านอื่น หรือตามตลาดในตัวเมือง สินค้าที่บรรทุกไปขายได้มาจากการไปเหมาซื้อตามไร่นาในพื้นที่จังหวัดยโสธร หรือจังหวัดอื่นใกล้เคียงและอยู่ไกลตามแหล่งที่มีสินค้า สินค้าดังกล่าว ได้แก่ พริกแห้ง หอมแห้ง กระเทียมแห้ง แดงโม แดงไทย ลำไย ทุเรียน สับรด เงานะ ผักทอง และผลไม้อื่นๆ ตามแต่หาซื้อได้ พ่อบ้าน แม่บ้านกลุ่มนี้จะออกเดินทางตอนเช้าตรู่ กลับเข้าหมู่บ้านตอนเย็น มีคนแก่เฒ่าบ้านและคอยดูแลหลานๆ

หลังอาหารมื้อเช้าร้านเสริมสวยสตรี เริ่มรับลูกค้าหลังจากที่ปิดร้านมาหลายเดือน เพราะติดภาระดำนา ช่วงตัดผมชายยกเก้าไปตั้งใต้ร่มไม้ใกล้เรือน พร้อมด้วยกระบะเป่าเครื่องมือตัดผม เมื่อมีลูกค้าชายชาวบ้านมาร้องเรียก หลายครัวเรือนที่แม่บ้านและลูกๆ ช่วยกันเตรียมอาหาร

พื้นบ้านเพื่อขายแก่เพื่อนบ้านในตอนกลางวัน ในขณะที่พ่อบ้านที่เป็นช่างปลูกบ้านถือเครื่องมือก่อสร้างบ้านทยอยไปพบกันที่บริเวณรับเหมาปลูกบ้าน ภายในพื้นที่บ้านดงทอง และเร่งก่อสร้างให้เสร็จก่อนฤดูเก็บเกี่ยวจะมาถึง บางครัวเรือนแม่บ้านเริ่มกิจกรรมทอผ้าพื้นบ้านส่งขายให้เจ้าประจำ ในขณะที่เดียวกันมีชาวบ้านหลายคนออกไปทุ่งนาของตัวเอง เพื่อดูแลต้นข้าวและเก็บหาพืชผัก หน่อไม้ ดักกุ้ง ปลา กบ ตามท้องนาเป็นอาหารในครัวเรือนส่วนที่เหลือนำมาขายที่ตลาดในหมู่บ้านตอนเย็น พ่อบ้านแม่บ้านบางรายแบกจอบเสียมไปไร่ เพื่อขุดดินทำสวนปลูกผักแพง แดงร้าน แดงกวา พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ผลผลิตจากพืชสวนเหล่านี้เป็นรายได้ส่วนหนึ่งในครัวเรือน ตามเส้นทางจากหมู่บ้านไปยังป่าใกล้ชุมชน จะพบชาวบ้าน ชาย หญิง จูงวัวควาย เดินเลาะเล็มหญ้า แต่ก็มีชาวบ้านอีกหลายคนยังคงจูงควายไปเลี้ยงตามทุ่งนา หลายครัวเรือนเลือกที่จะผูกควายไว้ที่คอก โดยเจ้าของเกี่ยวหญ้าให้กิน

ฤดูหนาว เริ่มจากเดือนกุมภาพันธ์ เป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในนา ชาวบ้านจะหยุดการประกอบอาชีพอื่นที่ทำในช่วงหลังการทำนา ทั้งนี้เพราะมีความจำเป็นต้องเก็บเกี่ยวให้เสร็จก่อนต้นข้าวจะแก่จัด เมล็ดร่วงลงดิน ตอนเช้าตรู่คนแก่จะลุกขึ้นมาก่อไฟผิงหน้าบ้าน พ่อบ้านและลูกชายจูงควายไปผูกเลี้ยงไว้ทุ่งนา พร้อมกับขนเครื่องมือที่จะต้องใช้ในฤดูเก็บเกี่ยว บรรทุกใส่ล้อได้แก่ เคียว คันหลาว ตั่งนวดข้าว ไม้นวดข้าว เครื่องมือเหล่านี้จะเก็บซ่อนไว้ตามกองฟาง จนกว่าจะเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจึงจะนำกลับบ้าน ครัวเรือนใดมีการจ้างเกี่ยวจะให้ลูกจ้างเริ่มทำงานเวลาประมาณ 06.00 น. ตอนสายเวลาประมาณ 08.00 น. แม่บ้านหาอาหารสำหรับมือเช้าและมือกลางวันไปให้สมาชิกที่นาหลังอาหารเช้า ทุกคนช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าวไปจนถึงเวลา 13.00 น. จึงหยุดพักรับประทานอาหารกลางวันเวลาประมาณ 14.30 น. จึงกลับบ้าน ส่วนพ่อบ้านและลูกชายนอนค้างคืนที่บริเวณลานนวดข้าวเพื่อเฝ้าลมข้าว และกองข้าวส่วนที่นวดเสร็จรอขนเพื่อการเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้น บางครัวเรือนจะขนข้าวเปลือกส่วนที่นวดเสร็จโดยใช้กระสอบบุ่ยบรรจุ แล้วใช้ล้อบรรทุกเข็นกลับบ้านไปเก็บใส่ยุ้งข้าวทุกเย็น ครัวเรือนที่มีบุตรอยู่ในวัยเรียน ซึ่งเรียนที่โรงเรียนในท้องถิ่นหรือสถานศึกษาในตัวจังหวัดจะได้แรงงานลูกๆ ช่วยหลังเลิกเรียนและวันหยุดเสาร์และอาทิตย์

ในฤดูเก็บเกี่ยวนี้น้ำในแปลงนาแห้งขอด ชาวบ้านจะจับปลาตามแปลงนาที่น้ำแห้งขอด เรียกว่า เอาปลาช่อน โดยแม่บ้านใช้สวิงตัก พ่อบ้านจะปักเบ็ดตามริมหนองตอนเย็นเพื่อดักปลาเป็นอาหารในครัวเรือน

ฤดูแล้ง เริ่มจากเดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน พฤติกรรมชาวบ้านกลับเข้าสู่ความหลากหลาย อีกครั้งตามอาชีพเสริมของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นแม่บ้านหรือหญิงที่มีอาชีพเสริมสวย พ่อบ้านบางคนหรือเด็กหนุ่มที่เป็นช่างตัดผม กลุ่มพ่อบ้านเดินทางออกไปซื้อขาย สุก รว กล้วย ที่หมู่บ้านอื่น พ่อบ้านแม่บ้านที่มีรถกระบะส่วนตัวออกไปรับซื้อพืชไร่พืชสวนเพื่อนำไปเร่ขายตามชุมชนอื่นหรือกลับมาขายยังตลาดในหมู่บ้าน ช่างปลูกบ้านเริ่มงานของตัวอย่างคึกคัก แคร่ขายนมเงินล้มตำไถ่อย่าง ชาวเหนียว หนานตาซัน นอกจากนี้ยังมีรถเข็นน้ำแข็งไสขาย รถเข็นขายกล้วยเดี่ยวเนื้อเข็นขายไปตามตรอก ซอย และทางเดินในหมู่บ้าน

หลายครัวเรือนเริ่มทำสวนผักเพื่อขาย ชาวบ้านส่วนหนึ่งทำสวนในพื้นที่โคกเคยเป็นป่าใกล้หมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า ดง หรือ ไร่ แต่อีกหลายครัวเรือนเลือกใช้พื้นที่ลุ่มได้แก่ที่นาติดหมู่บ้าน เพราะสะดวกในการดูแลรักษา จึงปลูกได้เฉพาะหลังฤดูเก็บเกี่ยวเท่านั้น พืชสวนที่ปลูกในบริเวณนี้ ได้แก่ ค่ะน้ำ คลื่นไฉ่ กระหล่ำดอกและผักกวางตุ้ง ดังนั้นจึงพบว่าตอนเย็นพ่อบ้านแม่บ้าน ช่วยกันรดน้ำผัก แล้วตัดผักซึ่ง โทษขอขายบรรจุใส่หาบกลับบ้านตอนเช้าตรู่แม่บ้านจะหาบผักเหล่านี้ไปขายที่ตลาดในตัวจังหวัดมากกว่าที่จะขายที่ตลาดในชุมชน ตอนสายหลังอาหารเช้าเด็กหนุ่มจะชวนกันออกล่าแย้ กิ้งก่า ส่วนผู้หญิงไปซุดแมงกิ้นูน ซึ่งเป็นแมลงชนิดหนึ่งตอนกลางวันจะอยู่ในรูดิน ตอนกลางคืนอยู่บนยอดไม้ และหาไข่มดแดงตามยอดไม้ สัตว์เหล่านี้เป็นอาหารของชาวบ้าน หากหาได้จำนวนมากมีส่วนเกิน (surplus) จะนำมาขายที่ตลาดเป็นในหมู่บ้าน หลังอาหารเย็นเวลาประมาณ 20.00 น. พ่อบ้านและเด็กหนุ่มชวนกันออกล่าหนูตามทุ่งนา โดยมีปืนแก๊ปและไฟฉายเป็นเครื่องมือสำคัญ บางส่วนแยกตัวออกไปหาแมงกิ้นูน โดยใช้ไฟฉายส่องตามยอดไม้ บริเวณที่เคยเป็นป่าใกล้หมู่บ้าน ในขณะที่พ่อบ้านและเด็กหนุ่มบางส่วนออกไปล่าหนูและหาแมงกิ้นูนนั้น มีชาวบ้านชายหญิงออกไปนั่งจับกลุ่มคุยกันบนแคร่ไม้ไผ่หน้าบ้านของคนใดคนหนึ่งหลังจากดูโทรทัศน์เนื่องจากอากาศร้อน เรื่องราวที่คุยกันเป็นเรื่องที่แต่ละคนได้พบเห็นมาในแต่ละวันมีพ่อบ้านรายหนึ่งบรรทุกหอม กระเทียมแห้งไปขายที่หมู่บ้านอื่น ได้นำเรื่องราวผีแม่หม้ายออกอาละวาดผู้ขายในหมู่บ้านนั้นมาเล่าให้เพื่อนบ้านฟังจนทุกครัวเรือนในหมู่บ้านแดงทองต้องทำหุ่นผู้ขายไว้ป้องกันผีแม่หม้ายไม่ให้เข้าไปเอาชีวิตคนภายในบ้าน ส่วนคนแก่จะพูดคุยเรื่องราวต่างๆ ในอดีตให้ลูกหลานฟังหลายคนก็ถามทุกข์สุขกันเนื่องจากตอนกลางวันต่างติดภาระทำมาหากิน ดังนั้นกิจกรรมของชาวบ้านหลังอาหารเย็น บนแคร่ไม้ไผ่ นอกจากจะได้พูดคุยไต่ถามกันแล้วยังเป็นการได้ผ่อนคลายความอบอ้าวก่อนแยกกันไปนอน

2. ชาวบ้านที่มีพฤติกรรมประจำวันไม่สัมพันธ์กับฤดูกาล กล่าวคือการดำเนินชีวิตประจำวันของคนกลุ่มนี้ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ได้แก่ผู้มีรายได้ประจำจากการรับราชการ เป็นพนักงาน ลูกจ้างตามหน่วยงานของรัฐและเอกชนในตัวจังหวัด รวมไปถึงผู้ที่อยู่ในวัยเรียน บุคคลเหล่านี้มีทั้งเป็นลูกหลานของคนในหมู่บ้านและเป็นบุคคลในท้องถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านในฐานะของลูกชายและลูกสะใภ้ ช่วงเช้า เวลา 07.30 น. คนกลุ่มนี้จะเดินทางออกจากหมู่บ้านไปทำงานตามหน่วยงานหรือองค์กรที่สังกัดด้วยรถจักรยานยนต์และรถยนต์ส่วนตัว ลูกจ้างหลายคนขึ้นคอยรถโดยสารประจำทางพร้อมกลุ่มนักเรียนกลับหมู่บ้านอีกครั้งในตอนเย็น เวลาประมาณ 17.00 น. พฤติกรรมประจำดำเนินไปในลักษณะนี้ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ วันหยุดเสาร์และวันอาทิตย์จึงได้หยุดพักและใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับคนอื่น โดยออกไปท่องเที่ยวเพื่อช่วยครอบครัวดำเนินาและเกี่ยวข้าว

นอกจากการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั้ง 2 กลุ่มตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มีชีวิตในแต่ละวันไม่เปลี่ยนแปลงคือ กลุ่มคนสูงอายุ ไม่ว่าจะเป็ฤดูกาลใดก็ตาม ผู้สูงอายุชายหญิงจะตื่นแต่เช้า ถือกระบี่ข้าวออกมายืนใส่บาตรหน้าบ้านตัวเอง บางวันไปยืนเรียงแถวใส่บาตรพระตามสี่แยกใกล้บ้าน เมื่อใส่บาตรเสร็จจะพูดคุยไถ่ถามทุกข์สุขกันก่อนแยกกันกลับมาเฝ้าบ้านให้ลูกหลาน

ประเพณีพิธีกรรมในรอบปี

วิถีชีวิตของชาวบ้านดงทอง ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อพื้นบ้าน ผสมผสานกับแนวคิดของพระพุทธรศาสนา จึงปรากฏออกมาในรูปของประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปีซึ่งมีทั้งพิธีกรรมของชุมชนและพิธีกรรมภายในครอบครัว ดังนั้นเมื่อถึงเดือนต่างๆ ในรอบปีชาวบ้านดงทองจึงมีประเพณีพิธีต่างๆ เรียกว่า ฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นเหมือนบรรทัดฐานทางสังคม (social norms) ของชาวบ้านจากการที่บ้านดงทองอยู่ใกล้ตัวจังหวัด (ห่างจากตัวจังหวัด 6 กิโลเมตร) รวมทั้งหนุ่มสาวนิยมไปทำงานที่กรุงเทพฯ และอิทธิพลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้กระแสวัฒนธรรมเมืองเข้าสู่ชุมชนในรูปของวัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material culture) ได้แก่ ความคิด ค่านิยม จึงเป็นผลให้ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างถูกละเว้นต่อการถือปฏิบัติ อย่างไรก็ตามชาวบ้านดงทองยังคงสืบต่อประเพณีพิธีกรรมตามฮีตสิบสองตั้งแต่เดือนอ้ายถึงเดือนสิบสอง ดังนี้

เดือนอ้าย

บุญเข้ากรรม พระสงฆ์วัดต้นโพธิ์ศรีและวัดอัมพวันน้อย ทำพิธีปริวาสกรรม ชาวบ้านเรียกว่า บุญเข้ากรรม เป็นเวลา 3 วัน ถือฤกษ์วันขึ้น 15 ค่ำ บุญเข้ากรรมเป็นพิธีกรรมที่สงฆ์ต้องอาบัติสัมมาทิเลส หรือกระทำผิดได้สารภาพต่อหน้าพระสงฆ์ ในขณะที่พระสงฆ์เข้ากรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ จะคอยรับใช้ถวายอาหารและจตุปัจจัยไทยธรรม และรักษาศีล 8 จนกว่าพระสงฆ์จะออกกรรม ชาวบ้านเชื่อว่าบุญเข้ากรรมได้กุศลมาก จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บุญเดือนอ้าย

ประเพณีเล่นว่าว เด็กหนุ่มที่นอนเนาเผ่าลอมข้าว กองข้าว จะทำว่าวด้วยโครงไม้ไผ่ที่หาได้ ตัวว่าวทำด้วยกระดาษแก้วสีต่างๆ หัวว่าวติดสายสนู ซึ่งทำจากใบตาล เมื่อปล่อยว่าวขึ้นสู่ท้องฟ้าสายสนูเสียดสีกับลมจะเกิดเสียงดัง เด็กหนุ่มมักจะหาเวลาว่างจากการเกี่ยวข้าว ซุกอยู่กับการทำว่าว แล้วปล่อยขึ้นท้องฟ้าในตอนหัวค่ำ โดยมีเด็กหนุ่มที่อยู่น่าข้างเคียงคอยช่วยเหลือ เสียงสนูจะดังทั่วท้องทุ่งในตอนกลางคืนเพราะลมหนาวพัดแรงเสียดสีใบตาลบนหัวว่าว ปัจจุบันนี้ ประเพณีเล่นว่าวหน้าเกี่ยวข้าวของเด็กหนุ่มในหมู่บ้านลดน้อยลง เพราะเด็กหนุ่มไม่นิยมนอนเนาเผ่า กองข้าวที่ทุ่งนา เนื่องจากเรียนหนังสือกันมากขึ้น แม้จะมีเด็กหนุ่มบางส่วนนอนที่ทุ่งนา แต่พวกเขาเหล่านี้มักจะหิววิฤทุบไปเปิดฝังกองกลางคืนมากกว่าจะฟังเสียงสนูจากว่าว ดังนั้นจึงพบว่าการเล่นว่าวเดือนอ้ายมีน้อยลง

เดือนยี่

พิธีปลงลอมข้าว ชาวบ้านเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ได้เฝ้าพ่อนข้าวกองเรียงกัน เรียกว่า ลอมข้าว เพื่อเตรียมแหวด ก่อนแหวดข้าวเจ้าของจะทำพิธีปลงลอมข้าวเพื่อบอกกล่าว ขอขมาแม่โพสพก่อนที่จะแหวดหรือฟาดตี จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า พิธีปลงลอมข้าวกำลังจะหมดไป เพราะปัจจุบันนี้ชาวบ้านไม่นิยมก่อลอมข้าวเพื่อแหวดให้เสร็จครึ่งเดียว แต่จะแหวดข้าวทุกวันตอนเย็น หลังจากที่ชนพ่อนข้าวมากองที่ลาน ชาวบ้านให้เหตุผลว่า การแหวดข้าวทุกวันเป็นการผ่อน งานหนักให้เบาลง และแก้ปัญหาการจ้างแหวดข้าวด้วย

บุญคูณลาน เมื่อแหวดข้าวเสร็จแล้ว ลอมข้าวหมดไปกลายเป็นกองข้าวเปลือกอยู่กลางลานแหวดข้าว ชาวบ้านเรียกกองข้าวเปลือกว่า กุ่มข้าวใหญ่ เจ้าของนาจะหาฤกษ์ดีทำบุญเลี้ยงพระเพลที่บริเวณลานแหวดข้าว พร้อมกับทำพิธีสู่ขวัญข้าว เรียกว่าบุญคูณลานหรือบุญลาน ทั้งนี้เพื่อให้

เกิดสิริมงคลแก่เรา และข้าวเปลือกที่ผลิตได้ในปีนั้น พร้อมกับอุทิศส่วนกุศลไว้แก่เจ้าถิ่นเจ้าฐาน บรรณบุรุษผู้เป็นเจ้าของนา ปัจจุบันนี้การทำบุญคุณแลนามิถ้อยลง เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวย และชาวบ้านหลายครัวเรือนนิยมทยอยขนข้าวที่แหว่งไปใส่ยุ้งข้าวทุกวันตอนเย็น

พิธีเลี้ยงตาแยก เมื่อเจ้าของนาขนข้าวเปลือกจากลานใส่ยุ้งนางที่บ้านเสร็จสิ้น จะหวนกลับมาแบ่งข้าวเปลือกให้ตาแยก แม่ธรณี เรียกว่าพิธีเลี้ยงตาแยก หรือพิธีถวายข้าวล่อข้าวเกวียน ปัจจุบันชาวบ้านดงทองยังคงถือปฏิบัติพิธีเลี้ยงตาแยกเมื่อขึ้นนากันมาก

พิธีเอาข้าวใส่ยุ้ง เมื่อแหว่งข้าวเสร็จ ชาวบ้านจะขนข้าวเปลือกใส่ยุ้ง วันนั้นเจ้าของข้าวนำไปคูณ ไบยอ เห็นที่ฝาผนังด้านในหรือด้านนอก พร้อมกับจัดขัน 5 มี ดอกไม้ 5 ดอก เทียน รูป อย่างละ 5 เล่ม บูชาแม่โพสพในยุ้งข้าว เพื่อให้เจ้าของพอกินและได้ขายไม่ขาดแคลน

เดือนสาม

พิธีเปิดยุ้ง หลังจากที่บ้านเอาข้าวใส่ยุ้งในเดือนอ้ายและเดือนยี่แล้ว เมื่อถึงเดือน 3 จึงตักข้าวใหม่ออกสีกิน โดยพิธีเปิดยุ้งทำตอนเช้า เจ้าของบ้านจัดขัน 5 ดอกไม้ 5 ดอก เทียน 5 เล่ม รูป 5 ดอก ขึ้นไปบูชาข้าวใหม่ในยุ้ง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพิธีเปิดยุ้งข้าว หลังจากนั้นจึงมีการตักข้าวออกสีตามปกติ ซึ่งข้าวที่ตักออกจากยุ้งในครั้งแรกชาวบ้านจะนำไปทำบุญ เช่น บุญข้าวจี บุญกุ่มข้าวใหญ่ และใส่บาตรในตอนเช้า

พิธีเอาฝุ่นใส่เนา เมื่อถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ชาวบ้านถือว่าเป็นวันที่พระจันทร์เต็มดวง หากทำการเพาะปลูกจะได้รับผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ดังนั้นชาวบ้านจึงถือเอาวันนี้เป็นฤกษ์ทำนาของปีนั้น ในวันที่ชาวบ้านจึงพากันตักเอาฝุ่น (บุญคอก) ใส่ตะกร้าหรือใส่กระสอบบุญ ออกไปเทใส่เนาของตัวเอง

บุญข้าวจี เป็นการให้ทานข้าวใหม่ กำหนดเอาวันทำบุญในวันมาฆบูชา ชาวบ้านชายหญิงต่างนำข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้วใส่กระต๊อบข้าว พร้อมด้วย น้ำตาลก้อน ชาวบ้านเรียกว่า น้ำอ้อย และไข่เป็ด หรือไข่ไก่ ไปวัด การจีข้าวเริ่มต้นด้วยการก่อไฟให้เป็นถ่านแดง จึงนำเอาปิ่นข้าวเหนียวโรยเกล็ด ยัดใส่ปิ่นข้าวเหนียวด้วยน้ำอ้อยและไข่ไม้ไผ่ขนาดเท่านิ้วมือยาวประมาณ 1 ฟุต เสียมปิ่นข้าวเหนียวย่างไฟอ่อนๆ พอเหลืองจึงทาด้วยไข่บางๆ แล้วนำขึ้นย่างไฟอ่อนอีกครั้งพอให้ไข่ลู่จึงยกลง แล้วนำมารวมกันถวายพระสงฆ์พร้อมถวายอาหารคาวหวานอื่นๆ ด้วย

บุญคุ้ม คือประเพณีทำบุญชาวของคุ้มต่างๆ ในบ้านดงทอง ผลิตเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพ ทุกคุ้มต่างได้เป็นเจ้าภาพในปีนั้น ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบุญชับบเสนียดจัญไร เพื่อให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุขภายในหมู่บ้าน เลือกสถานที่ที่เป็นลานโล่ง เหมาะสำหรับจัดพิธีภายในคุ้มของตัวเอง ตอนเย็นนิมนต์พระสงฆ์สวดปริตมงคล หลังจากนั้นเด็กหนุ่มสาวจากคุ้มอื่นหรือจากหมู่บ้านใกล้เคียงจะตระเวนขอกินขนมจิ้นและขนมหวานตามครัวเรือนต่างๆ โดยมีเจ้าของบ้านเป็นผู้เชิญชวน กลางคืนมีมหรสพเป็นหมอลำหรือภาพยนตร์ตามแต่เจ้าภาพจะจัดหา เช้าวันรุ่งขึ้นนิมนต์พระสงฆ์มาสวดปริตมงคล และเสกก่อนกรวดทราย ใช้กระทงสี่เหลี่ยมทำด้วยกาบกล้วยบรรจุอาหารคาวหวาน หลังจากนั้นเจ้าภาพถวายอาหารคาวหวานแก่พระสงฆ์และเลี้ยงอาหารเพื่อนบ้านที่มาจากคุ้มอื่น พร้อมกับแบ่งปันขนมต้ม ให้นำกลับไปฝากลูกหลาน นอกจากนี้ผู้ที่มาร่วมงานบุญคุ้มรวมทั้งเจ้าภาพได้รับแจกกรวดทราย ให้นำกลับไปหว่านรอบตัวบ้านของตนป้องกันผีร้ายเสนียดจัญไร ส่วนกระทงสี่เหลี่ยมเจ้าภาพนำไปปล่อยทิ้งนอกหมู่บ้านแสดงถึงการปลดปล่อยสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้าน

บุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือบุญกองข้าวใหญ่ เป็นบุญที่เกิดจากชาวบ้านให้ทานข้าวเปลือกแก่วัดโดยตักข้าวเปลือกครัวเรือนละ 5-10 กิโลกรัม ไปกองรวมกันที่วันตอนเย็น พระสงฆ์สวดมนต์เย็น บริเวณกองข้าวใหญ่ เป็นอันเสร็จพิธี จากนั้นกรรมการวัดนำข้าวเปลือกไปขายเพื่อนำเงินมาสร้างสิ่งก่อสร้างหรือจัดหาสิ่งจำเป็นให้แก่วัด การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่จะผลัดกันวัดละครั้งต่อปี

ประเพณีชิงช้า คือประเพณีชิงช้า ซึ่งเป็นการมริททำเล่นโยจากฝ้ายเพื่อนำไปทอหูกผลิตผ้า สำหรับใช้ในครัวเรือนและใช้ให้ผู้หญิงใหญ่ฝ้ายเจ้าบ้านในวันแต่งงาน ดังนั้นหญิงสาวชาวบ้านจะต้องเรียนรู้ชบวนการผลิตผ้าด้วยกรรมวิธีนี้บ้านจากมารดาและญาติผู้ใหญ่เพศหญิง เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จหญิงสาวชาวบ้านเตรียมทอผ้า ซึ่งมีชบวนการหลายขั้นตอนการชิงช้าเป็นขั้นตอนหนึ่งในชบวนการทอผ้า ซึ่งนิยมชิงช้าตอนกลางคืนหลังอาหารมื้อเย็น โดยพ่อแม่จะก่อกองไฟโดยใช้ฟืนที่ลานหน้าบ้าน ลูกสาวอาศัยแสงสว่างจากกองไฟนั่งชิงช้า บางคืนมีหญิงสาวเพื่อนบ้านมานั่งล้อมวงชิงช้ารอบกองไฟด้วย ขณะที่ชิงช้าจะมีหนุ่มๆ ในหมู่บ้านเดียวกันเดิมจับกลุ่มเป่าแคนมาเกี่ยวพาราสิ ปัจจุบันนี้ประเพณีชิงช้าในบ้านดงทองได้หมดไป เนื่องจากชาวบ้านซื้อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจากตลาด หญิงสาวเด็กหนุ่มหันมาเรียนหนังสือกันมากขึ้นและบริเวณที่เคยเป็นป่าอันเป็นแหล่งหาฟืนของชาวบ้านถูกตัดถางสร้างเป็นที่พักอาศัย และเป็นที่ดินจัดสรรของนายทุน

เดือนสี่

บุญพระเวส หรือบุญผาเวส ทุกๆ ปีชาวบ้านดงทอง จะร่วมกับหมู่ 9 และหมู่ 11 ทำบุญพระเวสโดยถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำถึงแรม 15 ค่ำเดือน 4 เป็นช่วงทำบุญพระเวสกรรมกรวัด และสงฆ์จะตกลงกันว่า จะจัดงานบุญเดือนสี่ที่วัดใดก่อน ชาวบ้านเล่าว่าบางปีวัดอัมพวันน้อยจัดงานบุญก่อนวันวัดต้นโพธิ์ศรี

เดือนห้า

ประเพณีสงกรานต์ ชาวบ้านดงทองถือเอาวันที่ 13 ถึงวันที่ 15 เมษายน เป็นวันสงกรานต์ตามที่เคยถือปฏิบัติมา หนุ่มสาวที่จากบ้านไปทำงานหรือไปศึกษาต่างจังหวัดจะกลับบ้านญาติพี่น้องเตรียมอาหารไว้คอย ในวันสงกรานต์ชาวบ้านดงทองได้ถือปฏิบัติดังนี้

วันที่ 13 เมษายน พระสงฆ์นำพระพุทธรูปปางต่างๆ ออกมาวางไว้บนแคร่สูงๆ ทำขึ้นสำหรับวางพระพุทธรูป เพื่อให้ชาวบ้านนำน้ำหอมมาสรง ในส่วนของชาวบ้านเองได้นำพระพุทธรูปออกจากห้องพระเช็ดล้าง ทำความสะอาดแล้วสรงด้วยน้ำหอมที่ทำจากขมิ้นไฟ ตอนเช้าของวันที่ 13 ชาวบ้านไปทำบุญที่วัดถวายอาหารเช้าแด่พระสงฆ์ เด็กๆ เล่นสาดน้ำกัน หนุ่มสาวรวมกลุ่มตามรุ่นอายุทำอาหารเลี้ยงสังสรรค์กันตลอดวัน เวลาประมาณ 16.00 น. ชาวบ้าน ชายหญิงถือขันน้ำหอม (ทำจากขมิ้นไทย) ไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่วัดต้นโพธิ์ศรีและวัดอัมพวันน้อย หลังจากสรงน้ำพระพุทธรูปแล้ว หนุ่มสาวชวนกันออกไปเล่นกีฬาพื้นบ้าน ได้แก่ เล่นงูกินหาง เล่นเสือกินวัว หนุ่มสาวอีกหลายกลุ่มนั่งล้อมวงดื่มเหล้าที่บริเวณพระธาตุดงทอง ตอนกลางคืนหนุ่มสาวจัดงานรำวงบริเวณสี่แยกของหมู่บ้าน โดยมีหนุ่มสาวจากหมู่ 9 และหมู่ 11 มาสมทบ

วันที่ 14 เมษายน ชาวบ้านดงทอง ร่วมกับหมู่ 9 และหมู่ 11 รดน้ำดำหัวผู้อาวุโสในหมู่บ้าน โดยจัดงานที่บริเวณลานหน้าศาลปู่ตา เด็กๆ และหนุ่มสาวยังคงเล่นสาดน้ำกัน ตอนกลางวัน เวลา 16.00 น. ต่างถือขันน้ำหอมไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่วัด แล้วชวนกันไปเล่นกีฬาพื้นบ้านที่บริเวณพระธาตุดงทอง หนุ่มสาวหลายกลุ่มนั่งล้อมวงคุยกัน ตอนกลางคืนหนุ่มสาวออกเที่ยวดูงานรำวงที่ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านผลัดเปลี่ยนกันจัดรำวงตามสี่แยก

วันที่ 15 เมษายน หัวหน้าครอบครัวชักชวนญาติพี่น้องตลอดจนลูกหลาน สายตระกูลเดียวกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ชาวบ้านเรียกว่า บุญสิ่งอนิจจากระดุก ตอนเย็นเด็กๆ และหนุ่มสาวนำน้ำหอมไปสรงพระพุทธรูป แล้วชวนกันออกไปเล่นกีฬาพื้นบ้านที่

บริเวณพระธาตุคงทอง บางกลุ่มนั่งล้อมวงคุยกัน ตอนกลางคืนหนุ่มสาวออกเที่ยวงานรำวงในหมู่บ้าน เหมือนคืนที่ผ่านมา

ประเพณีสงกรานต์น้ำปูตา ชาวบ้านคงทองถือเอาวันที่ 16 เมษายนเป็นวันสงกรานต์น้ำปูตา ในวันนั้นจะมีการแจ้งให้ชาวบ้านทราบทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน เวลา 15.00 น. กรรมการหมู่บ้านตีฆ้องเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านไปรวมกัน ที่บริเวณศาลาปูตา พร้อมกับถือขันน้ำหอม เมื่อชาวบ้านมารวมกันเวลา 16.00 น. เริ่มพิธีสงกรานต์น้ำปูตา

เดือนหก

บุญสงกรานต์ จัดขึ้นในวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ 4 หลังสงกรานต์ จัดบริเวณพระธาตุคงทองชาวบ้านเรียกว่า สงกรานต์พระธาตุคงทอง

พิธีเลี้ยงปูตา กำหนดเอาวันพุธ หลังจากทำบุญสงกรานต์พระธาตุคงทองได้ 3 วัน การถือเอาวันพุธนั้น ชาวบ้านให้เหตุผลว่า "เลี้ยงผีต้องเลี้ยงวันพุธ" การเลี้ยงปูตา เป็นพิธีกรรมถือปฏิบัติร่วมกันกับหมู่ 9 และหมู่ 11 โดยทำพิธีเลี้ยงปีละ 1 ครั้ง ปูตาที่ชาวบ้านคงทองทำพิธีเลี้ยงมี 3 แห่ง คือ ปูตาธาตุ ปูตาคอนกรรม และปูตาบ้าน เดิมการเลี้ยงปูตาจะต้องมี ขจ่า เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงและติดต่อกับปูตา ต่อมาขจ่าคนสุดท้ายเสียชีวิตลง จึงไม่มีผู้ใดเป็นขจ่าสืบต่อมา ดังนั้น การเลี้ยงปูตาในปัจจุบันจึงให้คนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำทำพิธีเลี้ยง

พิธีแหกนา เป็นพิธีกรรมที่ทำขึ้นภายในครอบครัว เพื่อบอกกล่าวให้พระภูมิที่นาได้รับทราบถึงการลงทำนาของลูกหลานและขอให้ผีตาแฮกรักษาต้นข้าวให้เจริญงอกงามออกรวงเวลาที่ลงไถแหกนา อาจจะเป็นตอนเช้า กลางวัน หรือบ่ายขึ้นอยู่กับความสะดวกของชาวบ้าน ซึ่งถือฤกษ์ตลอดทั้งวัน ในวันแหกนาคือ ชาวบ้านถือว่าเป็นวันแรกของการทำนาในปีนั้นๆ จึงมีการบอกกล่าวแก่ควายด้วย ชาวบ้านเรียกวันนี้ว่า วันลงนา

บุญวิสาขบูชา เป็นบุญประเพณีทางพระพุทธศาสนา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านคงทอง ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไปตักบาตรที่วัด พร้อมกับถวายอาหารเช้า เพล แต่พระภิกษุสงฆ์ ในวันนั้นผู้เฒ่า ผู้แก่ แต่งกายนุ่งขาวห่มขาว ถือศีล 8 ที่วัด ตอนเย็นเวลา 19.00 น. ชาวบ้านเวียนเทียนที่วัดต้นโพธิ์ศรี และวันอัมพวันน้อย

ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นพิธีกรรมขอฝนของชุมชน จัดขึ้นระหว่างเดือน 6 และเดือน 7 ชาวบ้านคงทอง จึงร่วมกันกับหมู่ 9 และหมู่ 11 และส่งข่าวให้หมู่บ้านใกล้เคียงนำขบวน

บั้งไฟมาร่วมด้วย งานบุญบั้งไฟเป็นประจำทุกปี เพื่อขอฝนก่อนลงมือทำนา

เดือนเจ็ด

พิธีปักกกแอก ชาวบ้านเริ่มปักดำในเดือนเจ็ด ดังนั้นในวันแรกที่ลงมือปักดำนา จะทำพิธีปักดำเพื่อเอาฤกษ์ เรียกว่าพิธีปักกกแอก โดยจุดพื้นที่เฉพาะใกล้กับแปลงนาที่ตาแอก สิ่งสถิตย์อยู่ โดยปักต้นกล้า 3 ต้น 5 ต้น 7 ต้น หรือ 9 ต้น ชาวบ้านที่ปักต้นแอก จะถือฤกษ์ ไม่เหมือนกัน ส่วนใหญ่ถือฤกษ์ตามที่บรรพบุรุษเคยถือปฏิบัติมา คือ ฤกษ์ตามวันพฤหัสบดีและวันศุกร์

เดือนแปด

วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ในวันนี้ชาวบ้านไปทำบุญที่วัด เนื่องจากเป็นวันสำคัญก่อนเทศกาลเข้าพรรษา 1 วัน จงนำเครื่องปัจจัยไทยทานและต้นเทียนไปถวายแด่ภิกษุสามเณรที่วัด เพื่อให้ได้ใช้สอยในช่วงจำพรรษา 3 เดือน พร้อมกันนี้ในตอนเช้าได้ร่วมกันตักบาตรที่วัด และถวายอาหารเช้า เพล แก่พระภิกษุสามเณร ผู้สูงอายุชายหญิงหนุ่มสาว นุ่งขาว ถือสีล 8 ที่วัดตลอดวันจนถึงรุ่งเช้าของวันต่อมา จึงแยกย้ายกันกลับบ้าน

วันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือนแปด เป็นวันแรกที่พระภิกษุสามเณรจำพรรษาที่วัด ตอนเช้าภิกษุสามเณรออกบิณฑบาตรตามปกติ ตอนกลางคืนมีญาติโยมนำเครื่องปัจจัยไทยทานและเทียนเข้าพรรษามาถวาย

เดือนเก้า

บุญข้าวประดับดิน หรือบุญเดือนเก้า พิธีเริ่มตั้งแต่เช้ามืด เวลาประมาณ 4 นาฬิกา พระสงฆ์ตักทองเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านนำห่อขนมต้ม อาหารคาว หมากพลู บุหรี่ที่เตรียมไว้ไปวางตามดินที่เป็นโคลนต้นไม้ในเขตวัด แล้วกรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับและเปรตทั้งหลายที่ไม่มีญาติ ให้ได้รับส่วนกุศลโดยทั่วกัน ในวันบุญข้าวประดับดินนี้ชาวบ้านจะนำขนมต้ม อาหารคาว หมากพลู บุหรี่ ไปให้แก่ผีตาแอก เจ้าปู่ แม่ธรณี แม่โพงสพ ผู้รักษานา และบอกฝากฝังให้ดูแลต้นข้าวที่กำลังแตกกอ

เดือนสิบ

บุญข้าวสาก หรือบุญเดือนสิบ เป็นบุญประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับและเปรตที่ไม่มีญาติ ดังนั้นจึงถือปฏิบัติเช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดินจะแตกต่างกันเฉพาะเวลาแจกอาหารแก่ผู้ล่วงลับ กล่าวคือ ตอนเช้าชาวบ้านนำขนมขมขั้วไปตักบาตรที่วัด พร้อมกับถวายอาหารเช้า เพล แต่ภิกษุสงฆ์สามเณร หลังถวายอาหารเพลจึงนำ ขนมขมขั้ว อาหารคาว หมากพลู บุหรี่ ซึ่งเตรียมไว้เป็นห่อๆ ไปแขวนไว้ตามกิ่งไม้ในเขตวัด พร้อมกับกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับและเปรตที่ไม่มีญาติทั้งหลาย

จากนั้นได้เตรียมห่อขนมขมขั้ว ห่ออาหารคาว ห่อหมากพลู บุหรี่ไปให้ผีตาแอก เจ้าปู่ แม่ธรณี แม่โพสพ ผู้ดูแลต้นข้าวในนา พร้อมกับบอกฝากฝังให้ผู้ดูแลต้นข้าวที่กำลังตั้งท้องให้ออกรวงมากๆ จะได้ทำบุญได้กินไม่อัดไม่อยาก

คนเฒ่าคนแก่ได้กล่าวถึงบุญข้าวสากว่า เดิมนั้นชาวบ้านจะทำสลากชื่อของตนใส่ลงในบาตรพระ เมื่อพระสงฆ์จับสลากได้ชื่อผู้ใด บุคคลนั้นจะได้ถวายอาหารเพล ซึ่งเตรียมไว้เป็นห่อ ในห่อประกอบด้วย ข้าวเหนียว ปลาอย่าง ไก่อย่าง เนื้ออย่าง แจ่วบอง หรือปลาร้าทรงเครื่อง และขนมขมขั้วเรียกรวมกันว่าห่อข้าวใหญ่ ส่วนสลากที่สร้างขึ้น กลายเป็นชื่อของบุญเดือนสิบ คือบุญข้าวสากนั่นเอง

เดือน 11

บุญออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านเตรียมทำขนมขมขั้ว ไว้ในปริมาณมากสำหรับตักบาตรในวันขึ้น 15 ค่ำ และวันแรม 1 ค่ำ รุ่งเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านนำข้าวเหนียวและขมขั้ว ขนม ไปตักบาตรที่วัด พร้อมกับถวายอาหารเช้า เพล แต่พระภิกษุสามเณรวันนั้นคนแก่งูงชาวหม่นขาว รักษาศีล 8 ที่วัดทั้งวันจนถึงรุ่งเช้า ตอนสายเวลาประมาณ 9.00 น. ชาวบ้านทยอยกันนำเครื่องปรุงข้าวมธุปายาสมารวมกันที่วัด ข้าวมธุปายาสทำขึ้นเพื่อถวายแด่พระภิกษุสามเณรและแจกชาวบ้านที่มาทำบุญในเช้าวันรุ่งขึ้น ในขณะที่กำลังกวนข้าวมธุปายาสจะมีชาวบ้านชายหญิงนำดอกไม้ธูปเทียนและรวงข้าวอ่อนไปบูชาที่วัด บริเวณหน้าโบสถ์ทางทิศตะวันออกแล้วหมุนเวียนช่วยกันกวนข้าวมธุปายาส พระภิกษุสงฆ์สามเณรและเด็กหนุ่มจุดประทัดในบริเวณวัด นอกจากนี้ชาวบ้าน ยังมีการจุดประทัดนอกบริเวณวัด ตามทางเดินในหมู่บ้าน

บุญข้าวเม่า ชาวบ้านผู้สูงอายุให้ข้อมูลเกี่ยวกับบุญข้าวเม่าว่า หลังจากออกพรรษาได้ประมาณ 10 วัน เม็ดข้าวจะเริ่มเป็นน้ำนมแก่ ได้ฤกษ์วันดี เจ้าจะป่าวประกาศให้ชาวบ้านทำข้าวเม่า เพื่อนำไปถวายพระภิกษุสามเณรและเลี้ยงผีปู่ตาบ้าน ชาวบ้านถือว่าเป็นการให้ทานข้าวใหม่เป็นครั้งแรก

เดือน 12

บุญกฐิน ชาวบ้านดงทองถือเอาวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เป็นช่วงทำบุญกฐิน บุญกฐินถือว่าเป็นบุญประเพณีรับฤดูหนาว ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า ทุกๆ ปีจะมีกฐินจากกรุงเทพฯ มาทอดที่วัดต้นโพธิ์ศรี ส่วนวัดอัมพวันเป็นกฐินจากเจ้าภาพในท้องถิ่น ถ้าปีใดไม่มีเจ้าภาพปักกฐินที่วัดใดวัดหนึ่ง ชาวบ้านจะร่วมกันจัดกฐินสามัคคีขึ้นเพื่อทอดถวายแก่วัด

พิธีเกี่ยวกกแขก ชาวบ้านเริ่มเกี่ยวข้าวเบา ในเดือน 12 คราวเรือนใดยังคงทำพิธีปักกกแขก จะทำพิธีเกี่ยวกกแขกด้วย ข้าวกกแขกจะมัดรวมกันแล้วนำไปแขวนไว้ในยุ้งข้าว เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ข้าวในยุ้ง